

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**RİVÂYETLERDE HZ. PEYGAMBER'E VE SAHÂBEYE
SAYGISIZLIK MESELESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nergis KARAASLAN

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hayati YILMAZ

HAZİRAN – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

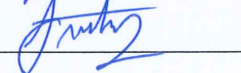
RİVÂYETLERDE HZ. PEYGAMBER'E VE SAHÂBEYE
SAYGISIZLIK MESELESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nergis KARAASLAN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis

“Bu tez 13/06/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç. Dr. Hayati YILMAZ	Basarılı	
Doç. Dr. Erdiğ AHATLI	Basarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Fatma AYDIN	Basarılı	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Nergis KARAASLAN		
Öğrenci Numarası	:	1660Y08031		
Enstitü Anabilim Dalı	:	Temel İslam Bilimleri		
Enstitü Bilim Dalı	:	Hadis		
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS	☐ DOKTORA	
Tezin Başlığı	:	RİVÂYETLERDE HZ. PEYGAMBER'E VE SAHÂBEYE SAYGISIZLIK MESELESİ		
Benzerlik Oranı	:	%18		

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

13/06/2019
Öğrenci İmza

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Hayati YILMAZ

Tarih: 13/06/2019

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY	v
 GİRİŞ	 1
 BÖLÜM 1: HZ. PEYGAMBER VE HAKARET.....	 11
1.1. Hz. Peygamber'in Hakarete Dair Yasakları	11
1.1.1. İnsanlara Hakaret	11
1.1.2. Diğer Mahlûkâta Hakaret	16
1.1.3. Hakarete Verilecek Cevap.....	19
1.2. Hz. Peygamber'in Hakareti	20
1.2.1. Sebb Kelimesi İle İfade Edilen Hakaretler	21
1.2.2. Hakaret Kapsamına Dâhil Olabilecek Diğer İfadeler	24
1.2.3. Hakaret Kapsamına Girmeyen İfadeler	30
1.3. Hz. Peygamber'e Hakaret Edenler	31
1.3.1. Müşriklerin Hz. Peygamber'e Hakareti	32
1.3.2. Münafıkların Hz. Peygamber'e Hakareti	36
1.3.3. Diğer Din Mensuplarının Hz. Peygamber'e Hakareti	37
 BÖLÜM 2: SAHÂBE VE HAKARET	 40
2.1. Sahâbenin Sahâbî Olanlara Hakareti ve Buna Etki Eden Sebepler	41
2.1.1. Mizacın Etkisi	41
2.1.2. Akrabalık İlişkilerinin Etkisi	46
2.1.3. Kültürün Etkisi	57
2.1.4. Kıskançlığın Etkisi	60
2.1.5. Dînî Suç İşlemenin Etkisi	62
2.1.6. Kişisel Tartışmaların Etkisi	64
2.1.7. Siyasi Olayların Etkisi	68
2.2. Sahâbenin Sahâbî Olmayanlara ve Hatalı Söylenen Sözlere Hakareti.....	70
2.2.1. Sahâbenin Tâbiîne Hakareti	71

2.2.2. Sahâbenin Gayr-i Müslimlere Hakareti.....	74
2.2.2.1. Sahâbenin Müşriklerle Hakareti	74
2.2.2.2. Sahâbenin Münafıklara Hakareti	80
2.2.2.3. Sahâbenin Yahudilere Hakareti	82
2.2.2.4. Sahâbenin Hristiyanlara/Mecûsîlere Hakareti	83
2.2.3. Sahâbînin Hatalı Söylenen Sözlere Hakareti	84
2.3. Sahâbî Olmayanların Sahâbeye Hakareti.....	85
2.3.1. Tabîînin Sahâbeye Hakareti.....	85
2.3.2. Dînî Durumu Bilinmeyen Kişilerin Sahâbeye Hakareti	90
2.3.3. Gayr-i Müslimlerin Sahâbeye Hakareti	92
2.3.3.1. Müşriklerin Sahâbeye Hakareti	92
2.3.3.2. Yahudilerin Sahâbeye Hakareti	94
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	98
ÖZGEÇMİŞ.....	107

KISALTMALAR

b.	: İbn
bk.	: Bakınız
bt.	: Binti
b.y.	: Basım yeri yok
H.z.	: Hazreti
ö.	: Ölüm tarihi
s.a.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk./thk.	: Tahkik eden
Trc./trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
v.dğr.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı bilinmiyor

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Rivâyet Asrında Sahâbeye Saygısızlık Meselesi			
Tezin Yazarı: Nergis Karaaslan		Danışman: Doç. Dr. Hayati Yılmaz	
Kabul Tarihi: 13.05.2019		Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 107 (tez)	
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri		Bilim Dalı: Hadis	
Hadislerde yer alan ve Türkçe'ye hakaret olarak tercüme edebileceğimiz sebb kelimesi, çok geniş kapsamlı bir ifadedir. İçerisine hem galiz ifadeleri hem de hafif ifadeleri alabilir. Mezkûr kelimenin hadislerde hangi anlamlara geldiğinin tespitini amaçlayan bu çalışma bir giriş ve iki bölüm olarak planlanmıştır. Sadece sebb ve şetm gibi hakaret anlamına gelen kavramların incelenmesi, Hz. Peygamber ve sonraki dönemde kullanılan bütün hakaret ifadelerinin tespiti için yetersiz kalacaktır. Bundan dolayı rivayetlerde geçen tüm hakaret ifadeleri ele alınmıştır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı ve yönteminden bahsedildikten sonra hakaret anlamına gelen sebb ve benzeri kavramlar ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde ise Hz. Peygamber'in hakarete dair yasakları incelenmiştir. Rivayetlerde sahâbenin insanlara ve insan dışı varlıklara hakaret ettikleri ve Hz. Peygamber'in tüm bunları yasakladığı görülmüştür. Sonrasında Hz. Peygamber'in kullanmış olduğu ifadeler tespit edilmiştir. Söz konusu hakaret ifadeleri tahlil edilerek kullanılma sebepleri araştırılmıştır. Son olarak Hz. Peygamber'e hakaret eden diğer din mensuplarının ifadeleri tahlile çalışılmıştır. İkinci bölümde ise sahâbenin kullandığı hakaret ifadeleri ele alınmıştır. Birbirlerine karşı söyledikleri ifadeler incelenirken olaylara etki eden sebepler de dikkate alınarak bir tasnif yapılmıştır. Bunun neticesinde hakarete etki eden sebepler; mizacın, akrabalık ilişkilerinin, kültürün, kıskançlığın, dînî suç işlemenin, kişisel tartışmaların ve siyasi olayların etkisi şeklinde yedi başlık altında değerlendirilmiştir. Sahâbe, sadece birbirlerine değil tâbiine ve diğer din mensuplarına da hakaret ifadeleri kullanmışlardır. Bu durumlarda söyledikleri ifadelerin mahiyeti ve söyleniş sebepleri değerlendirilmiştir. Son olarak sahâbî olmayanların sahâbîlere karşı kullandıkları hakaret ifadeleri incelenmiştir.			
Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Peygamber, Sahâbe, Sebb, Hakaret			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☐	
Title of Thesis: The Problem of Disrespect to Companions in Transmission Period				
Author of Thesis: Nergis Karaaslan Supervisor: Assoc. Prof. Hayati Yılmaz				
Accepted Date: 13.05.2019		Number of Pages: v (pretext)+107 (mainbody)		
Department: Basic Islamic Science Subfield: Hadith				
The word “sabb” which is mentioned in the Hadiths and which we can translate as insults to Turkish, is a comprehensive term. This word can mean a difference. This study aimed to determine what the word "mezkûr" means in the hadiths is planned as an introduction and two chapters. Examining only concepts that mean insult such as "sabb" and "shetm". It is insufficient to determine the expression of insult used in the Hz. Muhammed and later period. Therefore, all the expressions of insult in the narrations have been taken into consideration. In the introduction, the subject, purpose and method of the study are explained. Then, sabb and similar concepts which are insulted are discussed. In the first part of the study Hz. Muhammad's prohibitions on insult were examined. In the narratives of the people and the non-human beings insulted the Prophet and the people. It was seen that the Prophet prohibited all these. After that, the statements used by the Prophet have been determined. These expressions of insult were analyzed and the reasons for their use were investigated. Finally, the statements of those who belong to other religions who insulted the prophet were tried to be analyzed. In the second part, the expression of insult used by the companions of Prophet Muhammed is taken into consideration. Their statements against each other have been classified by paying attention to the reasons that influence the events in the investigations. As a result, the causes of insults were evaluated under eight headings: temperament, kinship relations, culture, jealousy, religious crime, personal discussions, political events and the effects of unknown causes. Companions of Prophet Muhammed used expressions of insult not only to each other, but also to nature and other members of the religion. In these cases, the nature and reasons of the statements they say are evaluated. Finally, the expression of insult against companions of prophet Muhammed are examined.				
Keywords: Hadith, Prophet, Companions, Sabb, Insult				

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Sahâbe, vahye muhatap olmaları, Hz. Peygamberle birliktelikleri ve İslâm'a olan hizmetleriyle İslâm tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Farklı bazı aykırı yaklaşımlar olmakla birlikte ayet ve hadisler ile faziletleri sabit olan ashâb, aynı zamanda birer insandırlar. İnsânî duygu, düşünce ve tavırların onlardan sâdır olması ise kaçınılmaz bir gerçektir. Öfke, kıskançlık ve nefret insan fıtratında yer alan olumsuz duygulardan bazılarıdır. Öfke, hâkim olduğu kişiye normal zamanlarda yapmayacağı şeyleri yaptırabilir, söylemeyeceği şeyleri söyletebilir. Sahâbe de gerek kendi aralarında gerek gayr-i müslimler ile yaşanan bazı hadiseler neticesinde öfkelenmişler ve birbirlerine karşı hakaret manasına gelebilecek birtakım ifadeler kullanmışlardır. Hz. Peygamber'in de nadiren bazı kimselere hakaret ettiği nakledilmektedir.

Rivayetlerde ashâbın birbirlerine ve gayr-i müslimlere karşı hakaretleri genellikle “سب/sövdü, hakaret etti, dil uzattı” kelimesiyle ifade edilmiştir. Söz konusu rivayetler incelenmeden önce ilk olarak hakaret manasına gelebilecek kavramlar ele alınacaktır. Zira Türkçe'ye “hakaret” olarak çevirebileceğimiz kelimenin yerine Arapça'da “sebb” ve “şetm” kelimeleri kullanılmaktadır. Bu ifadeler çok geniş kapsamlı olup neredeyse her türlü aşağılayıcı sözü içerisine alabilecek niteliktedir. Bu nedenle ilk olarak mezkûr ifadeler ve aynı anlama gelebilecek diğer kavramların anlam alanının belirlenmesi gerekmektedir. Sonrasında ise Hz. Peygamber ve sahâbenin sebbettiğine ilişkin rivayetlerin tespiti yapılarak hangi ifadeleri kullanmış oldukları araştırılacaktır. Ayrıca Hz. Peygamber ve sahâbenin kullanmış oldukları hakaret anlamı içerisine dâhil olabilecek tüm ifadeler de ele alınacaktır.

Araştırmanın Önemi

“Sebb”, “şetm” ve hakaret anlamına gelen diğer kavramların anlam sınırlarının tespiti, Hz. Peygamber ve sahâbenin kullandığı ifadelerin sağlıklı bir şekilde tahlil edilebilmesi için önemlidir. Sebb ve şetm kelimeleri Türkçe'de “sövmek” olarak tercüme edilmektedir. Fakat anlam kapsamları dikkatlice incelendiğinde bu kelimelerin, galiz ifadelerden hafif ta'riz ifadelerine kadar geniş bir anlam yelpazesini ifade ettikleri görülecektir.

Sahâbenin birbirlerine hakaret etmelerine etki eden sebeplerin tespiti sebbin mahiyetinin doğru bir şekilde anlaşılması için son derece önemlidir. Rivayetlerde yer alan tüm hakaret sözlerinin incelenmesi, o dönemde kullanılan hakaret ifadelerinin tespitini de sağlayacaktır. Hz. Peygamber ve sahâbenin kullanmış oldukları hakaret ifadeleri onların birer beşer olmaları nedeniyledir. Bu çalışma Rasûlullah ve ashâbının beşerî yönüyle tanınmasına da yardımcı olacaktır.

Araştırmanın Kaynakları

Çalışmanın farklı bir boyutu da Hz. Peygamber ve sahâbeye hakaret edilmesidir. Hz. Peygamber'e hakaret edenlerin durumu ile ilgili Bekir Topaloğlu'nun, "*Peygamber'e Saygısızlığın Dînî Hükmü*", sahâbeye hakaret ile ilgili ise Mehmet Efendioğlu'nun, "*Sahâbe Hukûku ve Ashâba Saygısızlığın Dînî Hükmü*" adlı makaleleri bulunmaktadır. Bu çalışmaların yanında bazı konular çerçevesinde Hz. Peygamber ve sahâbenin hakaretini ele alan çalışmalar da yapılmıştır. Cafer Acar'ın müşriklerin Hz. Peygamber ve müslümanların kendi ilahlarına, atalarına ve dinlerine sebbettikleri ile ilgili iddialarını değerlendirdiği, "*Risâlet Dönemi İlişkilerinde Bir Hakaret Unsuru Olarak Sebb ve Şetm*" adlı makalesi ile, M. Bahaüddin Varol'un Muâviye'nin (ö. 60/680), Emevî valilerinin ve Muâviye sonrası dönemde Hz. Ali (ö. 40/661) ve taraftarlarına karşı yapılan hakaretleri incelediği "*Emevîler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine*" adlı makalesi bunlardandır. Ömer Aktaş'ın, *Mugîre b. Şu'be'nin Hayatı ve Kişiliği* adlı doktora tezinde Mugîre b. Şu'be'nin Hz. Ali'ye sebbi ile ilgili rivayetleri değerlendirdiği kısım ile Mahmut Demir'in, *Hadis ve İdeoloji* adıyla yayınlanan doktora tezinde Emevî ve Abbâsîlerin sebb politikasını ele aldığı bölüm de burada hatırlatılmalıdır. Zikredilen bu çalışmalar, hakaret ifade eden tüm örnekleri toplama gayesi gütmekten ziyade genelde spesifik bir konu etrafında yapılmış olup hakaret ifade ve kullanımlarına belirli konular ve kişiler dâhilinde yer vermektedir. Hakaretin anlam alanı ile Hz. Peygamber, sahâbe ve onlara hakaret edenlerin kullandıkları ifadelerin kapsamlı bir şekilde araştırılması bu çalışmamızı öncekilerden ayıran en önemli tarafıdır.

Araştırmanın Amacı

Hz. Peygamber ve sahâbeyi bir beşer olarak tanımak, onların söz ve fiillerinin ardında yatan insânî duygu ve düşüncelerin tespiti ile mümkündür. Bu çalışma, bazı rivayetlerde

yer alan Hz. Peygamber ve sahâbenin kullanmış oldukları hakaret ifadelerinin tahlilini amaçlamaktadır. Bu minvalde ilk olarak galiz ifadelerden hafif ta'riz ifadelerine varıncaya kadar çok kapsamlı bir anlam alanına sahip olan sebb kelimesi ve bu anlama gelen diğer kelimelerin tahlili yapılarak anlam alanlarının tespitine çalışılacaktır. Çok fazla cümle kalıbını içine alabilen bu tür kelimelerin tahlili, Hz. Peygamber ve sahâbenin öfke anında söylemiş olabileceği ifadelerin tespitini sağlayacaktır. Zira bazı rivayetlerde “sebbetti” denilmekle yetinilmiş fakat hangi cümlelerin kullanıldığına yer verilmemiştir. “Sebbetti” denilen fakat hangi ifadelerin kullanıldığı bilinmeyen sözlerin anlaşılması için o dönemde söylenen hakaret ifadeleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylelikle o dönemde kullanılan ifadelere genel bir bakış sağlanabilecektir. Ayrıca içerisinde sebb geçmeyen ağır ifadelerin ve hakaretvârî söylemlerin tespit edilip incelenmesiyle sebb yerine hangi ifadelerin kullanılmış olabileceği anlaşılmasına çalışılacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Kaynaklarda Hz. Peygamber veya bir sahâbînin bir kişiye karşı kullandığı ağır ifadeler sebb kelimesiyle aktarılmaktadır. Bu nedenle çalışmada ilk olarak sebb ve müteradifi olan şetm başta olmak üzere hakaret anlamına gelen kelimeler tespit edilecek, lügat ve garîbu'l-hadîs eserlerinden faydalanılarak bunların anlam sınırlarının belirlenmesine çalışılacaktır. Çalışmanın ikinci aşaması sebb kelimesinin temel hadis kaynaklarında yer aldığı rivayetlerin tespiti olacaktır. Bu çerçevede *el-Mektebetü's-şâmile* programı yardımıyla Kütüb-i Tis'a ile Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde sebb kelimesinin geçtiği rivayetler belirlendi. Rûdânî'nin (ö. 1094/1683), *Cem'ul-fevâ'id min Câmi'i'l-usûl ve Mecma'i'z-zevâ'id* adlı eseri de taranarak sebb kelimesiyle birlikte hakaret anlamı taşıyan tüm ifadeler tespit edildi. Tüm bu rivayetler incelenirken şerhlerden azami ölçüde faydalanılmaya çalışıldı. Zira kaynaklarda yer alan bir hadisi tam anlamıyla anlamak için tüm tariklerin bir araya getirilerek yorumlanması gereklidir. Şerhler, sadece tariklerin bir araya getirilmesi açısından değil söz konusu rivayet ile ilgili genel bir değerlendirme, rivayette yer alan ve ismi bilinmeyen kişilerin tespiti ve garîb lafızların açıklamaları açısından da önemlidir. Bütün bunların yanı sıra yeri geldiğinde tarih, ricâl ve tefsir kaynaklarına da müracaat edildi. Ayrıca hadislerin tercümleri yapılırken hakaret manasına gelen ifadelerin arapça metinlerine yer verildi.

Kaynaklarda yer alan tüm hakaret ifadelerinin tespit ve değerlendirilmesini yapmak amacıyla çalışma boyunca rivayetlerin güvenilirliği üzerinde durulmadı.

Sebbin anlam alanı ve hakaret ifadelerinin tespitini hedefleyen bu çalışma, kavramların tespit ve incelenmesinin yer alacağı bir giriş ve iki bölüm şeklinde planlandı. Birinci bölümde Hz. Peygamber'in hakarete ilişkin yasakları, ilgili oldukları konular çerçevesinde gruplandırılarak söz konusu gruplar için kullanılan hakaret ifadeleri tespit edilip ardından Hz. Peygamber'in hakaret ettiğine dair rivayetler incelenerek sebb ve şetm dışında hakaret anlamına gelebilecek bazı lafızlar tahlil edildi. Son olarak Hz. Peygamber'e hakaret eden kimselerin bu tutumları ve kullandıkları ifadeler incelendi. İkinci bölümde ise sahâbe ve hakaret konusu ele alındı. Sahâbenin kendi arasında kullanmış olduğu hakaret ifadeleri ve bu olaylara etki eden sebepler incelendi. Sonrasında sahâbenin sahâbî olmayan kimselere, sahâbî olmayan kimselerin de sahâbeye hakaret ettiğiyle ilgili rivayetler incelenerek hakaret olgusuyla ilgili genel bir çerçeve çizilmeye çalışıldı.

Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Kaynaklarda Hz. Peygamber ve sahâbeye hakaret “sebb” ve “şetm” kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bu konuda yazılan kitapların başlıkları bu kullanımı örnekler niteliktedir.¹ Hz. Peygamber ve sahâbenin yaptıkları veya kendilerine yapılan hakaretleri konu edinen bu çalışmada ilk olarak “sebb” ve “şetm” kelimelerinin tahlili ve anlam alanının araştırılması, ardından hakaret anlamına gelen diğer kelimelerin incelenmesi yerinde olacaktır.

1. Sebb (السب)

Sebb kelimesi, lügatte “sövdü, hakaret etti” anlamlarına gelen sebbe fiilinden türemiştir.² Araplar birisine söveceklerinde olaya beden dilini de katarak kullandıkları

¹ Ziyâeddin el-Makdisî'nin (ö. 643/ 1245) sahâbeye hakaret edenlere verilmesi gereken ceza ile ilgili yazdığı eserin adı *en-Nehy 'an sebbi'l ashâb ve mâ fihî mine'l-ismi ve'l-'ikâb*'tır. Yine aynı konuda Mahmûd Şükri el-Alûsî'nin (ö. 1342/ 1924) *Sabbu'l-azâb 'alâ men sebbe'l-ashâb* adlı çalışması vardır. İbn Teymiyye'nin (ö. 728/ 1328), Hz. Peygamber'e hakaret eden kişilere verilecek ceza hakkında kaleme aldığı eserinin ismi *es-Sârimu'l-meslûl 'alâ şâtimi'r-Resûl*'dür.

² Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî İbn Manzûr, “Sbb” *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993), 1: 455; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, “Sbb”, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: b.y., ts.), 3: 34; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, “Sbb” *Sihâhu'l-luğa* (Kahire: y.y., 1982), 1: 144-145.

işaret parmaklarını “السبابة” diye isimlendirmişlerdir.³ “Şetm” kelimesi ile de karşılanan “sövmek”⁴ sözlükte, “onur kırıcı, basmakalıp sözler söylemek, küfretmek ve bir kimsenin namus, onur ve kişiliğine yapılan her türlü saldırı” diye tarif edilir.⁵

Râgıb el-İsfahânî (ö. V/IX. yüzyılın ilk çeyreği) de sebb kelimesini “الشتم الوجيع/ağır sövgü” şeklinde açıklamıştır.⁶ Sebb kelimesinin şetmden farkı, hakareti uzatma ve abartma anlamlarına da sahip olmasıdır.⁷ Bu da aslında müterâdif iki kelime gibi görünseler de “sebb” ve “şetm” arasında bazı farkların olduğuna ve sebbin daha ağır manalar içerdiğine delalet etmektedir.

Fıkıh kitaplarında ise sebb ifadelerine örnek olarak; “*kâfir, münaфіk, habîs, topal, yalancı, fâcir...*” gibi kelimelere yer verilmektedir.⁸ Sebb ifadeleri için lügatlerde de bazı örnekler yer almaktadır. Sözelimi bir kadın için söylenen “قبح الله فلعتها/Allah onun fercini kirletsin!”⁹ şeklindeki ağır söz, bir adama “يا لؤمان!/Ey kınanan!”¹⁰ diye seslenmek bunlardandır.¹¹ Kâdî İyâz (ö. 544/1149) ise, Hz. Peygamber’e sebbedenleri; “ona söven, onu ayıplayan, Hz. Peygamber’in kendisi, nesebi, dini veya özelliklerinden birinde kusur bulan, sövmek maksadıyla onu bir şeye benzeten, küçümseyen, ona bir ayıp nispet eden kişiler” olarak belirtmektedir.¹² Bu açıklamasıyla Kâdî İyâz, Hz. Peygamber’e yapılan sebbin mahiyeti hakkında da bilgi vermektedir. İbn Teymiyye (ö. 728/1328) sebbin, “küçümseyici” ve “ayıplayıcı” her sözü kapsadığını ifade etmektedir.¹³ Ayrıca o, sebbi daha kapsayıcı şekilde şöyle tanımlamaktadır: “Müslümanla ilgili hükmünü zikrettiğimiz sebb, kişinin küçük görme ve hakaret

³ Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Kahire: el-Matbaatu'l-Mısriyye, 1969), 6: 154.

⁴ Mehmet Boynukalın, “Sövmek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 397.

⁵ Komisyon, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), 1801.

⁶ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî (b.y.: Dâru'l-Kalem, 2009), 391.

⁷ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûku'l-lugaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim (Kahire: Dâru'l-İlm ve's-Sekâfe, ts.), 52.

⁸ Muvaffakuddîn İbn Kudâme el-Makdîsî, *el-Mukni' ve eş-Şerhu'l-kebîr ve'l-insâf*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî ve Abdulfettah Muhammed el-Huluv (y.y.: Dâru Hicr, 1993), 26: 375.

⁹ İbn Manzûr, “Fl'a”, 8: 257.

¹⁰ İbn Manzûr, “Lem”, 12: 530.

¹¹ Bu konuda bk. Cafer Acar, “Risâlet Dönemi İlişkilerinde Bir Hakaret Unsuru Olarak Sebb ve Şetm”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 12/20 (2017): 25.

¹² Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsa el-Yahsubî Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), 2: 214.

¹³ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm b. Teymiyye, *es-Sârimu'l-meslûl 'alâ Şâtimi'r-Resûl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (b.y.: el-Hırsu'l-Vatanî es-Suûdî, 1983), 561; Bu konuda bk. Abdulkadir Yılmaz, “Sebb-i Sahâbe Meselesi”, *Rihle Dergisi* 2/7 (Aralık 2009): 32.

anlamıyla kullandığı, farklı inançlarına rağmen zihinlerinde sövme olarak algılanan sözlerdir.”¹⁴ Şihâbüddîn el-Âlûsî (ö. 1270/1854) de benzer bir ifadeyle sebbi, içerisinde noksanlık barındıran her şey olarak tanımlamaktadır.¹⁵ Bunların yanı sıra sebbin tüm çirkin sözleri kapsadığı, anlam kapsamına kazif, küçümseme ve noksanlık nispet etme gibi durumların da dâhil olduğu ifade edilmektedir.¹⁶

Ayrıca İbn Teymiyye, Hz. Peygamber’e hakareti açıklarken sebbi beddua ve haber olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Kişinin bir başkasına: “Allah ona lanet etsin!”, “Allah onu rezil etsin!” ve “Allah ona merhamet etmesin!” gibi ifadeler kullanması sebbin beddua kısmına girmektedir. Haber kısmında ise, insanların sövme, hakaret ve eksiklik olarak saydıkları her şey yer almaktadır.¹⁷ Arap literatüründeki kullanımlarından anlaşıldığı kadarıyla sebb, sadece sövmek anlamına gelmeyip ağır ve galiz ifadelerden hafif ve ta’rîz ifadelerine kadar geniş bir anlam yelpazesine sahip bir kelimedir.¹⁸ Dolayısıyla Türkçedeki sövmek kelimesi, sebbin sadece bir kısmını karşılamaktadır. Buna binaen bu çalışmada, bu konuda yapılan benzer çalışmalarda olduğu gibi¹⁹ sebb ve bu anlama gelen diğer kelimelerin geçtikleri yerlerde “حقر” kelimesinden türetilmiş ve “aşağılayıcı söz ve davranış” anlamına gelen hakaret²⁰ kelimesi tercih edilecektir.

Kur’an-ı Kerîm’de sebb kelimesi bir yerde geçmektedir. İlgili ayet şu şekildedir: “Allah’tan başkasına tapanlara sebbetmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a sebbederler. Böylece her ümmete yaptıklarını süslü gösterdik. Sonra dönüşleri ancak Rab’lerine’dir. O yapmakta olduklarını kendilerine bildirecektir.” (el-En’âm, 6/108) Râgıb el-İsfahânî bu ayeti, “açık bir şekilde Allah’a sebbetmemişlerdir. O’nu şanına yakışmayacak bir şekilde anmışlardır” şeklinde yorumlamaktadır.²¹ Râgıb el-İsfahânî’nin bu ifadesi, sebbin anlam alanının genişliğine ve farklı şekillerde yorumlanabildiğine dair bir örnektir.

¹⁴ İbn Teymiyye, *es-Sârimu’l-meslûl ‘alâ şâtîmî’r-Resûl*, 561.

¹⁵ Ebu’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *el-Ecvibetu’l-’Irâkiyye ‘ale’l-es’ileti’l-Lâhûriyye*, thk. Abdullah b. Ebî Şuayb el-Buhârî (Riyad: Daru İbn Kayyim, 2007), 138.

¹⁶ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Hâşiyetu’d-Desûkî ‘ale’ş-Şerhi’l-Kebîr* (y.y.: Dâru İhyâu’l-Kutubi’l-Arabî, ts.), 4: 309.

¹⁷ İbn Teymiyye, *es-Sârimu’l-meslûl ‘alâ şâtîmî’r-Resûl*, 538-540.

¹⁸ Acar, “Risâlet Dönemi İlişkilerinde Bir Hakaret Unsuru Olarak Sebb ve Şetm”, 25.

¹⁹ Bahaüddin Varol, “Emevîler’in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine”, *İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 4/8 (2006): 83-108; Mahmut Demir, *Hadis ve İdeoloji* (Otto Yayınları, 2015).

²⁰ Komisyon, *Türkçe Sözlük*, 830.

²¹ Râgıb, *el-Müfredât*, 391.

2. Şetm (الشتم)

“Tiksinme” ve “kerih görme” manalarına gelen şe-te-me kökünden türeyen şetm kelimesi, çirkin söz, hakaret” anlamlarına gelir.²² Bir kimseye “يا دفار/kokuşmuş, kötü kokulu”²³, “مبرد الخشب/odun yongası”²⁴, “لا در دره/hayrı çoğalmasın”²⁵, “يا قديدي/eski elbiseli”²⁶ gibi ifadelerle hitap etmek şetm olarak değerlendirilmiştir. Şetmin, tüm noksanlık ifadelerini kapsadığı nakledilmekle birlikte²⁷ içerisinde iftira barındırmadığı²⁸ belirtilmektedir.

Şetm kelimesi, Kur’ân’da geçmemektedir. Hadislerde ise, Kureş’in²⁹, yahudi bir kadının³⁰ ve münafık Abdullah b. Nebtel’in (ö. ?)³¹ Hz. Peygamber’e karşı yaptıkları hakaretler şetm kelimesiyle ifade edilmiştir. Ayrıca rivayetlerdeki bazı ifadeler, şârihler tarafından şetm olarak değerlendirilmiştir. Hz. Âişe’nin (ö. 58/ 678), yeğeni Kâsım b. Muhammed’e (ö. 107/725?) “اجلس غدر/ Otur vefasız!”³² şeklinde seslenmesi buna örnek olarak verilebilir.

3. Diğer Kavramlar

Rivayetlerde sebb ve şetm dışında başka kelimelerle de hakaretler bulunmaktadır. Bunlar; “لعن”, “أغلظ”, “لحا”, “تقحم”, “وقع في”, “تال من”, “لعن” vb.’dir.

“لعن” kelimesi, uzaklaştırmak ve kovmak manasına gelip Allah tarafından olursa hayırdan uzaklaştırma, insanlar tarafından ifade edilirse sövmek ve beddua etmek anlamlarına gelmektedir.³³ Asıl anlamı “kovmak” olan lanete, sövmek ve cezalandırmak manaları sonradan eklenmiştir.³⁴ Ayrıca lanetin sövmeden daha kötü olduğu ifade

²² İbn Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyisi’l-luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (y.y.: Dâru’l-Fıkr, 1979), 3: 244; Cevherî, “Ştm”, 5: 1958.

²³ Zebîdî, “Kdd”, 9: 17.

²⁴ Ebû Abdırrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, “Shl”, *Kitâbu’l-‘ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâî (b.y.: Dâru Mektebeti Hilâl, ts.), 3: 140.

²⁵ İbn Manzûr, “Drr”, 4: 279.

²⁶ Ebü’l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed eş-Şeybânî İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi’l hadîs ve’l-eser*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.), 4: 22.

²⁷ Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Sabbü’l-azâb ‘alâ men sebbe’l-ashâb*, thk. Abdullah el-Buhârî (Riyad: Edvâu’s-Selef, 1997), 468.

²⁸ İbn Manzûr, “Ştm”, 12: 318.

²⁹ Buhârî, “Menâkıb”, 17.

³⁰ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 2.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1: 350.

³² Müslim, “Mesâcid”, 67; Nevevî, *el-Minhâc*, 5: 47.

³³ İbn Manzûr, “La’n”, 13: 387; Zebîdî, “La’n”, 36: 118.

³⁴ Sâhib b. Abbâd İsmâil b. Abbâd b. Vezîran, “La’n”, *el-Muhîd fî’l-luga*, thk. Muhammed Hasan el-Yasin (Beyrut: Alemu’l-Kutub, 1994), 2: 50.

edilmiştir.³⁵ Aynı kökten gelen “تلاعن/ lanetleşme” sözlükte “تشتام/ karşılıklı sövüşme” ile açıklanmaktadır. Karşılıklı sövmeye taraflardan her ikisi olayda yer alabilirken lanetleşmede ise, taraflardan sadece biri olayda yer alabilir³⁶ ya da iki taraf da olayda bulunabilir.³⁷ “لعين /mel’ûn” kelimesi ise sebb edilmiş, şetm edilmiş kimse için kullanılmaktadır.³⁸ “...(Cehenneme giren) her topluluk yoldaşına lanet eder” (el-A’râf, 7/38) ayetinde hakaret ve lanet eş anlamda kullanılmıştır. Ayette kişinin, kendisini saptıran kardeşine laneti, hakaret olarak açıklanmaktadır.³⁹ Rivayetlerde de “lanet” kelimesi “sebb” ve “şetm” kelimeleriyle beraber veya aynı manada kullanılmıştır.⁴⁰ Mesela bir rivayette İbn Ömer’in (ö. 73/692) yanında Beydâ adı anıldığında (telbiye konusunda söylenenler için) sebbettiği yer alırken⁴¹ diğer bir rivayette bu eylem “lanet” fiili ile ifade edilmiştir.⁴²

Hakaret anlamına gelen bir diğer ifade “نال من” terkididir. “Ulaşmak, elde etmek ve kazanmak” manasındaki “نال” fiili من harf-i ceri ile beraber kullanıldığında “bir şeye zarar/hasar vermek” anlamına gelmektedir. “فلان ينال من عرض فلان” kullanımı ise “falan kişi falanın şerefine/onuruna hakaret etti” manasındadır.⁴³ Nitekim, Mâiz b. Mâlik (ö. 6-7?) recm edilirken ashâbdan biri diğerine: “Yüce Allah kendisini gizlediği halde nefsi kendisini bırakmayıp durumu açıklayan ve köpekler gibi taşlanan şu adama bak!” deyince Rasûlullah bu iki kişiye “نلتما من عرض أخيكما/Kardeşinizin onuru hakkında konuştunuz”⁴⁴ buyurmuştur. Hz. Peygamber’in bu ifadesi, “ona hakaret ettiler” denilerek açıklanmaktadır.⁴⁵

Düşmek manasındaki “وقع في” harf-i ceri ile beraber kullanıldığında, gıybetini yapmak, ayıplamak ve çekiştirmek anlamlarına gelmektedir.⁴⁶ Hadislerde hakaret etmek manasında da kullanılmaktadır. Nitekim, bir adam Hz. Peygamber’in amcası Abbas’ın (ö. 32/653) babasına hakaret etti. Bunun üzerine Abbas adama tokat attı. Durum Hz.

³⁵ Âlûsî, *el-Ecvibetu’l-’Irâkiyye ‘ale’l-es’ileti’l Lâhûriyye*, 138.

³⁶ Zebîdî, “La’n”, 36: 120.

³⁷ Halîl b. Ahmed, “La’n”, 2: 142.

³⁸ Halîl b. Ahmed, “La’n”, 2: 141.

³⁹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vili’l-Kur’ân*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 12: 416.

⁴⁰ Buhârî, “Edeb”, 4.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8: 437.

⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10: 143.

⁴³ İbn Manzûr, “Nyl”, 11: 685; Zebîdî, “Nyl”, 31: 54.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 23.

⁴⁵ Ebu’t-Tayyib Muhammed Şemsu’l-Hak el-Azîmâbâdî, *Avnu’l-ma’bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: el-Mektebetu’s-Selefiyye, 1969), 12: 111.

⁴⁶ Zebîdî, “Vk’a”, 22: 356.

Peygamber'e ulaşınca: “Abbas benim ailemden, ben de onun ailesindenim. Ölmüşlerimize hakaret etmeyin ki, yaşayanlarımız alınmasın” buyurdu.⁴⁷ (لا تسبوا موتانا و (تؤذوا أحيانا

“Düşünmeden kendini bir işe atmak” anlamındaki “قحم”⁴⁸ fiili tefa‘ul babında “araştırmadan ve düşünmeden bir kişiye hakaret etmeye kalkışmak” anlamına gelmektedir.⁴⁹ Hz. Zeyneb bt. Cahş'ın (ö. 20/641) Hz. Âişe'ye hakaret etmesinin anlatıldığı rivayette bu ifade kullanılmıştır.⁵⁰

“Hakaret etmek ve ağacın kabuğunu soymak” anlamındaki “لحاح”⁵¹ fiili tefâul babında “iki kişinin karşılıklı hakaretleşmesi” manasına gelmektedir.⁵² Bir rivayette, Sa‘d b. Muâz'ın (ö. 5/627) Kâbe'yi tavaf ettiği sırada Ebû Cehil'in (ö. 2/624) ona bazı sözler söylemesi üzerine çıkan tartışmada birbirlerine hakaretleri bu kelimeyle anlatılmıştır.⁵³ Bir diğer rivayette Abdullah b. Huzâfe'ye (ö. 35/655-56), babası sebebiyle hakaret edilmesi “كان يلاحى و يدعى لغير أبيه”⁵⁴ şeklinde ifade edilmiştir.

“Fiilde, konuşmada, yaratılışta ve yaşantıda yumuşak huylu olma” nın zıddı olan “غلظ”⁵⁵ fiili if‘al babında “sözde, konuşmada kaba sert olmak ve çirkin sözler söylemek” anlamına gelmektedir.⁵⁶ Rasûlullah'ın huzuruna gelen iki kişiye bilinmeyen bir sebeple hakaret etmesi⁵⁷ ve Hz. Ebû Bekir'e (ö. 13/634) hakaret edilmesi⁵⁸ bu kelime ile ifade edilmiştir.

“Mızrak ile yaralamak, batırmak ve vurmak” anlamındaki “طعن” fiili, “طعنه بلسانه” şeklinde “bir kişiyi diliyle yaralamak” anlamına gelmektedir.⁵⁹ Hz. Peygamber bir müminin kaba/kötü konuşan biri olamayacağını belirtirken bu kelimeyi kullanmıştır.

⁴⁷ Nesâî, “Kasâme”, 22-23; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 3: 371; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 466.

⁴⁸ Zebîdî, “Khm”, 33: 28; Komisyon, “Khm”, *el-Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Esâsî* (y.y.: Larus, 1988), 968.

⁴⁹ İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, 4: 19; İbn Manzûr, “Khm”, 12: 462; Zebîdî, “Khm”, 33: 228.

⁵⁰ Rivayette, “أقبلت زينب تقحم لعائشة” şeklinde yer almaktadır. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 41.

⁵¹ İbn Manzûr, “Lha”, 15: 241; Zebîdî, “Lha”, 39: 441.

⁵² İbrahim Mustafa v.dğr., “Lha”, *el-Mu'cemu'l-vasîl* (Kahire: Mektebetu's-Şurûki'd-Devliyye, 1960), 2: 820.

⁵³ Buhârî, “Menâkıb”, 25.

⁵⁴ Müslim, “Fedâil”, 137.

⁵⁵ İbn Manzûr, “Glz”, 7: 449.

⁵⁶ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, “Glz”, *Muhtârû's-sihâh* (Lübnan: Mektebetu Lübnan, 1986), 200.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40: 210.

⁵⁸ Nesâî, “Tahrîmu'd-dem”, 16; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1: 222.

⁵⁹ İbn Manzûr, “T'an”, 13: 265; Zebîdî, “T'an”, 35: 352.

(ليس المؤمن بالطعان)⁶⁰ Hadiste geçen “الطعان” “insanların onurunu zedeleyecek şekilde yerme ve gıybet etmek suretiyle ara bozuculuk yapan kimse” olarak açıklanır.⁶¹ Yine Hz. Peygamber cahiliye âdetlerinden biri olan nesebe dil uzatmayı “الطعن في النسب” şeklinde ifade etmiştir.⁶² Bu rivayette de ta‘n, hakaret anlamında kullanılmıştır.

⁶⁰ Tirmizî, “Birr”, 48.

⁶¹ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 3: 127.

⁶² Müslim, “Cenâiz”, 29.

BÖLÜM 1: HZ. PEYGAMBER VE HAKARET

Hız. Peygamber'in, kullandığı sözlerin bazıları cevâmiu'l-kelim özelliği taşırdı. Ayrıca o, gerekmedikçe konuşmayan, muhâtabını kırıcı, incitici tarzda ifadeler kullanmayan, kaba ve hakaret eden biri değildi.⁶³ Rasûlullah (s.a.), kendi üslûbunda dikkat ettiği bu gibi hususlara ashâbının da riâyet etmelerini istemiştir. Nitekim kendisine gelip müslüman olduğunu söyleyen bir kimseye ilk olarak hiçbir şeye hakaret etmemesini tavsiye etmiştir.⁶⁴ Bununla birlikte ashâbın cahiliyeden kalma âdetlerinden ya da başka sebeplerden dolayı bir sahâbîye veya insan dışı bir varlığa hakaret ettiği nakledilmektedir. Hız. Peygamber, bu gibi durumlarda hakaretin yapılmaması gereken bir davranış olduğunu ashâbına haber vermiştir. Bu bölümde Hız. Peygamber'in hakarete ilişkin yasakları ve kendisine yönelik hakaretler incelenecek, Hız. Peygamber'in hakaret ettiğine ve bu durumlarda hangi ifadeleri kullandığıyla ilgili rivayetler ele alınarak, bunların nasıl anlaşılması gerektiği ortaya konulacaktır.

1.1. Hız. Peygamber'in Hakarete Dair Yasakları

Hadislerde Hız. Peygamber'in hakareti yasakladığına dair rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetlerin çoğunda yasakların nedeni bilinmemektedir. Bazı rivayetlerde sahâbenin bazı kişilere, insan dışı varlıklara ve tabiat olaylarına hakaret ettikleri, bu nedenle Rasûlullah'ın bu yasakları ifade ettiği nakledilmektedir. Bu kısımda Hız. Peygamber'in hakarete ilişkin yasakları, insanlara ve insan dışı varlıklara karşı hakaret şeklinde iki başlık altında ele alınacaktır. Ayrıca bir hakarete nasıl cevap verilmesi gerektiğine dair nakledilen bir rivayet de değerdendirilecektir.

1.1.1. İnsanlara Hakaret

Hız. Peygamber, muhtelif zamanlarda birçok sözünde insanlara hakaret etmeyi yasaklamıştır. Bunlar arasında kişinin kendi nefesine, müslümana, sahâbeye, anne-babaya, yöneticilere, Kureys'e, ölülere, Tübbâ'a, Varaka b. Nevfel'e (ö. 610?) ve Hız. Ali'ye hakaret ile alakalı yasaklar yer almaktadır. Bu rivayetleri sıra ile incelemek yerinde olacaktır:

⁶³ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye* (Beyrut: Dâru'l-Hadîs, 1988), 105-106.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 27: 164.

1. Rasûlullah kişinin namazda uyukladığında kendisine hakaret edebileceğine ilişkin: *“Biriniz namaz kılarken uyuklarsa, uykusu dağılıncaya kadar uyusun. Çünkü uyuklayarak namaz kılarsa belki istiğfâr edeyim derken kendisine hakaret eder.”*⁶⁵ buyurmaktadır. (لعله يستغفر فيسب نفسه) Burada kişinin istiğfâr edeyim derken kendisine hakaret etmesi; uyuklaması sebebiyle “اللهم اغفر لي” diyeceği yerde “اللهم اعفر لي” diyebileceğidir. Nitekim “عفر” kelimesi, toprak manasında olup bu şekilde kullanıldığında “kişinin zelil ve hakir olması için beddua” anlamına gelmektedir.⁶⁶ Kişinin kendisine beddua etmesi de Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır: *“Nefisleriniz aleyhinde beddua etmeyiniz. Evladınız aleyhinde beddua etmeyiniz. Hizmetçiniz hakkında beddua etmeyiniz. Mallarınız hakkında beddua etmeyiniz. Çünkü yapacağınız beddua Allah’ın istekleri kabul ettiği bir saate denk gelebilir.”*⁶⁷

Bu rivayette yer alan kişinin kendisine hakaret etmesi istiğfâr ile bağlantılı bir beddua cümlesiyle örneklendirilmiştir. Bu da hakaretin anlam alanına, beddua cümlelerinin de dâhil olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

2. Hz. Peygamber’in hakaret ile ilgili en temel yasaklarından biri herhangi bir müslümana hakaret etmeyi yasaklamasıdır. O, kötü söz söylemesi ve insanlara hakaret etmesiyle tanınan bir kişiye⁶⁸: *“Müslümana hakaret etmek fâsıklık, onunla savaşmak ise küfürdür.”* buyurmuştur.⁶⁹ (سباب المسلم فسوق و قتاله كفر)

Hadiste geçen müslümana hakaret etmek; sövmek ve onuru hakkında ayıplayarak konuşmak olarak açıklanmaktadır. Hak etmediği takdirde bir müslümana hakaret etmenin haram olduğu konusunda icma‘ olmakla birlikte⁷⁰, Hz. Peygamberin, müslümana hakaret eden kişi için fâsık ve onunla savaşan kişi için kâfir ifadelerini kullanması hakkında farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre, Hz. Peygamber bu ifadeleri hakiki manada kullanmıştır, dolayısıyla bir müslümana hakaret eden kişi fâsık, onu öldürmeyi helal görerek savaşan kimse ise kâfir olur.⁷¹ Bir diğer görüş, Hz. Peygamber’in burada kullandığı fâsık ve kâfir kelimeleri, böyle bir şeyi yapacak olan kişileri engellemek için mübalağalı uyarı ifadeleridir. Yahut Hz. Peygamber, teşbih

⁶⁵ Buhârî, “Vudu”, 53.

⁶⁶ Azîmâbâdî, *Avnu’l-ma’bûd*, 4: 195-196.

⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Sücutu’l-Kur’ân”, 27.

⁶⁸ Ebu’l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali el-’Askalânî İbn Hacer, *Fethu’l-bârî bi şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 13: 27. Bu kişinin ismi hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

⁶⁹ Müslim, “İman”, 116; Buhârî, “Edeb”, 44.

⁷⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 2: 53-54.

⁷¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 2: 53-54.

sanatını kullanarak müslümana hakaret eden kişileri fâsığa, onunla savaşan kişileri de kâfire benzetmektedir. Çünkü bunlar ancak fâsık ve kâfirin yapabileceği türden fiillerdir.⁷² Bu rivayette Hz. Peygamber'in müslümana hakaretin büyük bir suç olduğunu ifade etmek için fâsık benzetmesini kullanmış olabileceği daha muhtemel görünmektedir.

3. Hz. Peygamber, İslâm'ın tesisinde kurucu rol oynayan ve kendisiyle beraber tüm zorluklara karşı mücadele etmiş ashâbına hakaret edilmesini de yasaklamıştır. Hz. Peygamber'in Hâlid b. Velîd (ö. 21/642) ile Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652) arasında yaşanan bir tartışma esnasında bu yasağı dile getirdiği nakledilmektedir. Buna göre bir münakaşa esnasında Hâlid, Abdurrahman'a hakaret etmiş,⁷³ durum Hz. Peygamber'e intikal edince: *"Ashâbıma hakaret etmeyiniz! Sizden biriniz Uhud dağı kadar sadaka verse, ashâbımdan birinin iki avuç (hurma) sadakasına erişemez; bunun yarısına da ulaşamaz"* buyurmuştu.⁷⁴

İlk hadiste Hz. Peygamber'in "ashâbım" derken kimleri kastettiğiyle ilgili iki farklı yorum zikredilmektedir. Bunlardan birincisine göre Hâlid b. Velîd de Abdurrahman b. Avf da sahâbeden olmasına rağmen Hz. Peygamber, Abdurrahman'ı işaret ederek "Ashâbıma hakaret etmeyin" buyurmaktadır. Çünkü Abdurrahman b. Avf, ilk iman edenlerdendir. Ayrıca daima Hz. Peygamber ile birlikte bulunmuş bir sahâbîdir.⁷⁵ Hâlid b. Velîd ise çok daha geç müslüman olmuş bir sahâbîdir. Bu yüzden "ashâbım" ifadesinden maksadın İslâm'a ilk girenler olduğu nakledilmektedir. Bu görüş ile ilgili "İçinizden fetihten önce harcayanlar ve savaşanlar, (diğerleri ile) bir değildir." (el-Hadîd 57/10) ayeti delil olarak sunulmakta, Allah'ın da sahâbe arasında bir ayrım yaparak ilk önce İslâm'a girenleri ayrı bir konumda zikrettiği hatırlatılmaktadır. Diğer görüşe göre ise Hz. Peygamber'in bu uyarısı, Hâlid b. Velîd ya da orada bulunan müslümanlara değil ileride gelecek olan müslümanlara yöneliktir.⁷⁶ Hz. Peygamber, bu yasağı iki sahâbî arasında yaşanan tartışma sonrasında koymamış olsaydı bu görüş haklı görülebilirdi. Fakat hadisin sebab-i îrâdı dikkate alındığında Hz. Peygamber'in "ashâbım" derken Abdurrahman'ı kastettiği ve ilgili uyarıyı Hâlid b. Velîd'e yaptığı

⁷² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 13: 27.

⁷³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7: 34.

⁷⁴ Buhârî, "Fedâilu Ashâbi'n-Nebî", 5.

⁷⁵ Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali el-'Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 4: 176-177.

⁷⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7: 34; Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, 12: 413.

açıktır. Hz. Peygamber'i mümin olarak görmüş ve iman üzere vefat etmiş kişi sahâbî sayılmakla birlikte⁷⁷ onların da kendi aralarında fazilet dereceleri vardır. Bu rivayette de Abdurrahman b. Avf'ın, Halid b. Velîd'e göre İslâm'a girmedeki önceliği ve faziletleri Hz. Peygamber'in, kendisinden "ashâbım" diyerek bahsetmesine neden olmuştur.

Genel olarak denilebilir ki bu uyarı, ister Halid b. Velîd'e yapılmış olsun isterse gelecekteki müslümanlara yapılmış olsun sahâbeye hakaret Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır. Nitekim bir fitneye karışsın veya karışmasın ashâbdan herhangi birine hakaretin haram olduğu da âlimlerce ifade edilmiştir.⁷⁸ Ashâba hakaret eden kişiye verilecek ceza konusunda ise öldürülme, dövülme ve kınama gerektiği şeklinde farklı kanaatler mevcuttur.⁷⁹

4. Hz. Peygamber'in anne-babaya hakaret konusundaki yasağıyla ilgili rivayet şu şekildedir: Rasûlullah (s.a.); "*Büyük günahlardan biri bir kimsenin anne babasına lanet etmesidir.*" deyince ashâb durumu anlamayarak: "Kişi anne babasına nasıl lanet eder?" diye sordu. Rasûlullah da: "*Bir kişi birinin babasına hakaret eder, o da onun babasına hakaret eder; annesine hakaret eder, o da onun annesine hakaret eder.*"⁸⁰ buyurdu. Aslında bu hadis, kişinin anne-babasına hakaret ve lanet etmesinin yasaklanması değil buna sebebiyet vermesinin yasaklanması ile ilgilidir.⁸¹ Bu da bir kişinin başkasının anne-babasına hakaret etmesi sonucunda karşı tarafın da onun anne-babasına hakaret etmesiyle gerçekleşecektir.

Bu rivayetteki uyarıyı, "Allah'tan başkasına tapanlara sebbetmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a sebbederler...." (el-En'âm, 6/108) ayetinde olduğu gibi maksatsız yapılan bir fiille kişiyi harama düşürmeye sebebiyet vereceğinden sedd-i zerâi kabilinden saymak mümkündür.⁸² Çünkü ayette müslümanların putlara hakaret etmeleri, Allah'a hakaret edilmesine sebebiyet vereceği endişesiyle yasaklanmıştır.

5. Hz. Peygamber'in, mensubu olduğu Kureyş kabilesine hakaret edilmesini yasakladığı nakledilmektedir. Bu olay rivayette şöyle yer almaktadır: Bir gün Evs kabilesine

⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 4.

⁷⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 16: 92.

⁷⁹ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 2: 308-309.

⁸⁰ Buhârî, "Edeb", 4.

⁸¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10:403; Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Hatîb el-Kastallânî, *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (Bulak: el-Matbaâtu'l-Emîriyye, 1905), 9: 4.

⁸² Ebu'l-Hasan Ali b. Halef İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl alâ Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2003), 10: 192-193.

mensup olan Katâde b. Nu‘mân,⁸³ Kureyş hakkında kötü konuşmuş, Rasûlullah da: “*Ey Katâde! Kureyşlilere hakaret etme. Belki gün gelir içlerinden amelleri yanında senin kendi amellerini, yaptıkları yanında kendi yaptıklarını değersiz göreceğin, onlara gıpta edeceğin adamlar çıkar.*”⁸⁴ buyurarak onu uyarmıştır. Hz. Peygamber’in buradaki uyarısı aslında sadece Kureyş’e değil bütün gayr-i müslimlere hakareti yasakladığı şeklinde anlaşılmalıdır. Rasûlullah’ın müşriklerin hal-i hazırdaki durumlarına bakarak onlar hakkında hüküm verilmemesi ve ileride içlerinden belki müslüman olanların çıkabileceğini, hatta amelleriyle diğer müslümanları geçebileceklerini ifade ederek bu yasağı dile getirmesi de önemlidir.

6. Hz. Peygamber yöneticilere hakareti de yasaklamıştır. Nitekim Rasûlullah: “*Yöneticilere hakaret etmeyin. Onlar için Allah’a dua edin. Onların iyi olmaları sizin de iyi olmanızdır.*”⁸⁵ buyurmaktadır. Zira yöneticilere hakaret, isyan gibi eylemler sadece kişileri etkilemekle kalmayıp topluma yayılarak devletin bekâsına zarar verebilir. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber’in de belirttiği üzere yöneticiler ve halkın durumu arasında doğru orantılı bir ilişki vardır.

7. Hz. Peygamber’in Hz. Ali ile ilgili: “*Ali’ye hakaret eden bana hakaret etmiştir*”⁸⁶ ve kendisine ilk vahiy geldiğinde Hz. Hatice ile birlikte bu durumu görüşmek üzere yanına gittiği Varaka b. Nevfel hakkında da: “*Varaka’ya hakaret etmeyin! Ben ona ait bir ya da iki cennet olduğunu gördüm.*”⁸⁷ buyurduğu nakledilmektedir.

8. Hz. Peygamber bir rivayette: “*Tübba’a hakaret etmeyin. Çünkü o müslüman olmuştur*”⁸⁸ buyurmaktadır. Yemen (Himyer) kralına verilen ünvan⁸⁹ olan Tübba’, Kur’ân’da helak edilen bir kavmin ismi olarak iki yerde geçmektedir.⁹⁰ Buradaki Tübba’ın Hz. Peygamber’den önce yaşamış ve ona gıyabında iman etmiş Yemen kralı Ebû Kerib Es‘ad olduğu ifade edilmiştir. Kur’ân’da Tübba’ ile alakalı ayetlerin onun

⁸³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5: 229; Ali Toksarı, “Katâde b. Nu‘mân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 24.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45: 135.

⁸⁵ Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr*, thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetu İbn Teymiye, ts.), 8: 132.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44: 328; Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr*, 23: 322.

⁸⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 666; Heysemî’nin Bezzâr’dan naklen yer verdiği bu rivayet mevcut müsnedde yer almamaktadır. Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Keşfü’l-estâr ‘an zevâ’idi’l-Bezzâr*, thk. Habiburrahman el-A‘zamî (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1979), 3: 281.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37: 519.

⁸⁹ Ömer Faruk Harman, “Tübba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 455.

⁹⁰ ed-Duhân, 44/37, Kâf, 50/14.

iman etmeyen kavmine yönelik olduğu ifade edilmektedir.⁹¹ Bir diğer rivayette ise Hz. Peygamber, Tübbâ'ın mel'ûn olup olmadığını bilmediğini ifade etmektedir.⁹² Bu iki rivayet arasında bir ihtilaf var gibi görünse de bu ihtilaf, Hz. Peygamber'in ilk olarak Tübbâ'ın iman edip etmediğini bilmediği, iman ettiğini öğrendikten sonra ise ona hakaret edilmesini yasakladığı şeklinde açıklanmaktadır.⁹³

9. Hz. Peygamber, yaşayan bir müslümana hakaret etmeyi fâsıklık olarak nitelendirdiği gibi ölen kimseye de hakaret edilmemesi gerektiğini öğütlemiştir. Nitekim bir hadiste: “Ölülere hakaret etmeyiniz. Çünkü onlar, (dünyada) yapmış olduklarının karşılıklarına ulaşmışlardır.”⁹⁴ buyurmuştur. (لا تسبوا الأموات فإنهم قد أفضوا إلي ما قدموا) Bir diğer rivayette de ölülerin iyi yönlerinin zikredilmesini, kötü huy ve davranışlarının ise söylenmemesini tavsiye etmiştir.⁹⁵ Ölülere hakaret etmek; yaptığı ayıpların ve günahlarının ortaya dökülerek kötü bir kimse olduğunun ifade edilmesi olarak açıklanmaktadır.⁹⁶ Hz. Peygamber'in ölülere hakarete ilişkin yasağının, müslüman ölümler için mi olduğu yoksa kâfir ve münafık ölümleri de kapsayan geniş bir ifade mi olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Yasağın müslüman ölümlere yönelik olduğu, kâfir ve fâsık olarak ölen kimseler için böyle bir yasak olmadığı ifade edilmiş⁹⁷ olsa da daha önce zikri geçen Kureyş'e sövme ile ilgili hadisler dikkate alındığında yasağın genel olduğu anlaşılmaktadır. Müslüman olsun olmasın Hz. Peygamber'in ölen kimseye hakareti yasaklamasının nedeni, kendisinin de ifade ettiği üzere kişinin dünyada yaptığı amellerinin karşılığına zaten ulaşması sebebiyledir. Ayrıca ölen kimsenin yakınlarının bu hakareten dolayı hissedecekleri üzüntü de bunda etkili olmuş olmalıdır. Zira bir rivayette Hz. Peygamber, ölen kimselere hakaret edilmesinin kişinin hayatta olan yakınlarını üzeceğini belirtmektedir.⁹⁸

1.1.2. Diğer Mahlûkâta Hakaret

⁹¹ Ahmed b. Abdurrahmân es-Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî li tertîb-i Müsnedi Ahmed b. Hanbel ve mea'hû Bulûğu'l-emânî min esrârî'l-Fethi'r-rabbânî* (y.y.: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, ts.), 20: 159-160.

⁹² Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 13.

⁹³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8: 571.

⁹⁴ Buhârî, “Cenâiz”, 97.

⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 43.

⁹⁶ Mehmed Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013), 3: 1318.

⁹⁷ Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahihî'l-Buhârî*, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 8: 331-332; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3: 258.

⁹⁸ Tirmizî, “Birr ve Silâ”, 51.

Hız. Peygamber'in insan dışında dehr, nesebe, yüksek ateşe, rüzgâra, horoza vb. hakaret edilmemesine dair yasakları rivayetlerde yer almaktadır.

1. Dehr, kâinatın yaratılışından son bulacağı zamana kadar geçecek süre olarak tanımlanmaktadır.⁹⁹ Zaman ise, dehrden daha sınırlı bir müddeti ifade eder ve "kısa veya uzun vakit"¹⁰⁰ "geçmiş, gelecek ve şimdi için kullanılan sınırlı bir süre" demektir.¹⁰¹ Cahiliye döneminde bazı insanlar zamana ilâhî bir güç izafe etmekteydiler. "Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak dehr (zamanın geçişi) yok eder." (el-Câsiye 45/24) ayetinde bu kimselere işaret edilmiştir. Bu kişilerin "Dehriyye" olarak adlandırıldıkları ve başlarına bir musîbet geldiğinde bundan zamanı sorumlu tutarak: "يا ذا الدهر / تبا للدهر / Kahpe felek!" gibi sözler ile ona hakaret ettikleri nakledilmektedir.¹⁰² Bu durum karşısında Hz. Peygamber: "Dehre hakaret etmeyiniz. Çünkü dehr Allah'tan başkası değildir."¹⁰³ buyurmaktadır. Konuyla ilgili bir kudsî hadiste Allah şöyle buyurmaktadır: "أدعوكم أن تقولوا: 'أه يا خيبة الدهر' / 'Ah şu kötü zaman!' demesi beni incitir. İçinizden kimse 'Ah kötü zaman!' demesin. Zira zaman benim. Zamanın gecesi ve gündüzünün dönüşümünü yapan benim."¹⁰⁴ Bir diğer kudsî hadiste ise: "Kulumdan borç istedim fakat bana vermedi. Kulum 'Vay zaman, vay zaman! / وا دهره وادهره' diyerek farkına varmadan bana hakaret etti. Zira dehr benim."¹⁰⁵ Zamana hakareti yasaklayan bu rivayetlerde dehrin Allah olarak zikredilmesi bu kimselerin zamana nispet ettikleri olayların asıl yaratıcısının Allah olduğu anlamındadır.¹⁰⁶ Aksi halde zaman hayır ve şer olarak insana bir şey yapamaz; o sadece bu kötü olayların içinde yaşandığı süreyi ifade eder.¹⁰⁷

2. Neseb, dar anlamda kişinin anne-babasıyla geniş anlamda ise usulüyle (dedeleri-nineleri) olan soy bağı anlamına gelmektedir.¹⁰⁸ Hz. Peygamber, nesebe hakaret edilmesini yasakladığı gibi onu ümmetin henüz terk edemediği ve cahiliye döneminden

⁹⁹ Râgıb, *el-Müfredât*, 319.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, "Zmn", 13: 199; Zebîdî, "Zmn", 35: 152.

¹⁰¹ Abdullah Karahan, "Zamana Sövmeyi Yasaklayan Hadisin Tenkid ve Tetkiki", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008): 501.

¹⁰² Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim el-Hattâbî, *A'lâmu'l-hadîs fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahmân Âli Suûd, (Mekke: Câmiatu Ümmü'l-Kurâ, 1988), 3: 1904.

¹⁰³ Müslim, "Elfâz mine'l-edeb ve gayrihâ", 5.

¹⁰⁴ Buhârî, "Edeb", 101.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13: 368.

¹⁰⁶ Karahan, "Zamana Sövmeyi Yasaklayan Hadisin Tenkid ve Tetkiki", 465.

¹⁰⁷ Hattâbî, *A'lâmu'l-hadîs*, 3: 1904.

¹⁰⁸ İbrahim Kâfi Dönmez, "Neseb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 573.

kalan vasıflardan biri olarak nitelendirmektedir.¹⁰⁹ Hz. Peygamber konuyla ilgili “İçinizden hiç kimsenin başkasının soyuna hakaret etme hakkı yoktur. Hepiniz Âdem'in çocuklarısınız ve soy olarak birbirinizden üstünlüğünüz yoktur. Dindarlığı ve güzel amelleri dışında kişinin başkalarına karşı herhangi bir üstünlüğü yoktur. Kaba, ağzı bozuk, cimri ve korkak olması kişiye (kötülük olarak) yeterlidir.”¹¹⁰ buyurmaktadır.

3. Verdiği sıkıntının şiddetinden dolayı yüksek ateşe hakaret edildiğinde Hz. Peygamber'in buna engel olduğu nakledilmektedir. Rivayet şu şekildedir: Ümmü Sâib (ö. ?) (ya da Ümmü Müseyyeb (ö. ?))'in titrediğini gören Hz. Peygamber bunun nedenini sorduğunda o: “Yüksek ateş! Allah bunun hayrını vermesin!/الحمى لا بارك الله فيه” dedi. Hz. Peygamber ise yüksek ateşin körüğün demirdeki pası giderdiği gibi insandaki günahları giderdiğini belirterek ona hakaret etmemesi gerektiğini ifade etti.¹¹¹ (لا تسبي الحمى) Yüksek ateş, kalpten başlayıp vücudun diğer uzuvlarına yayılan ateşli bir hatalık olarak tanımlanmaktadır. Günahlardan alınan lezzet de kalpten başlayıp vücudun diğer uzuvlarına yayıldığı için Hz. Peygamber'in yüksek ateşi, günahları temizleyen bir hastalık olarak nitelendirdiği belirtilmiştir.¹¹² Ümmü Sâib ya da Ümmü Müseyyeb'in burada humma için kullandığı ifade hakareten ziyade bir beddua cümlesi gibidir. Hz. Peygamber'in bu ifadeyi hakaret olarak değerlendirmesi beddua ifadelerinin de hakaretin anlam alanına girdiğini örnekler niteliktedir.

4. Hz. Peygamber, bir tabiat olayı olan ve Allah'ın kullarına bir rahmeti olarak nitelendirdiği¹¹³ rüzgâra hakaret edilmesini de yasaklamıştır.¹¹⁴ Bu konuyla ilgili Hz. Peygamber “Rüzgara hakaret etmeyin. Rüzgardan dolayı hoşlanmadığınız bir durumla karşılaştığınızda: ‘Ey Rabbimiz! Bu rüzgarın hayrını, içinde bulunanın hayrını ve emrolunduğu şeyin hayrını isteriz. Bu rüzgarın şerrinden, içinde bulunanın şerrinden ve emrolunduğu şeyin şerrinden sana sığınırız’ deyiniz.” buyurmaktadır.¹¹⁵ Burada hoşlanılmayan durumun, rüzgârın getireceği sıcaklık, soğukluk ve sebep olacağı bir fırtına olabileceği ifade edilmektedir.¹¹⁶ Bir diğer rivayette ise bir adamın rüzgârı

¹⁰⁹ Müslim, “Cenâiz”, 29.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28: 548.

¹¹¹ Müslim, “Birr”, 53.

¹¹² Ebu'l Ferec Abdurrahman İbnü'l Cevzî, *Keşfu'l-müşkil min hadîsi's Sahihayn* (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 3: 106.

¹¹³ İbn Mâce, “Edeb”, 29.

¹¹⁴ İbn Mâce, “Edeb”, 29.

¹¹⁵ Tirmizî, “Fiten”, 65.

¹¹⁶ Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 6: 527.

lanetlemesi üzerine Rasûlullah: “Rüzgârı lanetleme, o vazifelidir. Her kim hak etmeyen birine lanet ederse, o lanet kendisine döner.” buyurmaktadır.¹¹⁷

5. Hz. Peygamber, bir adamın horoza lanet etmesi üzerine:¹¹⁸ “Horoza hakaret etmeyin. Çünkü o namaz için uyandırır.” buyurmuştur.¹¹⁹ Horoz, gecenin belirli vakitlerinde ve güneşin doğmasına yakın peş peşe öter. Horozun bu ötüğü, sabah namazı ve teheccüd namazlarını kılmak ve sahurda kalkmak için Allah’ın insanlara bahsettiği bir nimet olarak görülmüştür.¹²⁰ İnsanların ibadetlerini ifâ etmelerine bir nevî yardımcı olan horoza bu özelliğinden dolayı hakaretin yasaklandığı anlaşılmaktadır.¹²¹

Hz. Peygamber’in hakareti yasakladığı çoğu durumda, öncesinde ashâbın hakaretlerini duyduğu için onlara uyarıda bulunduğu görülmektedir. Kureyş’e, horoza ve yüksek ateşe hakaret edeni uyarması buna örnektir. Nesebe veya zamana hakaret edilmesinde olduğu gibi ashâbın bazı unsurlara hakaret etmelerinin ise, cahiliyeden izler taşıdığı belirtilebilir.

Rivayetlerde arapçada “sebb” ve “şetm” gibi kelimelerle karşılanan hakaretin anlam kapsamına dâhil olan farklı ifadeler yer almaktadır. Nitekim içerisinde hakaret anlamı da bulunduran lanet kelimesinin rivayetlerde hakaret ile eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Zira Rasûlullah, horoza lanet edildiğinde de ona hakaret edilmemesini emretmektedir. Hakaretin anlam içeriğine dâhil olan bir diğer ifadenin beddua ifadeleri olduğu anlaşılmaktadır. Yüksek ateşe karşı “Allah hayrını vermesin” ve dehre karşı “Kahrolası zaman” demek aslında beddua ifadelerine benzemektedir. Bu kullanımları duyan Hz. Peygamber, dehre ve yüksek ateşe hakaret edilmesini yasaklamıştır.

1.1.3. Hakarete Verilecek Cevap

Hz. Peygamber, bir müminin insanları çekiştirip kötüleyen, lanet okuyan, davranışları ve ağız bozuk bir kimse olamayacağını belirtmiştir.¹²² O, namaz, oruç, zekât gibi vecibelerini yerine getirmekle birlikte iflas etmiş olan kimsenin özelliklerinden bahsederken, birine zina iftirasında bulunması veya birinin malını yemesi, kanını

¹¹⁷ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 48.

¹¹⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 6: 353.

¹¹⁹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 105.

¹²⁰ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, trc. M. Yaşar Kandemir v.dğr. (İstanbul: Erkam Yayınları, 2009), 7: 268-269.

¹²¹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 6: 353; Azîmâbâdî, *Avnu’l-ma’bûd*, 14: 6.

¹²² Tirmizî, “Birr”, 48.

dökmesi ve yahut da birini dövmesinin yanı sıra birilerine hakaret etmiş olmayı da saymıştır. Bu fiilleri neticesinde iyiliklerinin alınıp diğerlerine verileceğini, iyiliği kalmazsa diğerlerinin günahlarından ona verileceğini ve en sonunda da cehenneme atılacağını ifade etmiştir.¹²³

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in, bir hakaret ile karşılaşıldığında ne yapılmasına ilişkin tavsiyeleri de vardır. Oruçlu olan bir kimsenin bu durumda ne yapması gerektiğiyle ilgili bir rivayette Hz. Peygamber, kendisine kötü davranılsa dahi oruçlunun hakaret ile karşılık vermemesini tavsiye etmektedir. Nitekim hadiste: *"Oruç ateşten koruyan bir kalkandır. Oruçlu olan kişi o gün oruçluya yakışmayacak şeyler yapmasın. Eğer bir kimse ona kötü muamelede bulunursa ona hakaret etmesin. Sadece: "Ben oruçluyum" desin.*¹²⁴ buyurmaktadır. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber: *"Biriniz oruçlu olarak uyanırsa kötü söz söylemesin ve cahillik etmesin. Biri ona hakaret eder veya ona sataşursa: 'Ben oruçluyum, ben oruçluyum' desin"* buyurmaktadır.¹²⁵

Rivayette geçen kişinin "Ben oruçluyum" ifadesini söyleme yöntemi hakkında iki farklı görüş zikredilmiştir. Buna göre ya kendisine kötü davranan kimseye açıktan söyler ya da karşılık vermemek için açıktan değil kendi nefesine söyler, yani içinden "Ben oruçluyum" diyerek kendisini engeller.¹²⁶

Bir diğer hadiste Hz. Peygamber, bir hakaret ile karşılaşıldığında eğer cevap verilecekse bu üslubun nasıl olması gerektiğiyle ilgili: *"Büyük günahların en büyüğü kişinin haksız yere bir müslümanın şerefine dil uzatmasıdır. Bir hakarete karşılık iki defa hakaret etmesi de büyük günahlardandır."*¹²⁷ buyurmaktadır. Bu rivayet, kişiye: *"يا خبيث/ pis herif!"* denilerek hakaret edildiğinde onun da: *"يا خبيث يا ملعون/ pis herif, lanet adam!"* diyerek karşılık vermemesi gerektiği şeklinde örneklendirilmiştir.¹²⁸

1.2. Hz. Peygamber'in Hakareti

Hz. Peygamber'in bazı ifadelerinde hakaret sözlerine rastlamak mümkündür. Kureyşli müşriklerin, Hz. Peygamber'in kendi ilahlarına hakaret ettiği yönündeki iddiaları bir

¹²³ Müslim, "Birr", 59.

¹²⁴ Nesâî, "Sıyâm", 43.

¹²⁵ Müslim, "Sıyâm", 160.

¹²⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 4: 105; Ebu'l-Hasen Nuruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni'n-Nesâî* (Haleb: Matba'atu'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye, 1986), 4: 164.

¹²⁷ Ebû Dâvûd, "Edeb", 35.

¹²⁸ Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, 13: 223.

yana onun kullandığı ifadelerin hakaret kastı taşıyıp taşımadığı âlimler tarafından tartışılmıştır. Bazı sözlerinin hakaret kapsamına dâhil edildiği, bir kısmının ise hakareten sayılmayıp bir kınama veya tehdit sözü olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca bazı kötü fiillerden sakındırmak için kullandığı beddua sözleri bulunmaktadır. Onun kullanımlarını şu başlıklar altında ele almak uygun olacaktır: Sebb kelimesi ile ifade edilen hakaretler, hakaret kapsamına dâhil olabilecek diğer ifadeler ve hakaret kapsamına girmeyen ifadeler.

1.2.1. Sebb Kelimesi İle İfade Edilen Hakaretler

Hiz. Peygamber'in hakaret ettiğine dair "sebb" kelimesinin yer aldığı üç rivayet bulunmaktadır. Bunlar, Tebük gazvesi sırasında emrine itaatsizlik eden iki kişiye, nedeni bilinmeyen bir sebeple kendisini öfkeliendiren iki kişiye ve saç ekleten veya ekletmek isteyen kimselere hakaret etmesidir.

Bunlardan ilki gazve sırasında yaşanan zorluk ve güçlüklerden ötürü Kur'ân-ı Kerîm'de "sâat-ul-usrâ/güçlük zamanı" (et-Tevbe, 9/117) tabiriyle ifade edilen Tebük gazvesi esnasında emrine itaatsizlik eden iki kişiye hakaret ettiğidir. Bu rivayet şöyledir: Hiz. Peygamber ashâbına: *"Yarın inşallah Tebük pınarı başında olacaksınız. Kuşluk vaktinden önce orada olmayınız. Oraya kim önce varırsa ben gelmeden o suya hiç dokunmasın"* dediği halde iki kişi Hiz. Peygamber'den önce kaynağa ulaştılar ve suya dokundular. Bu olay üzerine Rasûlullah, onlara ağır konuştu ve Allah'ın dilediği kadar şey söyledi.¹²⁹ (فسيبهما النبي و قال لهما ما شاء الله ان يقول) Bu olaydaki hakaret iki şekilde açıklanmaktadır: Birincisi Hiz. Peygamber'in suya dokunulmaması konusundaki emrine aykırı davranan iki kişinin münafıklardan olup bunu kasten yaptıkları ve bu nedenle de Rasûlullah'ın hakaretinin yerinde bir tavır olduğudur. İkincisine göre ise bu kimseler münafık olmayıp Hiz. Peygamber'in emrini bilmiyorlardı. Bu yüzden de hakareti hak etmemişlerdir. Rasûlullah'ın bu türden olaylar ile ilgili duasında belirttiği üzere, onlara yaptığı bu hakareti hak etmediklerinden onlar için rahmet, ecir ve Allah'a yakınlaşmaları için bir yakınlık vesilesi olacaktır.¹³⁰

Bir diğer hakaret olayını Hiz. Âişe şöyle anlatmaktadır: Rasûlullah'ın yanına iki adam geldi. Ne olduğunu bilmediğim bir şey hakkında konuştular ve Rasûlullah'ı

¹²⁹ Müslim, "Fedâil", 10.

¹³⁰ Ebû'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Müfhim limâ eşkele min Telhîsi kitâbi Müslim*, thk. Muhyiddîn Dîb Müstû v.dğr. (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1996), 6: 56.

öfkeliendirdiler. Bunun üzerine onlara lanet ve hakaret etti. (فَأَغْضَبَاهُ فَلَعْنَهُمَا وَ سَبَّهُمَا) Ben: “Yâ Rasûlullah! Şu iki kişinin kazandığı hayır gibi kim bir şey kazanabilir? Sen onlara lanet ve hakaret ettin” dediğimde Hz. Peygamber: “*Sen benim Rabbime koştüğüm şartı bilmiyor musun? Allahım! Ben ancak bir beşerim, müslümanlardan kime lanet eder veya hakaret edersem bunu onun için bir temzilik vesilesi ve ecir kıl, dedim.*”¹³¹ buyurdu.

Bu rivayette iki adamın Rasûlullah’ı neden öfkeliendirdikleriyle ilgili bir bilgi mevcut değildir. Fakat Tahâvî’nin (ö. 321/933) rivayetinde, bu kişilerin Hz. Peygamber’den iki defa bir şey istedikleri halde Rasûlullah’ın vermediği, üçüncü defa istediklerinde ise Hz. Peygamber’in onlara lanet ve hakaret ettiği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca Rasûlullah’ın Hz. Âişe’nin yanına geldiğinde yüzünün öfkesini belli edecek kadar kızarmış olduğu belirtilmektedir.¹³² Adamların ne istedikleriyle ilgili bilgi rivayetlerde yer almamakla birlikte ümmetine olan merhametiyle bilinen Hz. Peygamber’in dahi sabrını tüketip, öfkeden yüzünün kızarmasına ve ağır sözler söylemesine sebep olacak ısrarlı bir talepte bulundukları anlaşılmaktadır. Ayrıca burada dikkat çeken bir husus da bu kişilerin Rasûlullah’ı öfkeliendirmelerine rağmen haklarında söylediklerinin onlar için ecire ve günahlardan arınmalarına vesile olacağını ifade etmesidir.¹³³

Bir diğer rivayette Hz. Peygamber’in saç ekleten ve ekletmek isteyen kadınlara hakaret ettiği zikredilmiştir. İlgili rivayet şöyledir: Bir kadın Rasûlullah’a gelerek evlendirdiği kızının bir hastalık sonucu saçlarının döküldüğünü söyledi. Kızının eşi ise saçlara ekleme yapılmasını istemektedir. Kadın, bu talebin caiz olup olmadığını sorduğunda Hz. Peygamber, saç ekletmek isteyen ve ekleten kadınlara hakaret etti.¹³⁴ (فَسَبَّ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَاصِلَةَ وَالْمَتَوَصِّلَةَ)

Rivayette Rasûlullah’ın hakareti “lanet etti” şeklinde açıklanmaktadır.¹³⁵ Nitekim rivayetin bir diğer tarikiinde lanet ettiği sarîh olarak yer almaktadır.¹³⁶ Lanet ve hakaret birbirini yerine kullanılabilen kavramlardır. Lanet, asıl olarak “kovmak ve uzaklaştırmak” manasına gelmekte fakat içerisinde “sövmek ve hakaret etmek” anlamlarını da

¹³¹ Müslim, “Birr”, 88.

¹³² Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1994), 15: 268-269.

¹³³ Arif Ulu, *Hz. Peygamber ve Beddua* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 291-292.

¹³⁴ Buhârî, “Libâs”, 83.

¹³⁵ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, 8: 476; Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 22: 65.

¹³⁶ Buhârî, “Libâs”, 83.

barındırmaktadır.¹³⁷ Hz. Peygamber'in bu rivayetteki hakareti belirli bir kişiye has değildir. Yapılan veya yapılacak olan bir fiili işleyen kimselere yöneliktir. Kişi ancak söz konusu fiili işlediğinde Hz. Peygamber'in hakaretinin muhatabı konumunda olacaktır.¹³⁸ Bu yüzden bu rivayet belirli bir kişiye hakaretinden farklı bir konumda değerlendirilmelidir. Nitekim İsrail oğullarının da helak sebeplerinden sayılan saç ekletmek¹³⁹ İslâm'da da insan tabiatına bir müdahale olarak görülen ve yasaklanan bir davranış olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁰

Hz. Peygamber'in hakaret ettiğine ilişkin müşriklerin iddiaları ise şöyledir: Kureyş'in önde gelenleri bir gün Hicr'de toplanıp Hz. Peygamber hakkında: "Biz bu adama sabrettiğimiz gibi hiçbir şeye sabretmedik. Rüyalarımızı saçma gördü, atalarımıza kötü sözler söyledi. Dinimizi ayıpladı ve ilahlarımıza hakaret etti." dediler.¹⁴¹ Hz. Peygamber'in hakaret ettiğini ifade edilen hususlar müşriklerin "Dinleri, ataları ve İlahları" dır. Tüm bunlar İslâm dininin, gelişinden itibaren müşrikler konusunda eleştirdiği şeylerdir. Nitekim Allah, müşriklerden kendisine iman etmelerini ve atalarının taptığı putlara ibadeti terk etmelerini istemektedir. Müşrikler, Hz. Peygamber'in ilgili ayetlerle ifade ettiği bu durumları ilahları, ataları ve dinleri hakkında birer hakaret olarak algıladıkları anlaşılmaktadır.¹⁴² Bir diğer rivayette, "Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz." (el-Enbiyâ, 21/98) ayeti nazil olduğunda müşrikler: "Muhammed ilahlarımıza hakaret etti" demişlerdir.¹⁴³ Yine Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'e gelerek "İlahlarımıza hakaret etmeyi bırak yoksa biz de senin taptığın Allah'a hakaret ederiz" dediği, bunun üzerine de "Allah'tan başkasına tapanlara sebbetmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce

¹³⁷ Sâhib b. Abbâd, "La'n", 2: 50.

¹³⁸ Hz. Peygamber'in beddualarında da böyle bir ayrım söz konusudur. Bunlar; Muhatabı belli olan bedduaları ve muhatabı belli olmayıp bazı vasıflar ve davranışlara yönelik yaptığı beddualardır. Kişi ancak bu vasıf ve fiilleri işlediğinde bedduanın muhatabı olmaktadır. Ulu, *Hz. Peygamber ve Beddua*, 76-77.

¹³⁹ Buhârî, "Libâs", 83.

¹⁴⁰ Fakihler, kişinin saçına insan saçı ekletmenin haram olduğunu belirtmektedirler. Fakat illeti konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bu illetler, saç ekletmenin yaratılışı bozacağı, bütünüyle saygın olan insanın bir parçasından yararlanmanın bu saygınlığı zedeleyeceği ve insanları aldatma, yanıltma vb.'dir. Taha Nas, "İslam Hukuku Açısından Saç Ekiminin Hükümü", *İslâmî Araştırmalar* 26/1 (2016): 56-57.

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11: 609.

¹⁴² Acar, "Risâlet Dönemi İlişkilerinde Bir Hakaret Unsuru Olarak Sebb ve Şetm", 28-29.

¹⁴³ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, 3: 16.

Allah’a sebbederler...”(el-En’âm, 6/108) ayetinin nazil olduğu rivayetlerde yer almaktadır.¹⁴⁴

1.2.2. Hakaret Kapsamına Dâhil Olabilecek Diğer İfadeler

Sebb veya şetm kelimesi kullanılmamakla birlikte Hz. Peygamber’in kullandığı bazı ifadeleri, hakaret kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bunlar; “إخسأ/ Hoşt!/Defol!”, “إخسأ/Allah’ın düşmanı”, “أف لك/Öf sana!”, “لعين/ Mel’ûn” ve “إنك لعريض الفقا/Kalın kafalı!” gibi ifadelerdir. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber’in öfkesini anlatmak için kullanılan kapalı ifadeler mevcuttur. Mesela hangi ifadeleri kullandığı bilinmeksizin “قولا شديدا/Ağır bir söz” söylediği nakledilmektedir. Son olarak Hz. Peygamber’in hakaret kapsamına dâhil olmayan Arapların âdeten söyledikleri bazı ifadelere yer verilecektir.

Bunlardan biri Hz. Peygamber’in yahudilere hitaben söylediği “إخسأ فيها/Zelil bir şekilde (cehennem) içinde kalın!” ifadesidir. Olay rivayette şöyle yer almaktadır: Hayber fethedildiğinde Hz. Peygamber’e zehirli koyun eti ikram edildi. Bunun üzerine Rasûlullah, yahudileri çağırarak onlara birtakım sorular sordu. Bu sorulardan biri “Cehennem ehli olanlar kimlerdir?” şeklindedir. Yahudiler bu soruya: “Biz orada bir süre kaldıktan sonra yerimizi siz alacaksınız” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah onlara cevaben: “Zelîl bir şekilde orada kalın! (إخسأ فيها) Vallahi biz asla orada sizin yerinizde olmayacağız”¹⁴⁵ buyurdu.

Bir diğer kullanım Hz. Peygamber’in, ashâb döneminde yaşamış olmasına rağmen dinî durumu ile ilgili tartışmalar bulunan İbn Sayyâd’a “إخسأ/ Hoşt!/Defol!” demesidir.¹⁴⁶ İbn Sayyâd’ın Deccâl olabileceği, gençlik zamanlarında gaipten haberler verip peygamberlik iddiasında bulunduğu nakledilmektedir. Bununla birlikte bu haberlerin gençlik çağına ait olduğu Hz. Peygamber’in vefatından sonra tevbe edip müslüman

¹⁴⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakka v.dğr. (Mısır: b.y., 1955), 1: 357.

¹⁴⁵ Buhârî, “Cizye”, 7. Aynı ifade Mu’minûn suresinde Allah’ın cehennemlik olan kimselerle konuşmasında da yer almaktadır. Cehennemliklerin ateşten kurtulma çabaları ve tekrar dünyaya dönerek aynı hataları yapmayacaklarına dair istekleri üzerine: “Allah: ”Aşağılık içinde kalın orada (إخسأ فيها), artık benimle konuşmayın!” buyurmaktadır. (el-Mu’minûn, 23/108) Mu’minûn suresinin Mekkî bir sure olmasına rağmen bu ayet Hayber’in fethinden önce nazil olmuştur. Hz. Peygamber’in Hayber’de yahudilerin cehennem ile ilgili yorumlarına karşılık Mu’minûn suresinde Allah’ın yine cehennemlikler ile ilgili olarak kullandığı aynı ifadeyi kullanması Kur’ân-ı Kerîm’e atıfta bulunmuş olabileceğini düşündürmektedir.

¹⁴⁶ Buhârî, “Edeb”, 97.

olduğu da ifade edilmektedir.¹⁴⁷ Hz. Peygamber ile aralarında geçen olay ise şöyledir: Rasûlullah bir gün Hz. Ömer (ö. 23/644) ile birlikte İbn Sayyâd'ın bulunduğu tarafa doğru gittiklerinde onu çocuklarla oynarken buldular. Hz. Peygamber ona: “*Benim Allah'ın Rasûlü olduğuma inanıyor musun?*” diye sorduğunda İbn Sayyâd: “Sen benim Allah'ın Rasûlü olduğuma inanıyor musun?” şeklinde cevap verdi. Daha sonra Rasûlullah, Duhân suresinin adını aklında tutarak İbn Sayyâd'dan bunu bilmesini istedi. İbn Sayyâd ise sadece surenin adının baş kısmı olan “Duh” diyebildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Hoş!/*Defo! /إخسا! Sen kaderini asla aşamayacaksın*” buyurdu.¹⁴⁸

“*إخسا! / Hoş! /Defol!*” ifadesi aslen Arapların köpek kovarken söyledikleri bir sözdür. Fakat daha sonraları bu kelime, kişiyi ilgilendirmeyen bir şeyi yapması veya söylemesi durumunda azarlama ve uzaklaştırma anlamında kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴⁹ Hz. Peygamber'in bu ifadeyi İbn Sayyâd'a azarlama ya da ona hakaret ve beddua olarak kullandığı ifade edilmektedir.¹⁵⁰

Bir diğer ifade “*عدو الله /Allah'ın düşmanı*” terkididir. Hz. Peygamber'in, bu ifadeyi borç istediği bir hristiyana¹⁵¹ ya da yahudiye,¹⁵² şeytana¹⁵³ ve Amr b. Mürre'ye (ö. ?)¹⁵⁴ karşı kullandığı farklı rivayetlerde yer almaktadır. Enes b. Mâlik'in (ö. 93/711-12) anlattığına göre, Rasûlullah onu zengin bir hristiyana göndererek ondan durumu iyileşene kadar kendisine giysi göndermesini istedi. Hristiyan ise: “Bolluk ne zaman ve nasıl olacak? Muhammed'in ne bir koyunu ne de bir sürüsü var” diyerek istenilen giysileri vermedi. Enes, durumu Hz. Peygamber'e anlattığında: “*Allah'ın düşmanı yalan söylemiş! Zira ben, kendisiyle alışveriş yapılanların en hayırlısıyım! Sizden birinizin yamalı elbiseler giymesi, yanında olmayan bir şeye güvenerek bir şey almasından daha hayırlıdır.*”¹⁵⁵ buyurdu.

¹⁴⁷ Mustafa Çağrı, “İbn Sayyâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 305-306.

¹⁴⁸ Buhârî, “Cenâiz”, 79, “Edeb”, 97; Müslim, “Fiten”, 86, 95; Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 16; Tirmizî, “Fiten”, 63.

¹⁴⁹ İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, 9: 333.

¹⁵⁰ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 5: 236; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-Arabî, 1981), 23: 87, 22: 36, 13: 53; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 6: 520.

¹⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21: 183.

¹⁵² Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Ebû Muâz Tarık b. İvâdullah b. Muhammed ve Abdu'l-Muhsin b. İbrâhim el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1995), 2: 130.

¹⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25: 94.

¹⁵⁴ İbn Mâce, “Hudûd”, 38.

¹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21: 183.

Taberânî'nin zikrettiği benzer bir rivayette borç talep edilen kimsenin yahudi olduğu ve Hz. Peygamber'in ona: *"Allah'ın düşmanı yalan söylemiş. Eğer borç verseydi onu öderdik"* buyurduğu nakledilmiştir.¹⁵⁶ Hz. Peygamber'in, kendisine fakir olduğunu ve ödeyemeyeceğini ima ederek borç vermeyi reddeden hristiyana veya yahudiye böyle bir ifade kullanması, onların Allah'ın elçisine düşmanlıklarından dolayı yaptıkları davranışlardan kaynaklanmış olmalıdır.

Hz. Peygamber, *"الله/Allah'ın düşmanı"* ifadesini şeytandan bahsederken de kullanmıştır.¹⁵⁷ Bir rivayette ise Amr b. Mürre (ö.?) adında bir kişi için kullanmıştır. Bu zat, Hz. Peygamber'e gelerek: *"Allah benim kaderimde musibet yazmıştır. Def çalmaktan başka bir yolla rızkımı kazanacağımı sanmıyorum"* diyerek Hz. Peygamber'den müstehcenliğe ve fuhuşa bulaşmamak kaydıyla şarkıcılık yapmak için izin istedi. Rasûlullah de ona: *"Yalan söyledin Allah'ın düşmanı. Allah şüphesiz sana helal ve güzel rızık edinme imkânı vermiştir"* buyurarak talebini reddetti.¹⁵⁸

İlgili rivayetlerde Hz. Peygamber'in, *"Allah'ın düşmanı"* ifadesini bir hristiyana/yahudi'ye, şeytana ve Amr b. Mürre'ye söylediği görülmektedir. Kendisine borç vermeyip hakkında fakir olduğu ve ödeyemeyeceğini ima eden hristiyana/yahudiye böyle bir ifade kullanması onların tavrının ve söylemlerinin yanlışlığını dile getirmek için söylenmiştir denilebilir. Allah'a isyan eden şeytan için *"Allah'ın düşmanı"* ifadesini kullanması ise bir problem doğurmamaktadır. Rasûlulâh'ın söz konusu ifadeyi kullandığı kimseler bunu hak etmektedirler. Bununla birlikte Hz. Peygamber: *"Bile bile babasından başkasının oğlu olduğunu iddia eden kimse küfre düşmüş/nankörlük etmiş olur. Her kim kendinin olmayan bir şeyi (benim diye) iddia ederse o kimse bizden değildir. O, cehennemdeki yerine hazırlansın! Ve kim bir kimseyi kâfir diye çağırır ya da düşman olmadığı halde ona "Allah'ın düşmanı" derse, sözü kendi aleyhine döner."*¹⁵⁹ buyurarak, *"Allah'ın düşmanı"* ifadesinin rastgele kullanılmaması gerektiğine de dikkat çekmiştir.

¹⁵⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 2: 130.

¹⁵⁷ Müslim, "Mesâcid", 40; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 25: 94, 29: 89, 92, 105; İbn Mâce, "Tıb", 46, "Menâsik", 56.

¹⁵⁸ İbn Mâce, "Hudûd", 38. Ancak Elbânî bu rivayetin mevzu olduğunu belirtmektedir. Nâsiruddîn el-Elbânî, *Za'ifu Süneni İbn Mâce* (Riyad: Mektebetu'l-Meârif, 1997), 209. Ayrıca bu rivayet Kütüb-i Hamse'de yer almayıp sadece İbn Mâce'de bulunmaktadır. Ahmed b. Ebû Bekir el-Bûsîrî, *Misbâhu'z-zücâce fî zevâ'idî İbn Mâce*, thk. Muhammed el-Müntekâ (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1403), 3: 119.

¹⁵⁹ Müslim, "İman", 112; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 35: 369.

Hız. Peygamber'in kullandığı bir diğler ifade bir mezarın başında söylediğı "أف لك/Öf sana!" şeklindedir. Hız. Peygamber'in azatlı kölesi Ebû Râfi¹⁶⁰ (ö. 49/660?) ilgili olayı şöyle anlatmaktadır: Bir gün Hız. Peygamber ile birlikte Bakî mezarlığına gittik. Rasûlullah: "أف لك أف لك/Öf sana! Öf sana!" dediğinde bu söz ağırıma gitti. Bana söylediğini zannederek biraz geride durdum. Hız. Peygamber neden yürümediğini sorunca: "Bir şey yaptım herhalde, bana: "Öf sana!" dediniz" diye cevap verdim. Rasûlullah ise: "Sana değil mezardaki kimseye söyledim. Onu zekât için bir yere göndermiştim, o da oradan zimmetine bir kaftan geçirmişti. Şimdi kaftanın aynısıyla ona ateşten bir zırh geçirildiğini gördüm" buyurdu.¹⁶¹

"أف لك" ifadesi, küçümseme, aşağılama ve reddetme durumlarında kullanılmaktadır.¹⁶² Nitekim Ümmü Süleym'in (ö. ?), Hız. Peygamber'e kadının da erkekler gibi ihtilâm olduğunda yıkanıp yıkanmayacağını sorduğunda Hız. Âişe'nin ona söylediğı: "أف لك/ Öf sana! Kadın hiç onu görür mü?"¹⁶³ kullanımında "reddetme" anlamının bulunduğı belirtilmiştir¹⁶⁴ Hız. Âişe'nin bunu hakaret amaçlı değil, kadının ihtilâm olmasının mümkün olmadığını düşündüğü için "Öf sana!" dediğı anlaşılmaktadır. Hız. Âişe ve Ümmü Süleym arasında karşılıklı bir konuşma ortamı bulunmaktadır. Hız. Peygamber'in ise aynı ifadeyi kullandığı kimse vefat etmiştir. Rasûlullah, mezardaki kişinin yaptığı yanlış işten dolayı çektiğı azaba şahit olarak bu ifadeyi kullanmaktadır. Hız. Peygamber'in bu sözü bir küçümseme ve hakir görme anlamında kullanmış olması daha muhtemeldir.

Rasûlullah, Tâif'e sürdüğü sahâbî Hakem b. Ebi'l-Âs¹⁶⁵ (ö. 31/651) için "Mel'ûn/لعين"¹⁶⁶ ve "Keler/الوزغ"¹⁶⁷ kelimelerini kullanmıştır. İlgili olaylardan birini Abdullah b. Amr b. el-Âs (ö. 65/684-85) şöyle anlatmaktadır: Rasûlullah'ın yanında oturuyorduk babam Amr b. el-Âs elbiselerini giydikten sonra benim peşimden oraya gelecekti. Rasûlullah: "Yanınıza mel'ûn biri girecek" buyurdu. (رجل لعين) Ben acaba babam mı içeri girecek diye giren çıkanları gözetlerken Hakem b. Ebi'l-Âs içeri girdi.¹⁶⁸

¹⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 65.

¹⁶¹ Nesâî, "İmâmet", 58.

¹⁶² Nevevî, *el-Minhâc*, : 224-225; Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî*, 2: 115.

¹⁶³ Müslim, "Hayz", 314.

¹⁶⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 3: 224-225.

¹⁶⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 28.

¹⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11: 71.

¹⁶⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 12: 148.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11: 71.

“إِنَّكَ لَعَرِيضُ الْقَفَا” kullanımı, Arapların kendisinde ahmaklık ve aptallık olan kimseye söyledikleri bir ifadedir.¹⁷⁴ Zemahşerî (ö. 538/1144), Hz. Peygamber’in bu ifadeyi Adî b. Hâtîm’e hakiki manasında kullandığı, yani onun anlayışının kıtlığına bir vurgu yaptığı şeklinde açıklamaktadır.¹⁷⁵ Bir diğer yorum, bu ifadenin şişmanlıktan kinaye olduğudur. Buna göre bir kimse oruç tutarken fecrin aydınlığına kadar yemek yerse şişmanlar, kafası kalınlaşır ve bedenindeki kuvvet devam eder, bu nedenle de oruç ona etki etmez.¹⁷⁶ Bir başka görüş “yastığın genişmiş” sözünden uykunun kastedildiği, “uykun ne kadar da çokmuş” anlamında kullandığıdır.¹⁷⁷ “إِنْ وَسَادَتِكَ إِذَا لَعَرِيضُ” ifadesinden hareketle dile getirilen başka bir yorum ise Hz. Peygamber’in, “yastığın gece ve gündüzü içine alacak kadar genişmiş”, yani böyle bir yastığa yatacak olan kafa da geniş olmalı anlamında kullandığı yönündedir.¹⁷⁸ Adî b. Hâtîm’in siyah ve beyaz ip ile kastedileni anlamaması Arapların dillerindeki farklılaşmadan dolayı da olabilir. Buna göre Adî, kendi lehçesinde bunlarla kast edilen manayı bilmemektedir. Hz. Peygamber’in onun için kullandığı ifadeler ise anlayışındaki bu eksikliği belirtme niteliğinde olup içerisinde az da olsa bir azarlama barındırdığı söylenebilir.¹⁷⁹

Bir diğer rivayette, Hz. Peygamber’in ağır bir söz söylediği, kapalı bir ifadeyle nakledilmektedir. Buna göre bir adam ölmek üzereyken başka malı olmadığı halde kendisine ait olan altı köleyi azat etti. Rasûlullah ise köleleri yanına çağırarak onları üç gruba böldü ve aralarında kura çekti. Kurada çıkan kölelerden iki tanesini azad etti. Kölelerinin hepsini azad eden adam hakkında da ağır bir söz söyledi.¹⁸⁰ (فَقَالَ لَهُ قَوْلًا شَدِيدًا)

Bu adamın ensardan bir kimse olduğu ve kölelerinin azad edilmesini vasiyet ettiği nakledilmektedir. Hz. Peygamber’in bu kişiyle ilgili: “(Böyle yaptığını) bilseydik cenaze namazını kılmazdık” dediği ve rivayette geçen ağır sözün de bu ifade olduğu belirtilmektedir. Rasûlullah adamın yaptığı davranışı hoş görmediğinden ona karşı ağır bir ifade kullanmıştır.¹⁸¹ Çünkü adam vârislerinin hakkı olan kölelerin tümünü azad

¹⁷⁴ Hattâbî, *A’lâmu’l-hadîs*, 3: 1808.

¹⁷⁵ Ebû’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an hakaiki gavâmizi’t-tenzil ve uyûni’l-ekavil fî vucûhi’t-te’vil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavvaz (Riyad: Mektebetu’l-Ubeykan, 1998), 1: 390.

¹⁷⁶ Hattâbî, *A’lâmu’l-hadîs*, 3: 1808; Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 10: 419; İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, 4: 41.

¹⁷⁷ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 10: 419.

¹⁷⁸ Kurtubî, *el-Müfhim*, 3: 148-149.

¹⁷⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 4: 133.

¹⁸⁰ Müslim, “Eymân”, 56-57.

¹⁸¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 11: 140.

etmiştir.¹⁸² Nitekim Allah da Kur’ân-ı Kerîm’de: “Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa anaya, babaya, yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah’tan sakınanlar üzerine bir borçtur.” (el-Bakara, 1/180) buyurarak geride kalan malın akrabalara bırakılmasının daha evla olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber’in “cenaze namazını kılmazdık” ifadesi “ben katılmazdım” manasındadır, yoksa bu kişinin cenaze namazı asla kılınmaz anlamında düşünülmemelidir.¹⁸³

Genel olarak değerlendirmek gerekirse Hz. Peygamber’in hakaret kapsamına dâhil olabilecek kullanımlarından, “Hoşt!/Defol!” ifadesini dîni durumu hakkında şüpheler mevcut olan İbn Sayyâd’a, “Allah’ın düşmanı” ifadesini bir hristiyana/yahudiye ve şeytana, “Lanetlenmiş” ifadesini Taife sürgün ettiği Hakem b. Ebu’l-Âs’a karşı kullanmıştır. Bu kimselerin yaptıkları davranışlar, hakareti haketmelerini sebep olacak türden fiillerdir. Yine “Öf sana!” dediği kişinin Rasûlullah tarafından görevlendirildiği düşünüldüğünde sahâbî olduğu anlaşılmaktadır. Fakat yaptığı fiil olan zekat malını zimmetine geçirmesi Rasûlullah’ı öfkeliendiren büyük bir hatadır.

Rivayetlerin bütününden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber’in hakaret ettiği nakledilen rivayetlerde hangi lafızları kullandığı çoğu zaman yer almamıştır. Açık olarak yer alan lafızlar ise hakaretin anlam kapsamına dâhil olan galiz ifadeler yerine daha çok o dönemin âdetini yansıtan hafif ifadelerdir. Zaten Hz. Peygamber’in hakaret içerisinde yer alan galiz küfürler söylemesi düşünülemez. Zira kendisinin en yakınındaki isimlerden olan Enes b. Mâlik, onun hakaret eden, söven ve lanet eden bir kimse olmadığına vurgu yapmıştır.¹⁸⁴ Ayrıca Hz. Peygamber, hak etmeyen kimselere kullandığı hakaret ifadelerinin kendileri için rahmet, ecir ve kıyamet gününde Allah’a yaklaştıracak bir vesile olması konusunda niyazda bulunmaktadır.¹⁸⁵

1.2.3. Hakaret Kapsamına Girmeyen İfadeler

Hz. Peygamber’in kullandığı bazı ifadeler mana itibarıyla hakaret ya da beddua gibi görünse de gerçekte bu anlamlar kast edilmemektedir. Bunlar Arapların, içerisindeki asıl manayı kast etmedikleri ve beddua amacıyla kullanmadıkları ifadelerdir.

¹⁸² İbnü’l Cevzî, *Keşfu’l-müşkil*, 1: 484.

¹⁸³ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dibâc ‘alâ Sahîhi Müslim b. Haccâc*, thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî (b.y.: Dâru İbn Affân, 1996), 4: 260.

¹⁸⁴ Buhârî, “Edeb”, 38.

¹⁸⁵ Müslim, “Birr”, 88; Buhârî, “Deavât”, 34.

Rasûlullah'ın Muâz b. Cebel'e (ö. 17/638)¹⁸⁶ ve Ebû Zerr'e (ö. 32/ 653)¹⁸⁷ söylemiş olduğu “*تربت يمينك / Annen sensiz kalsın/seni kaybetsin*” ifadesi, Hz. Âişe'ye “*تربت يمينك / Elin toprağa bulansın!*”¹⁸⁸ ve Eflah ismindeki bir köleye “*ترب وجهك / Yüzün toprağa bulandı!*”¹⁸⁹ ifadeleri, Ebû Bâsir'e (ö. 6/ 628)¹⁹⁰ ve Ebû Zerr'e¹⁹¹ söylemiş olduğu “*ويل / Annesine vaylar olsun!*” bunlardandır.

1.3. Hz. Peygamber'e Hakaret Edenler

İslâm'ın yeni bir din olarak gelişi, Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumun çoğu tarafından ilk dönemlerde kabul edilmemiştir. Bu kabul etmeyişi neticesinde müşrikler, Rasûlullah ve ashâbına çeşitli işkencelerde bulunmuşlardır. Müşriklerin atalarının dinini ilgâ ederek yeni bir din getiren Hz. Peygamber ve onunla beraber olan müslümanlara işkenceleri fiilî saldırılara sahne olduğu gibi sözlü saldırılarla da gerçekleşmiştir. Bu bağlamda rivayetlerde Hz. Peygamber'e hakaret edenler, İslâm'ı kabul etmeyen müşrikler, münafıklar ve diğer din mensuplarıdır. Bu kısımda Rasûlullah'a sözlü saldırılarda bulunanların kullandıkları ifadeler incelenecektir. Ayrıca burada değinilmesi gereken Ümmü Eymen (ö. 24/645?) ve Haccâc b. İlât'ın (ö. ?) Hz. Peygamber'e karşı kullandıkları bazı ifadelerdir. Söylemiş oldukları lafızlar hakaret anlamı taşımadığından iki rivayete burada kısaca değinilecektir.

Hz. Peygamber'in dadılığını yapan ve Ebvâ'da annesi vefat ettiğinde onu alıp Mekke'ye getiren Ümmü Eymen'in¹⁹² bir olay neticesinde Hz. Peygamber'i azarladığı nakledilmektedir. Enes b. Mâlik, söz konusu olayı şöyle anlatmaktadır: Rasûlullah, Ümmü Eymen'in yanına gittiğinde ben de onunla birlikte gittim. Ümmü Eymen ona bir meşrubat ikram ettiğinde Rasûlullah oruçlu olduğu için mi yoksa canı mı istemedi bilmiyorum onu reddetti. Bunun üzerine Ümmü Eymen bağırdı ve ona serzenişte bulundu.¹⁹³ Rivayette “serzenişte bulundu” olarak yer alan “*تذمر*” kelimesi “öfkeyle konuşmak” anlamındadır.¹⁹⁴ Ümmü Eymen'in Hz. Peygamber'e ikram ettiği içeceği reddetmesi sonucu öfkelenerek bir takım sözler söylediği anlaşılmaktadır. Fakat bunlar

¹⁸⁶ Tirmizî, “İmân”, 8; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36: 345.

¹⁸⁷ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 123.

¹⁸⁸ Buhârî, “Tefsir”, (33) 9.

¹⁸⁹ Tirmizî, “Salât”, 168.

¹⁹⁰ Buhârî, “Şurût”, 15.

¹⁹¹ Ebû Zerr'e kullandığı ifade “*لأَمَكِ الْوَيْل*” şeklindedir. Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 123.

¹⁹² İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8: 212-214; Bünyamin Erul, “Ümmü Eymen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 317.

¹⁹³ Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 102.

¹⁹⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 16: 9; Süyûtî, *ed-Dîbâc*, 5: 420.

hakaretin kapsamına girmeyecek ifadelerdir. Zira Ümmü Eymen, Hz. Peygamber'in de "annemden sonraki annem" diyerek belirttiği üzere onun ikinci annesi gibidir. Bu yüzden Rasûlullah'a olan anne şefkatinden dolayı içeceği reddetmesine öfkelenmiş ve onu azarlamış olmalıdır.¹⁹⁵

Rasûlullah'ın Hayber gazvesinde yanına gelip müslüman olan Haccâc b. İlât'a¹⁹⁶ kendisi hakkında kötü konuşmasına izin verdiği nakledilmektedir. Haccâc, Benî Süleym topraklarında altın madeni olan oldukça zengin bir sahâbîdir. Rasûlullah Hayber'i fethettiği zaman, Haccâc b. İlât: "Yâ Rasûlallah! Mekke'de mallarım ve ailem bulunuyor ve yanlarına gitmek istiyorum. Orada senin hakkında kötü bir şey dersem veya aleyhinde bir şeyler söylersem bir sakıncası var mı?" dedi. (ان انا نلت منك او قلت شيئا) Bunun üzerine Rasûlullah, ona istediğini söylemeye izin verdi. Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'in Hayber'i fethetmek için yola çıktığını biliyorlar fakat sonucun ne olduğunu bilmiyorlardı. Haccâc Mekke'ye gittiğinde müşriklere, Hayber'de müslümanlardan çoğunun kılıçtan geçirildiğini ve Hz. Peygamber'in esir düştüğünü söyledi. Bu haberi alan müşrikler çok sevindiler. Haccâc devamında müslümanların Hayber'de satılacak olan mallarını almak için paraya ihtiyacı olduğunu söyleyerek müşriklerden alacaklarını tahsil etti.¹⁹⁷

Hz. Peygamber'in bu izni bir maslahata binaen verdiği anlaşılmaktadır. Zira zengin bir sahâbî olan Haccâc, Mekkeli tüccarların elindeki mallarını alarak Medine'ye getirmek istediği için bu izni istemiştir. Hadiste geçen "تال من" ifadesi hakaret etmek¹⁹⁸ ve birinin onuru hakkında çirkin ifadeler kullanmak¹⁹⁹ manalarına gelmektedir. Fakat burada rivayetin devamından anlaşıldığı üzere Haccâc'ın Hz. Peygamber hakkında kötü konuşmaktan kastının, ona hakaret etmek değil müslümanların Hayber'de yenilgiye uğradıklarını müşriklere söylemek olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.1. Müşriklerin Hz. Peygamber'e Hakareti

Kureyşli müşrikler, Hz. Peygamber'e olan nefretlerinden dolayı ona hakaret ederken "övülmüş" anlamına gelen Muhammed isminin zıddını, yani "yerilmiş" manasındaki

¹⁹⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 16: 9.

¹⁹⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 327.

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 138; M. Yaşar Kandemir, "Haccâc b. İlât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 426; Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, 21: 122.

¹⁹⁸ Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, 12: 111.

¹⁹⁹ İbn Manzûr, "Nyl", 11: 685; Zebidî, "Nyl", 31: 54.

Müzemmem ismini kullanmışlardır.²⁰⁰ Hz. Peygamber bunu şöyle haber vermektedir: “Allah’ın Kureyş’in hakaretlerini ve lanetlemelerini benden nasıl uzaklaştırdığına şaşırmıyor musunuz? Onlar zemmedilen birine hakaret eder, zemmedilen birine lanet okurlar. Oysa ben Muhammed’im.”²⁰¹

Ebû Süfyân’ın (ö. 31/651-52) kız kardeşi, Ebû Leheb’in (ö. 2/624) de karısı olan Ümmü Cemîl’in²⁰² (ö. ?) söylediği bir şiirde bu ifade şöyle geçmektedir:

“مذمم قلينا ... ودينه أبينا ... وأمره عصينا”

“Ona Müzemmem dedik. Dininden yüz çevirip emirlerine de isyan ettik.”²⁰³

Aynı hakaret sözcüğü bir başka rivayette Akabe günü şeytanın müşriklere söylediği: “Ey hane sahipleri! Bu müzemmem yanındaki gençlerle birlikte sizinle savaşmak için toplandılar ne duruyorsunuz!”²⁰⁴ sözünde de geçmektedir.

Konuyla alakalı şerhlerde genel olarak kinaye yoluyla söylenen sözlerde had cezasının gerekli olup olmadığı tartışmaları ele alınmış, fakat Kureyş’in Hz. Peygamber’e hakaretinde kullandığı lafızların mahiyetine değinilmemiştir.²⁰⁵

Müşriklerin Hz. Peygamber’den bahsederken kullandıkları bir diğer ifade ise “ابن أبي كبشة” dir.²⁰⁶ “أبو كبشة” Rasûlullah’ın anne tarafından dedelerinden biridir.²⁰⁷ Kureyş’e putlara tapma konusunda muhalefet etmiştir. Hz. Peygamber de aynı konuda Kureyş’e karşı çıktığı için müşrikler kendisine dedesine olan bu benzerliğinden dolayı onun künyesiyle hitap etmişlerdir.²⁰⁸ Her ne kadar bu hitap tarzı bir sövgü içermiyorsa da müşriklerin bunu hakaret kastı ile söylemeleri, burada zikredilmesini gerekli kılmıştır.

Müşriklerin Hz. Peygamber’e hakareti, İsrâ suresi 110. ayetin sebab-i nüzûlu ile ilgili şu rivayette de görülmektedir: “Rasûlullah Mekke’de (İslâmı) gizli yaşarken ashâbıyla namaz kıldığında ayetleri yüksek sesle okuyordu. Müşrikler ise ayetleri işittiklerinde Kur’ân’a, Allah’a ve Rasûlullah’a hakaret ediyorlardı. Bu hadiseden sonra Yüce Allah,

²⁰⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 6: 558.

²⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14: 183.

²⁰² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6: 457.

²⁰³ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, 6: 21.

²⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 460-461.

²⁰⁵ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 16: 97; Hattâbî, *A’lâmu’l-hadîs*, 3: 1589.

²⁰⁶ Buhârî, “Bedu’l-vahy”, 1; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, 7: 282.

²⁰⁷ Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Alî İbnü’l-Cevzî, *Garîbu’l-hadîs* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2004), 2: 279.

²⁰⁸ İbn Manzûr, “Kbş”, 6: 338.

Hız. Peygamber'e hitâben: "Namazında Kur'ân okurken sesini çok açıklama, pek de kısma, ikisinin arası bir yol tut" (İsrâ, 17/110) buyurdu."²⁰⁹ Aletin, Kureyşli müşriklerin Hız. Peygamber Kur'ân'ı yüksek sesle okuduğunda: "Yüksek sesle okuyup ilahlarımızı rahatsız etme. Yoksa biz de senin Rabbine dil uzatırız" demeleri üzerine nazil olduğu da nakledilmiştir.²¹⁰

Müşriklerin Hız. Peygamber'e hakaretine dair bir diğer rivayette geçtiğine göre Hudeybiye anlaşması sırasında Seleme b. Ekva'ın (ö. 74/693) yanına gelen dört müşrik Hız. Peygamber'e hakaret etmişlerdir.²¹¹ Fakat bu müşriklerin kim oldukları ve ne söyledikleri bilinmemektedir.

İslâmın en azılı düşmanlarından biri olan ve Rasûlullah'ın "*bu ümmetin Firavunu*"²¹² diye nitelendirdiği Ebû Cehil'in asıl ismi Amr b. Hişâmdır. Hız. Peygamber'e olan düşmanlığı ve cahiliyenin önde gelen ismi olmasından dolayı kendisine Ebû Cehil denmiştir.²¹³ Ebû Cehil'in de Hız. Peygamber'e hakaret ettiği, Bedir savaşında onu öldürmek isteyen iki genç tarafından ifade edilmektedir.

Muâz b. Amr ile Muâz b. Afrâ adlarındaki iki sahâbî Bedir savaşında Abdurrahman b. Avf'a Ebû Cehil'i sordular. Abdurrahman b. Avf, Ebû Cehil'i bulunca ne yapacaklarını sorduğunda iki genç, onun Rasûlullah'a hakaret ettiğini; bu yüzden de onu buldukları yerde öldüreceklerini ifade ettiler.²¹⁴ Rivayette Ebû Cehil'in bizzat Hız. Peygamber'le karşılaşp ona hakaret ettiği yer almamaktadır. Fakat onu öldürmek isteyen iki gencin de belirttiği üzere, İslâm'a ve Rasûlullah'a hakaretleriyle tanındığı açıktır.

Nitekim bir diğer rivayetten anlaşıldığına göre Ebû Cehil'in Hız. Peygamber'e ettiği bir hakaret, Hız. Hamza'nın (ö. 3/625) müslüman olmasına sebep olmuştur. İlgili olay şu şekildedir: Ebû Cehil, Safâ tepesinde oturmakta olan Hız. Peygamber'in yanına giderek ona sövdü, ağır hakaretlerde bulundu ve dini konusunda onu ayıpladı. Henüz müslüman olmamış olan amcası Hamza'ya bu durum haber verilince öfkeden çılgına dönmüş ve Ebu Cehil'in yanına gidip başına yayıyla vurarak: "Ben de onun dininde olduğum halde

²⁰⁹ Buhârî, "Tefsir", (17) 14.

²¹⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 18: 35.

²¹¹ Müslim, "Cihad", 132.

²¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7: 278.

²¹³ Ebû Bekir Muhammed b. Hasen İbn Düreyd, *el-İştikâk*, thk. Muhammed Abdüsselam Harun (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1991), 148.

²¹⁴ Buhârî, "Humus", 18; Müslim, "Cihad ve Siyer", 42.

mi ona hakaret ediyorsun?" demiştir.²¹⁵ Ebû Cehil'in, hangi ifadeleri kullandığı rivayetlerde yer almasa da düşmanı olarak gördüğü İslâm'a ve Rasûlullah'a öfkesinden hakaret ifadeleri kullandığı anlaşılmaktadır. Hz. Hamza'nın, öfkesinden çıldıracak seviyeye gelmesi Ebû Cehil'in, ağır ifadeler kullanmış olduğunu düşündürmektedir.

Hz. Peygamber'e hakaret edenlerden biri de Ebû Leheb'tir. Hz. Peygamber risâlet görevine başladığında Kureyşlileri Safâ tepesinde toplayıp: *"O halde gelecek ağır bir azaptan dolayı sizi uyarıyorum!"* diyerek onları İslâm'a davet etti. Orada bulunan Ebû Leheb Hz. Peygamber'e: *"Bundan sonraki günlerinde hüsrana uğrayasın emi! (تبا لك سائر اليوم)"* Bizi bunun için mi buraya topladın!" diye tepki gösterdi. *"Ebû Leheb'in elleri kurusun. Kurudu da. (تبت يدا أبي لهب و تبت)"* Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı" (Tebbet, 111/1-2) ayetleri bunun üzerine nazil oldu.²¹⁶

Ebû Leheb'in kullandığı *"تبا"* kelimesi *"helak olmak ve hüsrana uğramak"* manasındadır.²¹⁷ Bu şekilde kullanıldığında *"Allah seni helaka ve hüsrana uğratsın"* anlamına gelir.²¹⁸ Ebû Leheb'in, bu sözü Hz. Peygamber'e olan düşmanlığından ve İslâm'ı anlatma çabasını engelleme amacıyla söylediği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'e hakaret ettiği nakledilen bir diğer müşrik ise müslüman olup Medîne'ye hicret ettikten sonra irtidât eden İbn Hatal'dır. Onun, hizmetçisini öldürdüğü, sonrasında Mekke'ye kaçarak orada Hz. Peygamber'e hakaret edip onu hicveden şiirler söylediği nakledilmiştir.²¹⁹ İbn Hatal, bu geçmişinden ötürü Mekke'nin fethi gününde Kâbe'nin örtüsüne yapıştığı halde öldürülmesi emredilen kişilerden biridir ve fetih günü bu şekilde öldürülmüştür.²²⁰

Hz. Peygamber'in cahiliye toplumuna yeni bir din ile gelişi büyük tepkilere yol açmıştır. Çünkü İslâm dini o dönemki toplumun inançlarını değiştirmelerini ve taptıkları putları bırakıp bir olan Allah'a ibadet etmelerini emrediyordu. Arapların dini inanışları bir dinden ziyade kültürlerini de ifade eden geniş kapsamlı bir inanıştır. Zira onlardan önce ataları da aynı putlara tapıyorlardı. Dinlerini değiştirmeleri ise atalarına bir

²¹⁵ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 1: 601.

²¹⁶ Buhârî, "Tefsir", (111) 1.

²¹⁷ Süyûtî, *ed-Dibâc*, 6: 242.

²¹⁸ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 7: 437.

²¹⁹ Kurtubî, *el-Müfhim*, 3: 478; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Bicavi (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), 1: 50.

²²⁰ Müslim, "Hac", 450.

saygısızlık olarak ortaya çıkacaktı. Bu yüzden Rasûlullah'ın okuduğu ayetleri ve tebliğ ettiği esasları dinlerine, atalarına ve ilahlarına hakaret olarak algılamışlardır. Böylece hem Rasûlullah'ın kendi inanışlarına hakaret ettiğini iddia etmişler hem de ona karşı hakarete kalkışmışlardır. Sözlü saldırılarında, Hz. Peygamber'in övülmüş manasına gelen ismine dahi tahammül edememişler ve hakaretlerini "müzemmem" yani yerilmiş manasına gelen bir isimle yapmışlardır. Hz. Peygamber ise bu durumu farklı bir açıdan ele alarak onların ismiyle kendisine hakaret etmemelerini, Allah'ın kendisinden hakareti uzaklaştırması olarak açıklamaktadır. Müşriklerin çoğunda Hz. Peygamber'e karşı bir hakaret uygulaması olduğu anlaşıldığı gibi Ebû Cehil, Ebû Leheb ve İbn Hatal gibi bazı müşriklerin de bireysel hakaretleri rivayetlere yansımıştır.

1.3.2. Münafıkların Hz. Peygamber'e Hakareti

Kur'ân-ı Kerîm'de "Ağızlarıyla kalplerinde olmayan şeyleri söyleyen"(Âl-i İmrân, 3/167) ve "İmandan daha çok küfre yakın" (Âl-i İmrân, 3/167) olarak tanımlanan münafıklardan bir adam ile bir grup arkadaşının Hz. Peygambere hakaret ettikleri kaynaklarda yer almaktadır. İlgili rivayet şöyledir: Evinin gölgesinde oturan Hz. Peygamber, yanında bulunan ashâbına: *"Size şeytanın bakışlarıyla bakan bir adam gelecek. Onunla konuşmayın"* buyurdu. Sonrasında oraya mavi gözlü bir adam geldi. Hz. Peygamber onu yanına çağırarak: *"Arkadaşlarınızla beraber neden bana hakaret ediyorsunuz?"* diye sorduğunda adam arkadaşlarını çağırarak böyle bir şey yapmadıkları üzerine yemin ettiler. Bunun üzerine: "O gün Allah onların hepsini yeniden diriltecek, onlar da dünyada size yemin ettikleri gibi, O'na yemin edeceklerdir. Kendilerinin bir şey (hakikat) üzerinde olduklarını sanırlar. İyi bilin ki onlar gerçekten yalancılardır." (el-Mücâdele, 58/18) ayeti nazil oldu.²²¹

Bu adamın Rasûlullah'tan duyduğu sözleri yahudilere taşıyan münafık Abdullah b. Nebtel b. Hâris (ö. ?) olduğu söylenmiştir.²²² Hz. Peygamber'in, Abdullah b. Nebtel'in yine münafıklardan olan babası Nebtel b. Hâris b. Kays (ö. ?) ile ilgili de: *"Kim şeytanı görmek isterse ona baksın"* dediği nakledilir. Ayrıca Nebtel b. Hâris'in Hz. Peygamber'den duyduğu sözleri münafıklara ilettiği ve Hz. Peygamber ile ilgili: "O bir kulaktır; kim ne konuşursa onu duyar" demesi üzerine: "Yine onlardan peygamberi inciten ve 'O (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır' diyen kimseler de vardır. De ki: "O,

²²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 231-232.

²²² Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, *Esbâbu'n-nuzûl* (y.y.: Dâru's-Salâh, 1992), 413; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 135.

sizin için bir hayır kulağıdır ki Allah’a inanır, müminlere inanır (güvenir). İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir. Allah’ın Rasûlünü incitenler için ise elem dolu bir azap vardır.” (et-Tevbe, 9/61) ayeti nazil olmuştur.²²³

1.3.3. Diğer Din Mensuplarının Hz. Peygamber’e Hakareti

Rasûlullah’a ve İslâm’a olan düşmanca tutumları ve hileli davranışlarıyla bilinen daha önce kendilerine gelen Peygamberlerin de bir kısmını yalanlamış ve öldürmüş olan²²⁴ yahudilerin Rasûlullah’a hakaret etmeleri de selamlaşmada yaptıkları bir kelime oyunu ile olmuştur. Ayette de geçtiği üzere yahudiler, Allah’ın Hz. Peygamber’e öğrettiği selamlamanın dışında bir şekil ile selam veriyorlardı.²²⁵ Bu olay rivayette şöyle yer almaktadır: Yahudi bir adam, Rasûlullah’ın yanına gelerek “es-Sâmu aleyke/Ölüm üzerine olsun” dedi. Hz. Peygamber de ona: “*Ve aleyke/Senin üzerine olsun*” şeklinde mukabelede bulundu. Rasûlullah’ın yanında bulunan ashâbının bu tavrından dolayı yahudiye öldürmek istemeleri üzerine: “*Hayır. (Onu öldürmeyiniz!) Kitab ehli olanlar size selâm dedikleri zaman sizler de onlara: ‘Ve aleyküm/Sizin üzerinize de olsun’ şeklinde söyleyiniz*” buyurdu.²²⁶ Rivayetin diğer tariklerinde Hz. Âişe’nin Rasûlullah’ın yanında bulunduğu ve “Bilakis sâm/ölüm ve zâm/kusur sizin üzerinize olsun”²²⁷ ya da “Sâm/ölüm ve lanet sizin üzerinize olsun”²²⁸ şeklinde selamlamaya mükâbelede bulunduğu nakledilmektedir.

İlgili rivâyette yahudinin ismi yer almamakla birlikte Taberânî’de geçen bir rivayette, Sa’lebe b. Hâris adlı bir kişinin “es-Sâmu aleyke” şeklinde selam verdiği ve Hz. Peygamber’in de “*Ve aleyke*” şeklinde mukabelede bulunduğu bilgisi yer almaktadır.²²⁹

Buhârî’nin konuya “Zımmînin Hz. Peygamber’e açıkça hakaret etmesi veya ‘es-Sâmu aleyke’ demesi gibi hakareti açıkça söylemediği zaman” şeklinde bir bab başlığı ile başlamasından yahudilerin selamlaşmasının hakaret anlamında olduğu anlaşılmaktadır.

Bir başka rivayette yahudi bir kadının Hz. Peygamber’e hakaret ettiği, bunun üzerine bir adamın onu öldürdüğü, Hz. Peygamber’in de bu hadise için kısasa hükmetmediği

²²³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 521.

²²⁴ el-Bakara, 2/87.

²²⁵ el-Mücâdele 58/8.

²²⁶ Buhârî, “İstîtâbetu’l-mürteddîn”, 4.

²²⁷ Müslim, “Selâm”, 11.

²²⁸ Buhârî, “Edeb”, 35.

²²⁹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat*, 7: 365.

nakledilmiştir.²³⁰ Bu rivayet, bazı âlimlerce Hz. Peygamber’e hakaret eden kişinin öldürülmesinin gerekliliğine delil olarak getirilmiştir.²³¹

Rivayetlerde Hz. Peygamber döneminde bir âmânın ümmüveled’inin²³² de Hz. Peygambere hakareti yer almaktadır. Âmâ olan kişinin ümmüveled’inden iki oğlu bulunmaktadır. Adam, Hz. Peygamber’den ne zaman söz etse kadın Rasûlullah hakkında kötü konuşmakta ve ona hakaret etmektedir. Adam ise her seferinde ona kızarak engellemekte fakat kadın onu dinlememektedir. Âmâ olan adam bir gece Rasûlullah’tan bahsettiğinde kadın yine Hz. Peygamber ile ilgili kötü sözler saf etmiş, adam bu duruma dayanamayarak kadını öldürmüştü. Durum ortaya çıktığında âmâ olan kişi, Hz. Peygamber’e olayı anlatıp kötü konuşması ve hakaret etmesinden dolayı onu öldürdüğünü anlattı. Hz. Peygamber ise: “*Şahit olun, cariye öldürülmeyi hak etmişti*” buyurdu.²³³ Olaydaki Ümmüveled’in gayr-i müslim olduğundan dolayı böyle çirkin bir eyleme cüret ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca bu rivayet zımmî bir kimsenin Hz. Peygamber’e hakaret etmesi durumunda himayeden çıkıp öldürülmesinin caiz olacağına dair bir delil sayılmıştır. Hz. Peygamber’in kısas istemeyerek kadının kanını heder etmesinin de vahiy ile aldığı bir bilgi olabileceği söylenmiştir.²³⁴ Bu rivayette de ümmüveled’in Hz. Peygamber’den bahsederken hangi ifadeleri kullandığı bilinmemektedir.

Müşriklerin dışında Rasûlullah’a hakaret ettiği rivayetlerde yer alan kimseler; münafık olduğu belirtilen Abdullah b. Nebtel b. Hâris ve arkadaşları, yahudiler ve gayri müslim olabileceği muhtemel bir ümmüveled’dir. Abdullah b. Nebtel b. Hâris ve arkadaşlarının Hz. Peygamber’e olan hakaretini Rasûlullah kendisi haber vermektedir. Onlar bu durumu inkâr etseler de ayet onların yalan yere yemin ettiklerini açıklamaktadır. Yahudiler hakaretlerinde farklı bir yol sergileyerek açıktan değil “es-Sâmu aleyküm/Ölüm üzerinize olsun” sözüyle selamlamadaki bir kelime oyunuyla bunu yapmışlardır. Ümmü veled’in hakareti ise rivayetlerde açık lafızlar olarak yer almasa da

²³⁰ Ebû Dâvûd, “Hudud”, 2.

²³¹ Azîmâbâdî, *Avnu ’l-ma’bûd*, 12: 17.

²³² Ümmüveled, efendisinden çocuk doğuran cariye verilen isimdir. Çocuk doğurarak hukuken ve fiilen diğer köle ve cariyelerden farklı bir statüye kavuşan ümmüveled efendisi öldüğünde ayrı bir muameleye gerek kalmadan özgürlüğüne kavuşur. Mehmet Akif Aydın - Muhammed Hamidullah, “Köle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 241.

²³³ Nesâî, “Tahrîmu’d-dem”, 16.

²³⁴ Sindî, *Hâşiyetü’s-Sindî*, 7: 108-109; Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Me’alimü’s-Sünen*, thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh (Haleb: Matba’atu’l-İlmiyye, 1932), 3: 295.

efendisinin kendisini öldürmesine yol açması onun ağır hakaret ifadeleri söylemiş olabileceğini düşündürmektedir.

BÖLÜM 2: SAHÂBE VE HAKARET

Sahâbe, vahyin nüzulüne şahit olmaları, Hz. Peygamber'i hayattayken görmeleri, onun rahle-i tedrisinden geçmeleri, İslâm'ın ilk yıllarında karşılaşılan tüm zorluklara göğüs germeleri ve Rasûlullah'ın vefatından sonra da dinin tebliğinde gösterdikleri üstün gayretleriyle İslâm tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Zikredilen tüm faziletlerine rağmen unutulmaması gereken husus ise onların da birer beşer olduklarıdır. Bu nedenle günahsız ve masum değildir. Her insana galebe çalacak menfi davranışlar onlardan da sadır olmuştur. Bunlardan biri de konuşurken kaba ve çirkin söz söylemektir. Bu açıdan bakıldığında sahâbe, konuşmalarında hakaret olarak nitelenebilecek bazı ifadeler kullanmışlardır. Rivayetlerde sahâbenin birbirlerine veya gayr-i müslimlere karşı hakaret ifadelerini kullandıkları nakledilmektedir. Bu bölümde ilk olarak sahâbenin birbirlerine karşı kullanmış oldukları hakaret ifadeleri ele alınacaktır. Konuyla ilgili rivayetleri değerlendirirken dikkat edilmesi gereken husus, ashâbın her birinin ayrı bir birey olduğudur. Zira onlardan her birinin Hz. Peygamber ile olan birliktelikleri aynı değildir. Her biri ayrı karakteristik özelliklere, farklı aile ve çevrelere mensupturlar. Bir sahâbînin herhangi bir olay karşısında kullanmış olduğu ifadeleri olaya etki eden unsurlarla beraber ele alındığında ashâbın beşerî yönü daha iyi anlaşılacaktır.

Sahâbenin, sahâbî olmayanlara yani tâbiîne ve gayr-i müslimlere karşı kullanmış oldukları hakaret ifadeleri bu bölümün bir diğer konusunu teşkil edecektir. Söz konusu rivayetler ele alınırken, karşı taraftan gelen bir tahrik, müslümanları öfkeli edebilecek bir husus ve olayın yaşandığı ortamın özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu kısımda son olarak gayr-i müslimlerin sahâbeye hakareti incelenecektir.

Birinci bölümde değinilen ilk bakışta hakaret ve beddua gibi anlaşılan fakat hakikat manası kastedilmeyen Hz. Peygamber'in kullanımları, sahâbede de görülmektedir. “لَا أَبَا لَكَ/ Babasız kalasica!”²³⁵ “لَا أُمَّ لَكَ/Annesiz kalasica!”²³⁶, “وَتَكُلُّ أُمِّيَاهُ/ Annesiz kalasınız!”²³⁷, “تَكُلُّتُكَ أُمَّكَ/ Annesiz kalasın!”²³⁸ ve “أُرَبَّتُ عَنْ يَدَيْكَ/ Elleri dökülesice!”²³⁹ ifadeleri bunlardan bazılarıdır. Bu ifadelerin dışında kalan bir diğer husus, bir sahâbînin

²³⁵ Bu ifadeyi Hz. Ömer'in Huzeyfe b. el-Yemân'a (Müslim, “İman”, 231) ve azatlı kölesi Huneyn'e (ö. ?) (Buhârî, “Cihad”, 180) söylediği nakledilir.

²³⁶ İbn Abbas'ın Benî Temîm'den bir kişiye söylediği nakledilir. Müslim, “Salâtü'l-musâfirîn”, 57.

²³⁷ Muâviye'nin mescidde ashâba söylediği nakledilir. Müslim, “Mesâcid”, 33.

²³⁸ Hz. Ömer'in kendisine (Buhârî, “Meğâzî”, 36) ve ismi bilinmeyen bir kişiye söylediği nakledilir. Buhârî, “Meğâzî”, 36.

²³⁹ Hz. Ömer'in Hâris b. Abdullah'a (ö. ?) söylediği nakledilir. Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 84.

diğer bir sahâbîyi ya da ashâbdan bir topluluğun bir sahâbîyi azarlaması, ayıplaması veya kınamasıdır. Fakat bu rivayetlerde kişi veya grubun birbirlerini ayıplarken veya azarlarken hangi ifadeleri kullandıkları ya da hakarete varan ağır ifadeler kullanıp kullanmadıkları bilinmediğinden burada ele alınmayacaktır.

2.1. Sahâbenin Sahâbî Olanlara Hakareti ve Buna Etki Eden Sebepler

Sahâbenin birbirine karşı hakaretlerini sebeplerine göre sınıflandırmak yerinde olacaktır. Onların birbirlerine hakaret etmesinde etkili olan birçok faktör vardır. Bu da rivayetlerin belirli başlıklar altında gruplandırılmasını zorlaştıran bir durumdur. Bu nedenle yaşanan olaylarda en belirgin husus hangisi ise ona göre bir tasnif yapılması uygun görülmüştür. Sahâbenin birbirlerine hakareti; Mizacın, akrabalık ilişkilerinin, kültürün, kıskançlığın, dini suç işlemenin, kişisel tartışmaların ve siyasi olayların etkisi olmak üzere yedi başlık altında ele alınacaktır.

2.1.1. Mizacın Etkisi

Huy, yaratılış, tabiat, karakter gibi anlamlara gelen mizaç;²⁴⁰ tez canlılık, soğukkanlılık, neşeli olma veya çabuk sinirlenme gibi insanın doğuştan sahip olduğu özelliklerdir.²⁴¹ Kişilik ise bir kimseye özgü manevi ve ruhsal özelliklerin bütünüdür.²⁴² Yani mizâc, bir insanın özelliklerini oluşturan ve onu diğerlerinden ayıran bir vasıftır. Bu yüzden bir insanın söz, fiil ve karşılaştığı bir olay karşısındaki davranışları onun kişiliği ve mizacındaki özelliklerden ayrı düşünülemez. Bir kişi bir olay esnasında öfkelenerek karşısındakine kolayca hakaret edebilirken bir diğeri etmeyebilir. Hiç şüphe yok ki sahâbenin arasında da bir olay neticesinde çabuk öfkelenen sert mizâçlı kimseler vardı. Bu konuda mizaçlarındaki sertliğin söz ve davranışlarına etki ettiği görülen Hâlid b. Velîd, Hz. Zeyneb bt. Cahş ve Hz. Âişe'yi örnek olarak zikretmek mümkündür.

Hâlid b. Velîd'in hakaret ettiğiyle ilgili üç farklı rivayet vardır. İlk rivayet şu şekildedir²⁴³: “Hâlid b. Velîd ile Abdurrahman b. Avf arasında bir tartışma oldu ve Hâlid ona hakaret etti. (كان بين خالد بن الوليد وبين عبد الرحمن بن عوف شيء فسيبه خالد). Bunun

²⁴⁰ Komisyon, *Türkçe Sözlük*, 1404.

²⁴¹ Bedri Katipoğlu, “Din Psikolojisi Açısından Kişilik ve Karakter Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/23 (2012): 343.

²⁴² Komisyon, *Türkçe Sözlük*, 1118.

²⁴³ Daha önce bu rivayet Hz. Peygamber'in hakarete ilişkin yasakları bağlamında değerlendirilmişti. (Tez sayfa 13-14) Ancak ilgili başlıkla alakası nedeniyle ayrıntılı bir şekilde tekrar incelenecektir.

üzerine Rasûlullah: “*Ashâbımdan kimseye hakaret etmeyin! Çünkü biriniz Uhud (dağı) kadar altın infak etse, onların bir ölçeğine veya yarısına erişemez*” buyurdu.²⁴⁴

Diğer bir rivayet şöyledir: Bir kadına recm cezası uygulandığı esnada Hâlid b. Velîd de oradaydı. Attığı bir taş kadının başına isabet etti ve Hâlid’in yüzüne kan sıçradı. Bunun üzerine o da kadına hakaret etti. Hz. Peygamber ise: “*Yavaş ol Ey Hâlid! Nefsimi elinde tutan Allah’a yemin ederim bu kadın öyle bir tevbe etti ki onu bir haraççı²⁴⁵ bile yapsaydı mutlaka affedilirdi.*”²⁴⁶ buyurdu.

Konuyla ilgili son rivayet ise şöyledir: “Hâlid b. Velîd aralarında yaşanan bir tartışma sırasında Ammâr’a (ö. 37/657) hakaret etti. Ammâr, söz konusu olayı Hz. Peygamber’e şikâyet ettiğinde Rasûlullah: “*Ammâr’a hakaret edene Allah hakaret eder*” buyurdu.²⁴⁷ Rivayetin diğer bir tarikiinde Hz. Peygamber’in: “*Kim Ammâr’a düşmanlık ederse Allah da ona düşmanlık eder. Kim ona buğz ederse Allah da ona buğz eder. Kim ona hakaret ederse Allah da ona hakaret eder.*” buyurduğu nakledilmektedir.²⁴⁸

Bu rivayetlerde Hâlid b. Velîd’in hakaretlerini ifade etmek için “سب” kelimesi kullanılmıştır. Daha önce belirtildiği üzere sebb, ağır ve hafif her türlü hakareti kapsayan bir kelimedir. Dolayısıyla Hâlid b. Velîd’in, buradaki hakaretinin mahiyeti hakkında net bir şey söylemek zordur. Ne var ki tüm olaylarda Hz. Peygamber tarafından uyarılması ise onun haksız olduğuna delalet etmektedir. Üstelik Rasûlullah bu uyarılarında hakaret edilen kişilerin konumlarına da dikkat çekmiştir. Sözgelimi Abdurrahman b. Avf için “*Ashâbıma sövmeyiniz!*” buyurmuştur. Hâlid b. Velîd de ashâbdandır. Abdurrahman b. Avf için böyle bir ifade kullanması onun ilk müslümanlar arasında yer alması ile açıklanmıştır. Hâlid b. Velîd ise daha sonraki dönemde müslüman olmuştur.²⁴⁹

Rasûlullah’ın “*Allah’ın kılıçlarından biri*”²⁵⁰ diyerek övdüğü Hâlid b. Velîd, cihada olan sevgisinin yanında sert mizacıyla da öne çıkmaktadır. Benî Cezîme kabilesinin

²⁴⁴ Müslim, “Fedâilu’s-Sahâbe”, 222. Halid b. Velîd ile Abdurrahman b. Avf arasında yaşanan tartışmanın mahiyetiyle ilgili rivayetler için bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 341.

²⁴⁵ Haraççı olarak tercüme edilen ifade rivayette “صاحب مكس” şeklinde yer almaktadır. O da şer’an yükümlü olmadıkları halde insanlardan zorla haraç alan kimsedir. Kurtubî, *el-Müfhim* 5: 99.

²⁴⁶ Müslim, “Hudud”, 23.

²⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *et-Târihu’l-kebîr* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 3: 136.

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 28: 24

²⁴⁹ İbnü’l Cevzî, *Keşfu’l-müşkil*, 3: 151.

²⁵⁰ Buhârî, “Fedâilu’s-Sahâbe”, 25.

“أسلمنا/teslim olduk/müslüman olduk” yerine “صبأنا/din değıştirdik” demeleri üzerine onlarla ilgili ölüm emri vermesinde ve zekât vermeyeceğini bildiren Mâlik b. Nüveyre (ö. 11/632) ile ilgili verdiği ölüm emrindeki sert tavrından dolayı eleştirilmiştir.²⁵¹ Hâlid b. Velîd’in hakaret etmesine sert ve katı bir mizaca sahip olmasının etki ettiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden öfkelenildiğinde daha çabuk kaba ifadeler kullanması mümkün görünmektedir.

Hakaret konusunda mizacın etkisine verilebilecek ikinci örnek, Hz. Zeyneb bt. Cahş’ın Hz. Âişe’ye hakaret ettiğine dair rivayetlerdir. Bu rivayetlerden ilki şöyledir: Hz. Peygamber’in hanımları iki gruba ayrılmıştı. İlk grupta; Âişe, Hafsa (ö. 45/665?), Safiyye (ö. 50/670?) ve Sevde (ö. 23/644); ikinci grupta ise Ümmü Seleme (ö. 62/681) ve Hz. Peygamber’in diğer hanımları vardı. Müslümanlar, Hz. Peygamber’in Hz. Âişe’ye olan sevgisini bildiklerinden O’na bir hediye vermek istediklerinde Hz. Âişe’nin yanında bulunduğu zamanı gözetirlerdi. Hz. Peygamber’in Ümmü Seleme grubundaki hanımları bu durumdan rahatsız oldular. Bu sebeple ilk olarak Ümmü Seleme’yi Hz. Peygamber’e göndererek duydukları hoşnutsuzluğu dile getirdiler. Ümmü Seleme bu isteği birkaç defa iletince Hz. Peygamber ona: “*Sakin Âişe hakkında söylenip de bana eza verme, bana hiçbir kadının örtüsü altında bulunduğum sırada vahiy gelmez de yalnız Âişe’nin evinde iken vahiy gelir.*” buyurdu. Sonrasında Hz. Peygamber’in Ümmü Seleme grubundaki hanımlarının isteği üzerine aynı talebi Hz. Fâtıma (ö. 11/ 632) ilettili. Rasûlullah ona: “*Ey kızcağızım! Benim her sevdiğimi sen de sevmez misin?*” diye cevap verdi. Ümmü Seleme ve diğer hanımlar son olarak Zeyneb bt. Cahş’a başvurdular. O da: “*Yâ Rasûlallah! Hanımların İbn Ebî Kuhâfe’nin kızı hakkında Allah’tan senin için adalet istiyorlar*” dedikten sonra orada bulunan Âişe’ye hakaret etti. (تأولت عائشة و هي قاعدة فسبتها) Rasûlullah, karşılık verecek mi diye Âişe’ye baktı. Bunun üzerine Âişe Zeyneb’i susturdu. Hz. Peygamber de Âişe’ye: “*Muhakkak ki o, Ebû Bekir’in kızıdır.*” buyurdu.²⁵²

Hadisin bir diğer tarikinde Hz. Âişe’nin, Hz. Peygamber’in tavrını gözlemlediği ve onun izin verdiğini anladıktan sonra Hz. Zeyneb’e cevap verdiği nakledilmektedir.²⁵³ Ancak Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber’in tavrına bakarak Hz. Zeyneb’e cevap vermesi,

²⁵¹ Bu konuda bk. Mustafa Fayda, *Allah’ın Kılıcı Halid b. Velid* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007), 184-195; Mehmet Efendioğlu, “Hâlid b. Velîd’e Yönelik Tenkidlerin Mahiyeti Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/4 (2004): 51-79.

²⁵² Buhârî, “Hibe”, 8.

²⁵³ Müslim, “Fedâilu’s-Sahâbe”, 83.

Hız. Peygamber'in bu hususta ona açıktan izin verdiğine veya izin verme manasında göz işareti yapmış olduğuna delil olamaz. Hız. Âişe kendisini savunmuş, Hız. Peygamber de buna engel olmamıştır demek daha doğru görünmektedir.²⁵⁴

Hız. Zeyneb ile Hız. Âişe arasında geçen diğerk hakaret olayı da şöyledir: “Bir defasında Âişe'nin yanında Zeyneb bt. Cahş varken Rasûlullah onu fark etmeden Âişe'ye eşler arasında olabilecek bir hareket yaptı. Âişe de Hız. Peygamber'i Zeyneb'in varlığından haberdar etti. Bu olay üzerine Zeyneb, Âişe'ye sataştı. (اقبلت زينب تقحم) Hız. Peygamber Zeyneb'i uyardı fakat o sataşmasından vazgeçmedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber de Âişe'ye : “سببها/Sen de ona hakaret et!” buyurdu.²⁵⁵ Bu rivayette yer alan Hız. Zeyneb'in Hız. Âişe'ye dil uzatması anlamındaki “تقحم” kelimesinin hakarete kalkışmak, bir şeyi görmeden ve araştırmadan gıybetini yapmak, dil uzatmak anlamında olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir.²⁵⁶

Hız. Zeyneb'in Hız. Âişe'ye hakaretinde kıskançlığın etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim Hız. Zeyneb'in, Hız. Peygamber'in diğerk hanımlarına karşı O'nun halasının kızı olmasıyla²⁵⁷ ve “Sizin nikâhınızı aileniz kıydı; benim nikâhımı ise Allah gökte kıydı” sözüyle övündüğü,²⁵⁸ Hız. Âişe'nin de onunla ilgili olarak: “Hız. Peygamber'in diğerk eşleri arasında o benimle yarışrdı ve Hız. Peygamber'in nezdinde kendisini benimle denk sayardı” dediğı²⁵⁹ nakledilmiştir. Zeyneb bt. Cahş, ibâdete düşkünlüğü ve cömertliğiyle öne çıkmakla birlikte sert bir mizaca sahip idi ve çabuk sinirlenip çabuk da sakinleşen bir yapısı vardı.²⁶⁰ Nitekim Zeyd b. Hârise de Hız. Peygamber'e gelerek kendisini Zeyneb'den boşamasını istediğinde bu durumu dile getirerek: “Zeyneb, sözleriyle beni incitıyor.”²⁶¹ demiştir. Buradan hareketle Hız. Zeyneb'in bazı ağır sözlerine ve kullandığı hakaret ifadelerine kişiliğindeki çabuk sinirlenmenin sebep olduğu ifade edilebilir. Rivayetlerde Hız. Zeyneb ve Hız. Âişe'nin birbirlerine hangi ifadeleri kullandıkları açık olarak yer almamaktadır. Hız. Âişe onu takva sahibi, doğru

²⁵⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 15: 207.

²⁵⁵ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 41.

²⁵⁶ Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, 13: 241.

²⁵⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8: 92.

²⁵⁸ Buhârî, “Tevhîd”, 22.

²⁵⁹ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), 2: 53.

²⁶⁰ Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 83.

²⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2006), 17: 155.

sözlü, sadakayı çokça veren, sıla-i rahimi gözeten biri olarak nitelendirmektedir.²⁶² İfk hadisesinde de Hz. Peygamber'in: "Yâ Zeyneb! Âişe hakkında ne bildin ve ne gördün?" demesi üzerine Hz. Zeyneb: "Yâ Rasûlullah! Ben kulağımı, gözümü işitmediğim, görmediğim şeyden muhafaza ederim. Vallahi ben Âişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmem" diyerek Hz. Âişe'yi savunmuştur.²⁶³

Hz. Âişe ve Hz. Zeyneb arasında farklı nedenlerden dolayı tartışmaların yaşandığı görülmektedir. Olaylarda söyledikleri sözler ise insânî ilişkilerde olabilecek durumlardır.

Bu konudaki bir diğer örnek, kadının ihtilam olduğunda yıkanıp yıkanmaması gerektiğini Hz. Peygamber'e soran Ümmü Süleym'e Hz. Âişe'nin söylediklerine ilişkin nakledilenlerdir. İlgili rivayette Hz. Âişe: "Kadınları rezil ettin, Allah müstahakını versin!" (فَضَحْتَ النِّسَاءَ تَرَبْتَ يَمِينُكَ)²⁶⁴, veya "Öf sana! Kadın hiç onu görür mü?" (أَفْ لَكَ أَتَرَى) veya "Allah müstahakını versin!" (تَرَبْتَ يَدَاكَ وَأَلْتَ)²⁶⁵ veya "Allah müstahakını versin! Çocuk neden ona benzer zannediyorsun?" diyerek cevap vermiştir.²⁶⁷ (تَرَبْتَ يَدَاكَ فِيمَ يَشْبِهُهَا وَلَدَهَا)

Hz. Âişe'nin kullandığı "أَفْ لَكَ" ifadesinin Ümmü Süleym'in sözünü inkar manasında olduğu söylenmiştir.²⁶⁸ Bu da aslında Hz. Âişe'nin kadınların ihtilam olmadığını düşündüğü için sorulan soruyu reddetmesi anlamındadır. Nitekim devamında Hz. Âişe "Kadın hiç onu görür mü?" demiştir. Hz. Âişe'nin söylediği "تَرَبْتَ يَمِينُكَ" ve "تَرَبْتَ يَدَاكَ" ifadelerinde yer alan "ترب" asıl olarak fakirleşti anlamındadır. "أترب" şeklinde kullanıldığında ise zenginleşti anlamına gelmektedir. Bu kelimenin kökünde yer alan toprak ile bağlantısı ise "ترب" için o kadar fakirleşti ki toprağa yapıştı. "أترب" ise malı o kadar çoğaldı, o kadar zenginleşti ki malı toprak kadar çok oldu anlamındadır.²⁶⁹ Arapların kullandığı bu ifadeye benzer: "لَا أُمُّ لَكَ، وَيْلُ أُمِّهِ، تَكَلَّتْكَ أُمُّكَ، قَاتَلَهُ اللَّهُ مَا أَشْجَعَهُ، لَا أَبَا لَكَ" gibi ifadeler de vardır. Bu kullanımlar Arapların asıl manalarını kastetmeden, dua veya

²⁶² Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 83.

²⁶³ Buhârî, "Şehâdât", 15.

²⁶⁴ Müslim, "Hayz", 29.

²⁶⁵ Müslim, "Hayz", 32.

²⁶⁶ Müslim, "Hayz", 33.

²⁶⁷ Müslim, "Hayz", 32.

²⁶⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 3: 224-225.

²⁶⁹ Kurtubî, *el-Müfhim*, 1: 569.

beddua amacıyla söylemedikleri ifadelerdir. Bu ifadeler pek çok farklı yerde kullanılmaktadırlar.²⁷⁰

Mesela, “أَنعَم صَبَاحًا تَرَبَّتْ بِدَاكَ” selamlaşmada kullanılan bir ifade olup beddua değil bir nevi hayır dua anlamına gelmektedir.²⁷¹ Ancak aynı ifade bazı yerlerde kullanıldığında farklı bir anlama gelmektedir. Buna örnek olarak da Mes‘ûdî’nin (ö. 345/956), Kureyş’in Hz. Ali hakkındaki düşüncelerini aktarırken söylediği: “Kureyş İbn Ebî Talib’in cesur ama savaş bilgisinden yoksun olduğunu zannetti. Allah müstahaklarını versin!” (وَقَدْ زَعَمَ قُرَيْشٌ أَنَّ ابْنَ أَبِي طَالِبٍ شَجَاعٌ وَلَكِنْ لَا عِلْمَ لَهُ بِالْحُرُوبِ تَرَبَّتْ أَيْدِيهِمْ) ifadesi verilebilir.²⁷²

Örneklerden de anlaşıldığı üzere bu tür ifadeler bir nevi söylendikleri yere ve duruma göre anlam kazanmaktadırlar. Nitekim Araplar bu gibi kullanımları; inkar, aşağılama, yerme, teşvik, şaşkınlık gibi farklı durumlarda söylemektedirler.²⁷³ Buna benzer ifadeler Türkçede’de yer almaktadır. “Allah hayrını versin!, Allah müstahakını versin! ve Allah’ından bul!” gibi kullanımlar buna örnektir.²⁷⁴

Kaynaklarda Hâlid b. Velîd’in bazı sahâbîlere, Hz. Âişe’nin Ümmü Süleym’e ve Hz. Zeyneb bt. Cahş’ın Hz. Âişe’nin söylediği bazı ifadeler yer almaktadır. Yaşanan hadiselerde üç sahâbî, farklı nedenlerden dolayı bazı ifadeler kullanmışlardır. Fakat söz konusu sahâbîlerin hayatları incelendiğinde ortak özelliğin karakterlerindeki çabuk öfkelenme olduğu görülebilir. Hâlid b. Velîd’in savaşlardaki sert tavırları misal olarak verilebilir. Zeyd b. Hârise ve Âişe, Zeyneb bt. Cahş’ın çabuk öfkelenerek kötü sözler söyleyebildiğini ifade etmektedirler. Her iki sahâbînin de hakaret ettikleri, sebb kavramıyla ifade edilmiştir. Bu durum onların hangi ifadeleri kullandıklarının tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Rasûlullah’ın Hâlid b. Velîd’i ve Zeyneb bt. Cahş’ı engellemesi onların haksız bir tavırda olduklarını ve kabul edilemeyecek biçimde kaba ifadeler kullanmış olabileceklerini göstermektedir.

2.1.2. Akrabalık İlişkilerinin Etkisi

²⁷⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 12: 166.

²⁷¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî el-Mâzerî, *el-Mu‘lim bi fevâidi Müslim*, (Tunus: Dâru’t-Tûnusiyye, 1988) 1: 373.

²⁷² Ebu’l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes‘ûdî, *Mürûcu’z-zeheb ve me‘adinü’l-cevher* (Beyrut: el-Mektebetu’l-Asriyye, 2005), 2: 312.

²⁷³ Kurtubî, *el-Müfhim*, 1: 569.

²⁷⁴ Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1978), 2: 502-503.

Ashâbın birbirlerine hakaretinde göz önünde bulundurulması gereken unsurlardan biri de aralarındaki akrabalık ilişkileridir. Şüphesiz anne-babanın kendi çocuklarına hakaret ifadeleri kullanmaları ile aralarında herhangi bir akrabalık bağı bulunmayan iki sahâbînin birbirlerine hakareti aynı değildir. Nitekim tespit edilen rivayetlerde bir sahâbî bir diğer sahâbîye hakaret ifadesi kullanmışsa şerhlerde sahâbîlerin aralarındaki anne-oğul, baba-oğul, baba-kız ve amca-yeğen ilişkileri dikkate alınarak yorumlar yapılmıştır. Ayrıca bu durum onların birbirlerine karşı bazı ifadeler kullanmaları konusunda mazur görülmelerine de neden olmuştur.

Aralarında akrabalık ilişkileri bulunan sahâbîlerin birbirlerine hakaret ifadeleri kullanmalarına örnek olarak; Selmâ bt. Sahr'ın (ö. ?) oğlu Mistah b. Üsâse'ye (ö. 34/654), Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman (ö. 53/673) ile kızı Hz. Âişe'ye, Rebâb bt. Ka'b'ın (ö. ?) oğlu Huzeyfe b. el-Yemân'a (ö. 36/656), Abdullah b. Huzafe'nin annesinin (ö. ?) oğluna, Safiyye bt. Abdulmuttalib'in (ö. 20/641) oğlu Zübeyr b. el-Avvâm'a (ö. 36/656), Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'ya ve Hz. Abbas'ın yeğeni Hz. Ali'ye hakaretleri verilebilir.

Akrabalık ilişkilerinin hakarete etkisi konusundaki ilk örnek, Ümmü Mistah'ın, oğlu Mistah b. Üsâse'ye söylemiş olduğu ifadelerdir. Söz konusu rivayet şu şekildedir: “Hz. Âişe hakkında atılan iftira yani ifk hadisesi konusunda konuşanlardan biri de Mistah b. Üsâse idi. Hakkında konuşulan iftirayı henüz bilmeyen Hz. Âişe, bir gece Mistah'ın annesi ile beraber ihtiyaç gidermek için dışarı çıktı. Beraber yürürlerken Mistah'ın annesinin ayağı takılınca: “تعس مسطح /Mistah helak olsun!” dedi. Hz. Âişe'nin: “Ne fena söyledin! Bedir'de bulunmuş olan bir kişiye mi hakaret ediyorsun?” demesi üzerine Mistah'ın annesi: ‘Hele şu saf tazeye bakın! Sen ortada dönen iftiraları işitmedin mi?’ diyerek iftira atanların sözlerini haber verdi.”²⁷⁵

Rivayetin diğer tariklerinde Hz. Âişe'nin Ümmü Mistah'a: “Oğluna neden hakaret ediyorsun?”²⁷⁶, “Salih bir adam ve Bedir'e katılmış birine mi hakaret ediyorsun?”²⁷⁷, “Subhânallah! Muhacirlerin ilklerinden olan Bedir'de bulunmuş olan oğluna mı hakaret

²⁷⁵ Buhârî, “Şehâdât, 15. Binek hayvanının ayağı tökezlediğinde aynı ifadeyi şeytan için kullanarak “تعس الشيطان” diyen bir kişiyi Hz. Peygamber'in uyardığı ve bunun yerine “Bismillah” demesini tavsiye ettiği rivayetlerde yer almaktadır. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 77. Bir diğer rivayette ise ayağı tökezleyen Câbir b. Abdullah, “تعس من أخاف رسول الله” demiştir. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23: 121.

²⁷⁶ Buhârî “Tefsîr”, 12

²⁷⁷ Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefi (Kahire: Meketebetu İbn Teymiye, ts.), 23: 67.

ediyorsun?”²⁷⁸ ve “Sen Rasûlullah’ın ashâbından olan birine mi hakaret ediyorsun?”²⁷⁹ gibi farklı ifadelerle hayretini belirttiği yer almaktadır. Hz. Âişe’nin bu ifadelerinde dikkat çeken husus, Mistah’ın ashâbdan ve muhacirlerin ilklerinden olmasıyla, katıldığı Bedir savaşına dikkat çekerek annesi dahi olsa ona hakaret edilmesine şaşırmasıdır.

Ümmü Mistah, Hz. Ebû Bekir’in teyzesinin kızı olan Selmâ bt. Sahr’dır.²⁸⁰ İbn Sa’d (ö. 230/845) onunla ilgili: “Ümmü Mistah müslüman oldu ve İslâmı güzel oldu. O ifk hadisesinde Hz. Âişe hakkında konuşulduğunda Mistah’a karşı insanların en sert tavır alanıydı.” demiştir.²⁸¹ İbn Hacer, “تعمس” ifadesinin “yüzüstü yere düşsün, helak olsun ve şerre uğrasın” gibi manalara geldiğini ifade etmektedir. Ona göre Ümmü Mistah, bu sözü Âişe hakkında söylenenleri duyurmak için kasıtlı söylemiştir. Ya da Allah, (Ümmü Mistah’ın) diliyle Hz. Âişe’yi hakkında söylenenler konusundaki gafletinden uyandırmıştır diyerek açıklamaktadır.²⁸² Selmâ bt. Sahr’ın kullandığı ifadeyi Hz. Âişe hakaret olarak ifade etse de onun helak olması için bir beddua şeklinde de şerh edilmektedir.²⁸³ Bu da aslında hakaretin anlam alanına beddua cümlelerinin de girdiğine bir örnektir. Ümmü Mistah’ın oğluna karşı bu tavır, işlediği bu büyük suçtan dolayı ona öfkelenmesiyle açıklanabilir. Ayrıca Mistah’a karşı daha sert davranmasına, aralarındaki anne-oğul bağının ve Hz. Âişe’ye olan akrabalığının sebep olduğu düşünülebilir.

İfk hadisesinden dolayı oğluna ağır ifadeler kullanan bir hanım sahâbî daha bulunmaktadır. Kimliği konusunda farklı tartışmalar mevcut olsa da Selmâ bt. Sahr’dan farklı bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. İlgili olayı Hz. Âişe’nin annesi Ümmü Rûmân (ö. 6/628?) şöyle anlatmaktadır: Biz Âişe ile oturuyorken ensardan bir kadın gelerek: “Allah falan kimseye şöyle yapsın! Falan kimseye şöyle yapsın!” dedi. (**فعل الله بفلان و فعل**) Ben de: “Neden?” diye sorduğumda oğlunun da ifk hadisesiyle ilgili konuşanlardan biri olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Âişe bu sözleri Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir’in duyup duymadığını sordu. Kadın: “Evet” cevabını verince o da bayıldı.²⁸⁴

²⁷⁸ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr*, 23: 107.

²⁷⁹ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr*, 23: 116.

²⁸⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8: 279-280.

²⁸¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d, *Kitâbu’t-Tabakâti’l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, (y.y.: Mektebetu’l-Hâncî, 2001), 10: 217.

²⁸² İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 8: 466.

²⁸³ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, 1: 190.

²⁸⁴ Buhârî, “Enbiyâ”, 19.

Aynî (ö. 855/1451), ensardan olan hanımın zikrettiği “بغلان” ile Mistah b. Üsâse’yi kast ettiğini ifade ederken²⁸⁵ İbn Hacer, bu rivayette adı geçen ensardan olan hanım sahâbî ve oğlunun isimlerine ulaşamadığını ifade etmektedir. Ayrıca Hz. Âişe’nin ifk hadisesi ile ilgili konuşulanları ilk olarak Ümmü Mistah’tan duyduğunu fakat bu Ümmü Rûmân’ın anlattığı rivayetin buna muhalif gibi görüldüğünü belirterek cem ve te’lif ile iki rivayete dair bir açıklama yapmaktadır. Buna göre, Hz. Âişe ifk hadisesi ile ilgili söylentileri ilk olarak Ümmü Mistah’tan duyduktan sonra haberin kesinliğini öğrenmek için annesi Ümmü Rûmân’ın yanına gitmiştir. Onun da ilgili olayı ayrıntılı bir şekilde anlatmadığını daha sonra yanlarına giren ensardan hanım sahâbînin olayı Hz. Âişe’ye anlattığı ve Âişe’nin bundan sonra kesin olarak böyle bir hadisenin olduğuna ilişkin kanaatinin kuvvetlendiğini aktarmaktadır.²⁸⁶

Ebû Bekir’in, oğlu Abdurrahman ile kızı Âişe’ye kullandığı bazı hakaret ifadeleri de rivayetlerde yer almaktadır. Onun, oğlunun misafir hakkına riayetsizlik yaptığını zannetmesi ve kızının ise Rasûlullah’ı ve ashâbı rahatsız edecek bir duruma düşürmesinden dolayı onlara öfkelenerek bir takım sözler söylediği nakledilmektedir.

Abdurrahman, babasının kendisine hakaret etmesine sebep olan olayı şöyle anlatmaktadır: “Bir defasında Hz. Peygamber suffedeki kimseler ile ilgili ashâbına: “Evinde iki kişilik yiyeceği olan onlardan üçüncüyü, dört kişilik yiyeceği olan beşinciye veyahut altıncıyı alıp evine götürsün” buyurdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber on kişiyi, Hz. Ebû Bekir de üç kişiyi evine götürdü. Hz. Ebû Bekir (ailesine) misafirlerin ağırlanmasını emrederek Hz. Peygamber’in yanına döndü. Yemeğini yiyene kadar da orada kaldı, sonra evine döndü. Geldiğinde karısı ona: “Seni misafirlerinin yanında bulunmaktan alıkoyan nedir?” dedi. Hz. Ebû Bekir ise: “Onlara hala yemek vermedin mi?” diye sorduğunda karısı: “Sen gelmedikçe yemek yemeyeceklerini söylediler, yemek ikram ettik, kabul etmediler.” dedi. (Abdurrahman) Ben de gidip saklandım. Ebû Bekir bana: “Seni, kalın kafalı seni!” diyerek hakaret etti. (يا غنثر فجدع وسب) Daha sonra misafirlere: “Yeyin, afiyet olmasın! Vallahi ben o yemekten asla yemeyeceğim.” dedi.²⁸⁷ Hadisin bir başka rivayetinde Hz. Ebû Bekir’in, oğlu Abdurrahman’a “يا غنثر/Seni gidi bücür seni!” dediği nakledilmektedir.²⁸⁸

²⁸⁵ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 15: 386.

²⁸⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 8: 468.

²⁸⁷ Buhârî, “Mevâkîtu’s-salât”, 40; Müslim, “Eşribe”, 176.

²⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 237.

Hattâbî, “عنتر” kelimesinin hakaret ifadesi olduğunu belirterek Hz. Ebû Bekir’in, oğluna bu ifadeyi onu sineğe benzeterek küçümsemek için söylediğini ifade etmektedir.²⁸⁹ Devamındaki “فجع” ifadesi ise kulağının, burnunun veya dudağının kesilmesi için bir beddua²⁹⁰ ya da onu “galiz sözlerle susturdu” anlamındadır. Hz. Ebû Bekir’in oğluna hakareti, onun misafirlerin hakkını ihmal ettiğini, vazifesini gerektiği gibi yerine getirmediğini zannetmesi sebebiyledir.²⁹¹

Hz. Âişe babası Hz. Ebû Bekir ile aralarında geçen olayı şöyle anlatmaktadır: “Rasûlullah ile birlikte yola çıktığımız bir seferde Beydâ’ (yahut Zâtü’l-Ceyş) denilen yerde gerdanlığım koptu. Onu aramak için Rasûlullah ashâbıyla birlikte bekledi. Ashâbın ne yanlarında ne de bekledikleri yerde su vardı. İnsanlar, Ebû Bekir’e: “Âişe’nin yaptığını görüyor musun? Rasûlullah ile diğer insanları suyu bulunmayan bir yerde alıkoydu, üstelik yanlarında su da yok” dediler. Ebû Bekir yanıma gelerek bana: “Bu bölgede ve insanların yanında su yok. Buna rağmen Rasûlullah’la insanları burada alıkoydun” diyerek bana sitemde bulundu ve ağzına geleni söyledi.²⁹² (فعاتبني أبو بكر و قال (ما شاء الله أن يقول

Oğlu Abdurrahman’a misafir hakkını gözetmediği için hakaret eden ve kızı Âişe’ye insanları su olmayan bir yerde beklettiği için kızan Hz. Ebû Bekir’in sözleri ani bir tepki sonucu ortaya çıkmış ve evlatlarını te’dîb için söylenmiştir.²⁹³ Zira onun söz ve davranışları evlatlarının hataları karşısında her babanın verebileceği tepkilerdendir.

Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek, Hz. Peygamber’in sırdaşı olarak bilinen Huzeyfe b. el-Yemân²⁹⁴ ile annesi ensardan Evs kabilesine mensup Rebâb bt. Ka‘b b. Adiy b. Abdüleşhel²⁹⁵ arasında geçen olaydır. Rivayet şöyledir: “(Huzeyfe dedi ki): Bir seferinde annem bana: “Ne zamandan beri Rasûlullah ile berabersin?” dedi. (منذ متى) Ben de: “Şu şu zamandan beri” (منذ كذا و كذا) dediğimde bana kötü sözler söyledi ve hakaret etti. Ben de ona: “Ben Rasûlullah’ın yanına gidip

²⁸⁹ Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Garibu’l-hadis*, thk. Abdülkerim İbrâhîm el-Azbâvî (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1982), 2: 6.

²⁹⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 6: 597.

²⁹¹ Ebû’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb el-Hanbelî, *Fethu’l-bârî ‘alâ Sahîhi’l-Buhârî* (Medine: Mektebetu’l-Gurabâi’l-Eseriyye, 1996), 5: 168.

²⁹² Müslim, “Hayz”, 367.

²⁹³ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 6: 597.

²⁹⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1981), 2: 361; Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzibu’l-esmâ’ ve’l-luğat* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 1: 154.

²⁹⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8: 78.

onunla beraber akşam namazını kılacağım. Senin ve benim için istiğfâr etmeden de onu bırakmayacağım.” dedim. Hz. Peygamber namazdan çıkıp benim sesimi duyunca: “*Kim o?*” diye sordu. Ben de: “Huzeyfe” dedikten sonra annemle aramda geçen olayı ona anlattım. O da: “*Allah seni ve anneni bağışlasın*” buyurdu.²⁹⁶ Bir diğer rivayette ise Huzeyfe’nin annesi ile aralarında geçen olaya yer verilmeksizin onun Hz. Peygamber ile öğlen, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldığını ve sonrasında annesi ve kendisi için istiğfâr etmesini istediği Rasûlullah’ın da aynı duayı yaptığı yer almaktadır.²⁹⁷

Tirmizî’deki rivayette Rebâb bt. Ka’b’ın Huzeyfe’ye sorusu “*متى عهدك بالنبى صلى الله عليه*” “و سلم” şeklindedir.²⁹⁸ Huzeyfe’nin annesi bu sözyle onun Rasûlullah’ı en son ne zaman gördüğünü kast etmektedir. Huzeyfe’den yakın zamanda görmediği cevabını aldığı anda ise ona karşı kötü sözler söylemiştir.²⁹⁹

Konuyla ilgili son rivayet ise şöyledir: Huzeyfe b. el-Yemân Rasûlullah’ın yanına giderek: “Ben başkalarına konuşmadığım şekilde aileme karşı kötü konuşuyorum” diye durumunu anlattığında Hz. Peygamber: “*Neden istiğfâr etmiyorsun Huzeyfe? Ben günde yüz kere Allah’a istiğfar ve tövbe ediyorum.*” buyurdu.³⁰⁰

Rivayetten de anlaşıldığı üzere Huzeyfe, ailesine karşı kötü sözler söylemektedir. İlk rivayette annesiyle aralarındaki tartışmada annesinin hakaret ettiği yer almakla birlikte Huzeyfe, Hz. Peygamber’e giderek kendileri için istiğfar talep etmektedir. Bu da tartışma esnasında karşılıklı hakaret ifadelerinin kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Zira diğer rivayette Huzeyfe, ailesine karşı kötü sözler sarf ettiğinden yakınmaktadır. Rebâb bt. Ka’b’ın, oğluna ne tür ifadeler kullandığı rivayetlerde yer almamakla birlikte aralarındaki anne-oğul ilişkisi Huzeyfe’ye kolayca bazı ifadeler söylemesinde etkili olmuştur. Nitekim Huzeyfe’nin de başkalarına karşı değil de özellikle ailesine kötü sözler söylediğini ifade etmesi buna delil olarak gösterilebilir.

Hz. Peygamber’e elçilik yapan Abdullah b. Huzâfe el-Kureşî es-Sehmî³⁰¹ ile annesi Bintü Hürsân (ö. ?)³⁰² arasında geçen olay ise şu şekildedir: Bir gün Hz. Peygamber

²⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38: 353-354.

²⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38: 355; Tirmizî, “Menâkıb”, 31.

²⁹⁸ Tirmizî, “Menâkıb”, 31.

²⁹⁹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 10: 284.

³⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38: 419.

³⁰¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4: 55-56.

³⁰² İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4: 55; Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî İbnî’l-Esîr *Üsdu’l-gâbe fî ma’rifeti’s-sahâbe* (y.y.: b.y., 1970), 3: 107; Halife b. Hayyât, ismini zikretmeyerek Benî Sehm b.

öğle namazını kıldırıktan sonra minbere çıkıp: “*Sorun bana, ne sorarsanız cevap vereceğim*” buyurdu. Bunun üzerine Abdullah: “Benim babam kim?” diye sorduğunda Rasûlullah: “*Huzâfe’dir*” buyurdu. Abdullah olayı annesine anlattığı zaman annesi ona: “Senden daha saygısız/âsî bir evlat görmedim. (ما سمعت بابن قط أعق منك) Cahiliye kadınlarının işlediği çirkin işleri annenin de işlediğini düşünüp onu insanların önünde rezil mi edecektin?” diyerek kızdı. Abdullah b. Huzâfe ise: “Vallahi Rasûlullah beni orada siyah bir köleye nispet etse kendimi onun oğlu sayardım” dedi.³⁰³ Bir diğer rivayette Abdullah b. Huzâfe’den sonra bir kişinin daha “Babam kim?” diye sorduğu Hz. Peygamber’in de: “*Baban Şeybe’nin azatlısı Salim’dir*” cevabını verdiği nakledilmektedir.³⁰⁴ Sorulan bu sorular üzerine: “Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın.” (el-Mâide, 5/101) ayeti nazil olmuştur.³⁰⁵

Abdullah b. Huzafe’nin annesini kızdıracak bir soruyu sormasının sebebi bazı kimselerin Huzâfe’nin soyuna dil uzatarak onu babasından başkasına nispet etmeleridir.³⁰⁶ Annesinin, cahiliye kadınlarının işlediği çirkin işten kastı ise zinadır. Huzâfe’nin ‘siyah bir köleye nispet edilseydim bunu kabul ederdim’ sadedindeki sözü ise zina ile nesebin sabit olamayacağını bilmemesiyle açıklanmaktadır.³⁰⁷ Yani Hz. Peygamber Huzâfe’yi orada babasından başkasına nispet etseydi bu onun için geçerli bir nesep sayılmayacaktı. Abdullah b. Huzâfe’nin annesinin kullandığı “ما سمعت بابن قط أعق /Senden daha saygısız/âsî bir evlat görmedim” ifadesinde yer alan “أعق/senden daha saygısız/âsî” kelimesiyle ilgili Arapların kertenkeleyle alakalı bir meseli nakledilmektedir. Buna göre kertenkele aç kaldığında kendi yavrularını bile yiyebildiği için Araplar, “أعق من الضب/Kertenkeleden bile saygısız” şeklinde bir deyim kullanmaktadırlar.³⁰⁸

Abdullah b. Huzâfe’nin annesinin, oğlunun kendisini zina gibi büyük bir suçu işlediğini ima etmesinden dolayı öfkelenildiği ve buna tepki gösterdiği görülmektedir. Böyle bir

Amr’dan bir kadın olduğunu belirtmektedir. Ebû Amr Halife b. Hayyât el-Basrî, *Kitâbu’t-Tabakât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî (Bağdad: Matbaatü’l-Ânî, 1967), 26.

³⁰³ Müslim, “Fedâil”, 136.

³⁰⁴ Buhârî, “İlim”, 28.

³⁰⁵ Buhârî, “Deavât”, 34; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, 7: 111.

³⁰⁶ İlgili hadisin sahâbî râvisi Enes b. Malik’tir. Onun ifadesine göre Abdullah b. Huzâfe’ye hakaret edilir ve babasından başkasına ait olduğu iddia edilirdi. (كان يلاحى فيدعي لغير أبيه) Müslim, “Fedâil”, 137.

³⁰⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 15: 114.

³⁰⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Edebu’l-kâtib*, thk. Muhammed ed-Dâlî (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, ts.), 197.

soruyu topluluğun içerisinde sorması ise onu kızdıran diğer bir husustur. Abdullah b. Huzâfe'nin ise sürekli soyuna dil uzatılmasından ve hakaretlerden kurtulmak amacıyla böyle mahrem bir soruyu sorduğu nakledilmektedir. Böylece Rasûlullâh, onu bu dedikodudan kurtarmış olacaktı. Onun nesebine dil uzatanların sahâbeden olup olmadığı bilinmese de nesebe dil uzatmak, Hz. Peygamber'in de belirttiği üzere cahiliyeden kalma ve ümmetinin kurtulamadığı bir hastalıktır.³⁰⁹

Bir diğer rivayette, Hz. Peygamber'in halası ve Hz. Hamza'nın da kardeşi olan Safiyye bt. Abdulmuttalib'in, oğlu Zübeyr b. el-Avvâm'a Uhud savaşının olduğu günde hakaret ettiği bilgisi yer almaktadır. Olayı Zübeyr şöyle anlatır: Uhud savaşı gününde bir kadın koşarak geldi ve neredeyse cesetleri görecekken Rasûlullah: *"Kadına dikkat edin! Onu tutun!"* buyurdu. Kadına dikkatlice baktığımda onun annem Safiyye olduğunu anladım ve ölümlere yaklaşmadan onu durdurdum. Sert bir kadındı. Göğsüme vurdu ve bana: *"اليك لا أرض لك/Çekil önümden yeri olmayasica!"* dedi. Ben Rasûlullah'ın beni gönderdiğini, ölümlere yaklaşmasını istemediğini söylediğimde kardeşi Hamza'nın (ö. 3/625) şehit edildiğini bildiğini ve yanında onun kefenlenmesi için iki parça giysi getirdiğini söyledi. Orada bulunan ensardan biri o iki parça ile Hz. Hamza'yı kefenledi."³¹⁰

Safiyye'nin, oğlu Zübeyr'e söylediği *"لا أرض لك"* ifadesi, *"Yeri, yurdu olmayasica"* anlamında bir hakaret ifadesidir. Buna benzer bir kullanım da sokakta bulunan çocuk için kullanılan *"لا أم لك/Annesiz kalasica!"* ifadesidir. Bu gibi ifadeler daha sonraları asıl anlamlarını kaybetmişlerdir. Araplar tarafından hakaret edilmek istenen kişiye söylenen fakat asıl manaları kastedilmeyen kullanımlardır.³¹¹ Dolayısıyla Safiyye bt. Abdulmuttalib'in, kendisini durdurmak isteyen oğluna hakarettten ziyade bir nevî sitem ifadesi kullandığı söylenebilir. Zira şehit kardeşinin acısını taşımakta ve onu görmek istemektedir. Zübeyr b. el-Avvâm'ın da belirttiği üzere Safiyye'nin mizâcındaki sertlik ona bu sözü söylemesine neden olmuştur denilebilir.

Hz. Ömer'in, kızı Hafsa'ya hakareti de burada zikredilebilir. İlgili olayı Hz. Ömer şöyle anlatmaktadır: Benim ensardan bir arkadaşım vardı. Ben olmadığım zaman o bana, o olmadığı zamanlarda da ben ona haber getirirdim. O sıralar bize hücum etmek isteyen

³⁰⁹ Müslim, "Cenâiz", 29.

³¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 34.

³¹¹ Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, 7: 181-182.

Gassân krallarından³¹² birinden çekiniyorduk. Bu durumdayken arkadaşım kapıyı çaldı ve “Aç! Aç!” diye bağıyordu. Ben kapıyı açarak “Gassânlı kral mı geldi?” dediğimde “Hayır bundan daha kötüsü oldu. Hz. Peygamber eşlerinden ayrıldı” dedi. Ben de “رغم أنف حفصة وعائشة/Hafsa ve Âişe’nin burnu yere sürtünsün” dedim.”³¹³

Hiz. Peygamber’in diğler hanımları da bu duruma ortak olmakla birlikte Hiz. Ömer’in özellikle O’nun iki hanımını zikretmesi Hafsa’nın kendi kızı, Âişe’nin ise en sevdiği dostunun kızı olmasıyla açıklanmaktadır.³¹⁴ Hiz. Ömer’in, Âişe ve kızı Hafsa’nın Hiz. Peygamber’in eşlerinden ayrılmasına sebep olduklarını düşündüğünden sadece ikisini zikrederek böyle bir ifade kullandığı anlaşılmaktadır.³¹⁵ Hiz. Ömer’in, öfkesini ifade eden bir sözü kızı için söylemesinin Hiz. Peygamber’e olan muhabbeti ve ona olan bağlılığından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim sadece Hiz. Ömer değil tüm ashâb onun hal ve tavırlarına olağanüstü önem verirlerdi. Ensardan Hiz. Ömer’in arkadaşı olan sahâbînin Hiz. Peygamber’in eşlerinden ayrılması olayını kendilerine saldırması beklenen Gassânlı kralın gelmesinden daha kötü bir şey olarak nitelendirmesi de bunu göstermektedir.³¹⁶

Hiz. Ömer’in kullandığı ifadede yer alan “رغم” asıl olarak toprağa yapışmak manasındadır. Fakat sonraları hakkını alamayan, zillete düşen veya zorla bir kimseye itaat etmek zorunda kalan kimsenin kullandığı bir ifade haline gelmiştir.³¹⁷ “أرغم الله أنفه/Allah onun burnunu yere sürtsün!” şeklinde beddua cümlesi olarak da kullanılmaktadır.³¹⁸ Mezkûr ifadenin kullanıldığı yere ve duruma göre anlamı değişmektedir. Hiz. Peygamber’in de “Burnu yerde sürtünsün” ifadesini üç kimse için söylediği nakledilmektedir. Bunlar; Rasûlullah’ın ismi anıldığı halde salavat getirmeyen kimse, Ramazan ayına erişip de günahları bağışlanmayan kimse ve anne babası yanında yaşlanıp da onların rızasını alamayarak cennete giremeyen kimsedir.³¹⁹

³¹² Gassânîler, 200-636 yılları arasında Suriye’de hüküm süren hristiyan Arap Hanedanıdır. Hiz. Peygamber zamanında Gassânîlerden gelecek bir saldırı tehdidi bulunmaktaydı. Mute’den sonra Tebük seferinin yapılma nedeni de Gassânîlerden gelecek bu saldırı tehdidi nedeniyle idi. Ahmet Ağırakça, “Gassânîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 397-398.

³¹³ Buhârî, “Tefsir”, (66) 2; Müslim, “Talak”, 31.

³¹⁴ Kirmânî, *el-Kevâkibu’l-derârî*, 18: 158.

³¹⁵ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, 7: 395.

³¹⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 86; Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 19: 361.

³¹⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 86.

³¹⁸ İbn Kuteybe, *Edebu’l-kâtib*, 48.

³¹⁹ Tirmizî, “Deavât”, 101; Müslim, “Birr”, 9.

Enes b. Mâlik ile annesi Ümmü Süleym arasında yaşanan bir olayda annesinin ona beddua anlamı taşıyabilecek bir ifade kullandığı nakledilmektedir. Buna göre Enes b. Mâlik bir gün üvey babası Ebû Talha'nın annesini dövdüğüne şahit oldu ve Ebû Talha'ya: “Şu ihtiyardan ne istiyorsun?” diye çıkıştı. Bunun üzerine annesi Ümmü Süleym ona: “Bana ihtiyar diyorsun ha! Allah desteğini/dayanağını aciz kılsın!” dedi.³²⁰ (تقول لي العجوز عجز الله ركنك)

Hız. Peygamber'in mirası sebebiyle Hız. Ali ile Abbas arasında yaşanan tartışmada söylenen bazı hakaret ifadeleri kaynaklarda yer almaktadır. Aralarında yaşanan tartışmanın konusu Hız. Peygamber'e Allah tarafından verilen Nadîroğullarının mallarından oluşan feydir.³²¹ Hız. Ali ile amcası Abbas, bir gün halife Hız. Ömer'in huzuruna geldi. Abbas, Ali'yi kast ederek: “Ey müminlerin emiri, benimle şu yalancı, günahkâr, vefasız ve hain arasında hüküm ver!” dedi. (يا أمير المؤمنين إقض بيني وبين هذا) (الكاذب الأثم الغادر الخائن) Bunun üzerine orada bulunanlar, Hız. Ömer'e ikisi arasında hüküm verip bu sorunu çözmesini istediler. Hız. Ömer ise ilk önce orada bulunanlara daha sonra da Abbas ve Ali'ye Rasûlullah'ın: “Bize mirasçı olunmaz, bıraktıklarımız sadakadır” buyurduğunu bilip bilmediklerini sordu.³²² Onlar bildiklerini söyleyince Hız. Ömer, bu feyi Allah'ın sadece Hız. Peygamber'e tahsis ettiğini ve başka kimseye de vermediğini söyleyerek “Allah'ın onlardan alıp Rasûlü'ne fey olarak verdikleri için siz at veya deve koşturmuş değilsiniz.” (el-Haşr, 59/6) ayetini okudu.³²³

Müslim rivayetinde Abbas, Ali için “yalancı, günahkâr, vefasız ve hain” demiştir.³²⁴ Buhârî rivayetinde ise “Benimle şu zalim arasında hüküm ver!” (إقض بيني وبين الظالم) dediği ve sonrasında birbirlerine hakaret ettikleri yer almaktadır.³²⁵ Müsned'deki rivayetlerde ise bu tür hakaret ifadeleri yer almamakta ve sadece Abbas'ın “Benimle şunun arasında hüküm ver!” (إقض بيني وبين هذا) dediği nakledilmektedir.³²⁶

İbn Hacer, rivayetin hiçbir tarikinde Hız. Ali'nin, amcasına herhangi bir cevabını bulamadığını, tek rastladığı ifadenin Buhârî'de geçen “إستبا” kelimesi olduğunu

³²⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 1: 247.

³²¹ Benî Nadîr Medine'den sürülen ikinci yahudi kabilesi olup Haşr suresinin 6-10. ayetleri üzere geride bıraktıkları mallar fey olarak Rasûlullah'a tahsis edilmiştir. Nadîr Özkuyumcu, “Nadîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 275.

³²² Müslim, “Cihâd”, 49.

³²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 1: 482-483. Kaynaklarda uzunca yer alan bu rivayet konumuz açısından Abbas'ın Ali'ye söylemiş olduğu ifadeler nedeniyle önemli olduğundan ihtisâr edilerek verilmiştir.

³²⁴ Müslim, “Cihâd”, 49.

³²⁵ Buhârî, “Ferâiz”, 3.

³²⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 1: 482-83, 3: 300-301.

söylemektedir.³²⁷ Fakat Buhârî şârihlerinden Dâvûdî (ö. ?),³²⁸ burada geçen “hakaret ettiler” ifadesinin aslında her ikisinin de asıl mazlumun kendisi olduğunu söyledikleri anlamında olup birbirlerine hakaret etmelerinin mümkün olmadığını söylemektedir.³²⁹

Mâzerî (ö. 536/1141) ise, Abbas’ın bu sözleri söylemeye hakkı olmadığını, Hz. Ali’nin bu sözlerin bir kısmını bile hak etmediğini ifade eder. O, ismet sıfatına sadece Rasûlullah’ın sahip olduğunu hatırlatmakla birlikte sahâbe hakkında hüsn-i zan besleyerek onlardan tüm kötülüklerin def edilmesi gerektiğini savunmuştur. Mâzerî daha da ileri giderek bu gibi sözlerin yorumlanmadığında râvilerine vehim ve yalan isnad edilmiş olacağını öne sürmüş ve bazı müelliflerin takvaya da uygun gördüklerinden bu tür ifadeleri nüshalarına almadığını ifade etmiştir. Ona göre şayet bu rivayette râvilerin vehmi söz konusu değilse Abbas’ın, evladı mesabesindeki Hz. Ali’ye karşı kullandığı sözlerinde mübalağalı davrandığı ve hakiki manasını kast etmediği düşünülmelidir.³³⁰ Aynî, Mâzerî’nin yorumlarının bir faydası olmadığını söyler ve Abbas’ın bunları söylemiş olamayacağını, özellikle de Hz. Ömer ve ashâbın huzurunda bunları söylemesinin mümkün olamayacağını ileri sürer.³³¹

Abbas’ın söylediği sözlerde hakiki mananın kast edilmediği ve kendince hatalı gördüğü bir davranıştan dolayı Hz. Ali’yi vazgeçirmek için söylediği belirtilmiştir. O sırada Hz. Ömer’in yanında bulunan sahâbîlerin hal karinesiyle Hz. Abbas’ın bu sözlerle hakiki manayı kast etmediğini anladıkları için herhangi bir tepki vermemeleri buna delil gösterilmiştir.³³²

Oysa bu sözler, öfke anında söylenmiş mübalağalı te’dîb ifadeleri olarak görülebilir. Bu gibi durumlar insânîdir. Ashâbın faziletleri, İslâm’a olağanüstü katkıları ve Hz. Peygamber’e olan sohbetlerinin yanı sıra onlar da birer insandır. Mâzerî ve Aynî’nin aksine bu gibi ifadelerin kaynaklarda yer alması ashâbı beşer olarak tanımamıza yardımcı olan şeylerdir. Nitekim kişinin amcasının babası gibi olduğu, nasıl ki bir baba

³²⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 6: 205.

³²⁸ İbn Hacer’in de kendisine müracaat ettiği Buhârî şârihlerinden biri olup şerhi elimizde mevcut değildir. Kastallânî de ondan nakiller yapar. Mehmet Sait Uzundağ, *Kastallânî ve İrşâdü’s-Sârî İsimli Eserinin Hadis Şerhçiliği Açısından İncelenmesi* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012), 86.

³²⁹ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, 10: 318.

³³⁰ Mâzerî, *el-Mu’lim bi fevâidi Müslim*, 3: 18-19; Ebü’l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî, *İkmâlu’l-Mu’lim bi-fevâidi Müslim*, thk. Yahya İsmail (y.y.: Dâru’l-Vefâ, 1998), 6: 77-78.

³³¹ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 15: 33.

³³² Kurtubî, *el-Müfhim*, 3: 560-561; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, 10: 318.

oğluna te'dîb için bu tür ifadeler kullanırsa amcanın da kullanmasının aynı olacağı belirtilmiştir.³³³

Zikredilen diğer örneklerde de görüldüğü üzere aralarında akrabalık ilişkisi bulunan sahâbîlerin birbirlerine karşı hakaret ve beddua ifadeleri kullanmaları daha kolay olmuştur. Anne-babaların ifadeleri, hata olarak düşündükleri bir takım fiilleri evlatlarının işlemeleri sebebiyledir. Kullanılan ifadeler, rivayetlerde kimi zaman kapalı kimi zaman da sarîh bir şekilde yer almaktadır. Açık olarak yer alan ifadeler, bir kişinin öfkeden söyleyebileceği türden sözlerdir. Bununla birlikte söz konusu ifadeler, şârihlerin de işaret ettiği üzere anne-babaların ve amcanın yeğenine te'dîb için kullandıkları sözlerdir.

2.1.3. Kültürün Etkisi

Ashâbın vaktiyle içerisinde yaşamış olduğu cahiliye kültürü, şüphesiz onların söylem ve davranışlarına etki etmiştir. Sahâbenin hakaret ettiğine dair yaşanan olayların belki pek çoğunda bu durumun etkisi vardır. Bu kısımda Ebû Zerr el-Gıfârî'nin kullandığı hakaret ifadeleri ile Useyd b. Hudayr'ın (ö. 20/641) asabiyet duygusu ile Sa'd b. Ubâde'ye (ö. 14/635) hakareti zikredilecektir.

Ebû Zerr'in Bilâl-i Habeşî'yi annesi sebebiyle yermesi buna örnek olarak zikredilebilir. Söz konusu olay şöyledir: "Ma'rûr b. Süveyd (ö. ?) Rebeze'de Ebû Zerr'e uğradığında onun ve kölesinin üzerinde aynı elbisenin olduğunu görmüş ve: "Bu iki kumaşı bir araya getirseydin bir takım elbise olurdu." diyerek bu davranışının sebebini sordu. Ebû Zerr ise ona: "Benimle din kardeşlerimden birisi arasında bir münakaşa geçmişti. O zâtın annesi Arap olmayan biri idi. Ben de onu annesi sebebi ile ayıpladım. O da beni Hz. Peygamber'e şikâyet edince Allah Rasûlü: "Yâ Ebû Zerr! Gerçekten sen kendinde cahiliyet (izi) bulunan bir adamsın!" dedi.³³⁴

Rivayetin başka bir tarikinde Ebû Zerr: "Ben bir kişiye hakaret ettim ve onu annesi sebebiyle ayıpladım." demektedir.³³⁵ Olay Hz. Peygamber'e ulaştığında ise Ebû Zerr'e:

³³³ Kurtubî, *el-Müfhim*, 3: 560-61; Bünyamin Erul, *Sahâbe'nin Sünnet Anlayışı* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 339-341; Bünyamin Erul, *Hadis Tetkikleri -Eleştirel Bir Yaklaşım-* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 57-58.

³³⁴ Müslim, "Eymân", 38.

³³⁵ Buhârî, "İman", 22.

“Sen ona hakaret ettin mi?” ve “Sen onu annesi sebebiyle ayıpladın mı?” dedikten sonra “Sen kendisinde cahiliyet âdeti bulunan bir kimsesin” buyurmuştur.³³⁶

Ebû Zerr’in hakaret ettiği kişinin Bilal b. Rabâh el-Habeşî olduğu ve onu annesinin siyahî olması sebebiyle: “يا ابن السوداء/Ey kara kadının oğlu!” dediği nakledilmektedir.³³⁷ Ayrıca Ebû Zerr’in yeni müslüman olduğu dönemlerde amcasının oğluna: “يا ابن الامة / Ey cariyenin oğlu!” diyerek benzer bir ifadeyi kullandığı rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber de ona: “Senden henüz bedevilik gitmemiş” buyurmuştur.³³⁸

Ebû Zerr’in bu davranışı, haramlığını bilmemesi ve kendisinde cahiliyeden kalan bir haslet olmasıyla açıklanmaktadır.³³⁹ Nitekim Ebû Zerr, Hz. Peygamber’in bu uyarısından sonra yaptığı davranıştan pişman olarak yüzünü yere koymuş ve “Bilâl’in ayağı bu yüzü çiğnemedikçe kaldırmam”³⁴⁰ demiştir.

İnsan, yeniliklere açık olmakla birlikte eski alışkanlıklarını birden terk etmesi kolay olmaz. Bu duruma örnek olarak Ebû Zerr zikredilebilir. Zira o, yol kesen, hacıları soyan hırsızlar olarak bilinen Ğıfâr³⁴¹ kabilesindendir. Müslüman olmak için Hz. Peygamber’in huzuruna geldiğinde Rasûlullah onun Ğıfâr kabilesinden olduğunu duyunca şaşırılmış ve “Onlar yol kesen kimselerdir” deyip hayretle Ebû Zerr’e baktıktan sonra “Allah’ın dilediği kimseyi hidayete erdireceğini” söylemişti.³⁴² Nitekim kavmi gibi Ebû Zerr’in de müslüman olmadan önce yol kestiği, hatta bu konuda kavmi içerisinde en cesaretli kişi olduğu nakledilmektedir.³⁴³ Ebû Zerr’in içinde yaşadığı kavmin özellikleri ve onların yaptığı hatalı davranışlara katılması şüphesiz ki onun söylem ve davranışlarını etkileyen bir unsurdur. Nitekim Hz. Peygamber de onun cahiliye âdetlerinden henüz kurtulamadığına işaret etmiştir. Bu da bir sahâbînin yaptığı hatalı bir davranışın, onun yaşadığı çevre ve kültürün etkilerinden bağımsız olarak değerlendirilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Sahâbenin hakaretinde kültürün etkisi, ifk hadisesinin anlatıldığı uzun rivayette Üseyd b. Hudayr’ın, Sa’d b. Ubâde’ye söylediği “münafık” ifadesinde de görülmektedir.

³³⁶ Buhârî, “Edeb”, 44.

³³⁷ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 1: 329.

³³⁸ İbn Sa’d, *Tabâkât*, 4: 211.

³³⁹ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 1: 329.

³⁴⁰ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, 1: 115.

³⁴¹ Buhârî, “Menâkıb”, 6.

³⁴² İbn Sa’d, *Tabâkât*, 4: 209.

³⁴³ İbn Sa’d, *Tabâkât*, 4: 208.

Rivayet şöyledir: Hz. Peygamber, Hz. Âişe'nin cariyesi Berîre'yi çağırarak ona hanımında şüphe oluşturabilecek bir şey görüp görmediğini sordu. O da asla böyle bir durum görmediğini belirtti. Rasûlullah bunun üzerine minbere çıkarak Abdullah b. Übey b. Selûl hakkında söyleyeceklerinden ötürü mazur sayılmasını isteyerek: *"Ailem hakkında bana eziyet veren şahıs hakkında bana kim yardım eder? Ben ailem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Onlar bir adamın adını zikrettiler; ben onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. O kişi benim ailemin yanına ancak benimle birlikte girdi."* buyurdu. Rasûlullah'ın bu sözleri üzerine Sa'd b. Muâz ayağa kalkarak: *"Yâ Rasûlallâh ben sana yardım edeceğim. O kişi şayet Evs kabilesinden ise onun boynunu vururuz. Hazrec kabilesinden kardeşlerimizden biriye de sen ne emredersen onu yaparız."* dedi. Sa'd b. Muâz'ın bu sözü üzerine Hazrec kabilesinin reisi Sa'd b. Ubâde ayağa kalkarak kabile hamiyetiyle: *"Vallahi sen yalan söylüyorsun. Sen onu öldüremezsin. Buna gücün de yetmez."* dedi. Bunun üzerine Üseyd b. Hudayr ayağa kalkarak Sa'd b. Ubâde'ye: *"Yalan söylüyorsun! Vallahi biz onu öldürürüz. Sen münafıksın ve münafıklar için bizimle mücadele ediyorsun!"* dedi. (*فإنك منافق تجادل عن المنافقين*) Bu tartışmalar neticesinde Evs ve Hazrec kabilelerinin savaşıcak raddeye geldikleri nakledilmiştir.³⁴⁴

Tartışan sahâbîlerden Üseyd b. Hudayr ile Sa'd b. Muâz Evs kabilesine, Sa'd b. Ubâde ile arka çıktığı Abdullah b. Übey b. Selûl ise Hazrec kabilesine mensuptur. Üseyd b. Hudayr'ın Sa'd b. Muâz'a söylediği "münafık" ifadesi şerhlerin genelinde gerçek manada küfür kast edilmediği şeklinde açıklanmaktadır. Buna göre Üseyd, sen münafıksın derken münafıkların yaptığı bir işi yapıyorsun demek istemektedir.³⁴⁵ Ya da Hazreclilere karşı bir dostluk besleyen Üseyd b. Hudayr'ın yaşanan hadisede bunu gizleyerek onlara karşı bir tavır takınmasını kast etmektedir. Çünkü Üseyd, tıpkı münafıklar gibi bir şeyi gizleyerek diğer şeyleri ortaya çıkarmaktadır.³⁴⁶ İbn Battâl (ö. 449/1057), Sa'd'ın münafık olmamasına rağmen bir münafık olan Abdullah b. Übey b. Selûl'u savunmasından dolayı Üseyd'in ona münafık dediğini belirtir.³⁴⁷

³⁴⁴ Buhârî, "Şehâdât", 15.

³⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8: 474; Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, 11: 187; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 13: 330.

³⁴⁶ Mâzerî, *el-Mu'lim bi fevâidi Müslim*, 3: 343; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8: 474; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 4: 396, 6: 341.

³⁴⁷ İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, 8: 41.

İki sahâbî arasında yaşanan tartışma ve söylenen sözlere kabile hamiyetinin etki ettiği görülmektedir. Cahiliye dönemi âdetlerinden olan düşünce ve tavırlar her ne kadar İslâm'ın gelişiyle yasaklanmış olsa da bir kişinin yaşadığı çevrenin etkilerinden kurtulması kolay olmamaktadır. Üseyd b. Hudayr, Sa'd b. Ubâde'ye münafık demiş olsa da şerhlerde de ifade edildiği üzere bu, aslında hakiki anlamı kast edilmeden söylenen bir ifadedir. Sa'd'ın Abdullah b. Übey b. Selûl'ü koruyan tavrı ve Sa'd b. Ubâde ve Üseyd b. Hudayr'ın farklı kabilelere mensubiyeti Üseyd'in bu gibi sözleri söylemesine etki etmiş olmalıdır.

2.1.4. Kıskançlığın Etkisi

Kıskançlık,³⁴⁸ kişinin önem verdiği bir ilişkinin tehlikeye düşmesi ve üçüncü bir şahısın varlığından rahatsız olması gibi durumlarda eşini sahiplenme duygusuyla gösterdiği aşırı bir hassasiyettir.³⁴⁹ Eşler arasında tabii bir şekilde ortaya çıkan bu duygu, Hz. Peygamber'in hanımları arasında da görülmüştür. Hatta bu durum birbirleri hakkında hakarete varan ifadeler kullanmalarına sebep olmuştur. Kıskançlık insânî ve tabii bir duygu olmakla birlikte bir insana hakaret edilmesinde mazur görülecek bir gerekçe değildir. Nitekim Hz. Peygamber, eşlerinin birbirlerine karşı hakaretvârî ifadeler kullandığını işittiğinde onlara engel olmuş, öfkeden yüzü kızarmış hatta belirli bir süre onların yanlarına gitmeyerek bu duruma tepki göstermiştir.

Hz. Âişe'nin, vefat etmiş olan Hz. Hatice hakkında; Hz. Hafsa, Hz. Âişe ve Hz. Zeyneb'in de Hz. Safiyye için söyledikleri hakaret ifadeleri rivayetlere yansımıştır.

Hz. Âişe, Hz. Hatice'yi kıskanmasını şöyle anlatmaktadır: Hz. Hatice'nin kız kardeşi Hâle bt. Huveylid'in (ö. ?) sesini Hz. Hatice'nin sesine benzeten ve onu hatırlayan Hz. Peygamber, Hale'nin geldiğini anlayınca: “*Allahım, Hâle!*” buyurdu. Ben de bu durumu kıskanarak: “Neden hala Kureys'in yaşlı kadınlarından avurtlarının içi kırmızı,

³⁴⁸ Burada ifade edilen kıskançlık hasetten farklıdır. Haset, “başkasında olan maddî ve manevî imkanları çekememe” manasında olup tüm çeşitleri kötü kabul edilmektedir. Kişinin eşini veya kendine ait hak ve menfaatleri kıskanması ise gayret ile ifade edilerek belirli ölçüde tutulduğunda gerekli bir tepkidir. Hayati Hökelekli, “Kıskançlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 496.

³⁴⁹ Abdulvahit İmamoğlu - Yılmaz Çelik, “Evlilik Hayatında Kıskançlık - Dindarlık İlişkisine Psikolojik Yaklaşım”, *Dini Araştırmalar* 12/35 (2009): 9.

ölüp gitmiş birini anıyorsun! Allah sana ondan daha iyisini verdi” dedim.³⁵⁰ (ما تذكر من)
(عجوز من عجائز قريش حمراء الشدين هلك في الدهر)

Hiz. ÂiŖe, “Avurtlarının içi kırmızı/الشدقين حمراء” ifadesiyle Hiz. Hatice’nin yaŖılığına vurgu yaparak “o kadar yaŖlı ki diŖlerinin hepsi dökülmüŖ ve ağızında beyazlık namına bir Ŗey kalmamıŖ sadece kırmızı diŖ etleri kalmıŖ” demek istemiŖtir.³⁵¹ Hiz. ÂiŖe, gençliğin de verdiğı kıskançlık duygusu ile bu ifadeleri kullanmıŖ olmalıdır.³⁵² ÂiŖe’nin sözleri karŖısında Hiz. Peygamber’in sükût etmesi ise kadınlar arasındaki kıskançlıklar nedeniyle onlara ceza gerekmeyeceğine delil getirilmiŖtir.³⁵³ Ancak Hiz. Peygamber’in bu sözler karŖısında öfkeden yalnızca yüzünün kızardığını Hiz. ÂiŖe anlatmıŖtır. Hatta bu duruma onda vahiy inerken Ŗahit olduğunu belirtmiŖtir.³⁵⁴

Rasûlullah’ın eŖlerinden Hafsa, ÂiŖe ve Zeyneb’in, Safiyye’ye söyledikleri ve onun üzülmesine sebep olan ifadelerde Safiyye’nin yahudi kökenli oluşuna vurgu yapmıŖlardır. Safiyye’nin ağlaması üzerine Hiz. Peygamber ona: “*Sen bir peygamberin kızısin, amcan da peygamberdi. Ŗimdi de bir peygamber ile evlisin. Bu durumda onlar sana karŖı neyle övünüyorlar?*” buyurdu. Daha sonra da Safiyye’yi ağlatan sözleri söyleyen Hafsa’ya: “*Allah’tan sakın!*” demiŖtir.³⁵⁵

Bir diğerk rivayette ise Safiyye benzer sözleri Hafsa ile beraber ÂiŖe’nin de söylediğini duyduğunda bunu Hiz. Peygamber’e haber vermektedir. Buna göre ÂiŖe ve Hafsa: “Biz Hiz. Peygamber’in yanında Safiyye’den daha değerkliyiz. Biz hem onun eŖleri hem de amcasının kızları durumundayız (aynı kabiledeniz)” dediler. Hiz. Peygamber ise Safiyye’ye: “*EŖim Muhammed, babam Musa ve amcam Harun olduğı halde mi siz benden üstün oluyorsunuz? deseydin ya!*” buyurdu.³⁵⁶

Safiyye’nin yahudi asıllı olduğunu dile getirenlerden biri de Hiz. Peygamber’in diğerk bir eŖi Zeyneb bt. CahŖ’dır. Bir seferde Safiyye’nin devesi hastalanmıŖtı. Zeyneb’in yanında da fazladan deve vardı. Rasûlullah Zeyneb’ten devesini Safiyye’ye vermesini

³⁵⁰ Buhârî, “Menâkıbu’l-ensâr”, 20; Müslim, “Fedâilu’s-Sahâbe”, 78; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 42: 89, 42: 117.

³⁵¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 15: 202; Kâdî İyâz, *İkmâlu’l-Mu’lim*, 7: 443; Kirmânî, *el-Kevâkibu’d-derârî*, 15: 58; Süyûtî, *ed-Dîbâc*, 5: 402.

³⁵² Kurtubî, *el-Müfhim*, 6: 318.

³⁵³ Nevevî, *el-Minhâc*, 15: 202.

³⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 42: 89, 42: 117; Sââtî, *el-Fethu’r-rabbânî*, 20: 241.

³⁵⁵ Tirmizî, “Menâkıb”, 64.

³⁵⁶ Tirmizî, “Menâkıb”, 64.

istemiş, fakat o: “Bu yahudiye mi vereceğim?” deyivermişti.³⁵⁷ Hz. Peygamber’in, önceki zikredilen rivayetlerde eşlerine karşı bir ceza verdiği ya da bir yaptırım uyguladığı kaynaklarda yer almasa da Zeyneb’in söylediği söz üzerine Hz. Peygamber’in Zilhicce ve Muharrem ayı ile Safer’in de bir kısmında onun yanına gitmediği kaydedilmiştir.³⁵⁸

Zeyneb, Âişe ve Hafsa’nın, Safiye’ye karşı kıskançlıklarını yahudi kökenli oluşunu öne çıkararak açık ettikleri görülmektedir. Hz. Peygamber ise bu vasfın aslında onun için bir şeref olduğunu ifade ederek onu teselli etmektedir. Zira baban bir peygamber diyerek onun Harun b. İmran’ın soyundan geldiğini, amcan bir peygamberdi diyerek de Musa b. İmran’ı kast etmektedir. Aslında Hz. Peygamber’in eşlerinden Hz. Hafsa ve diğer Kureyş soyuna mensup olanlar için de aynı vasıflar geçerlidir. Zira Kureyşli olmaları hasebiyle onların da babaları Hz. İsmail amcaları da Hz. İshak’tır. Hepsi bir Peygamber eşidir. Fakat Hz. Peygamber’in burada vurgulamak istediği aynı ortak vasıflara Hz. Safiyye’nin de sahip olduğudur. Ancak, Safiyye’nin Hz. Harun ile Hz. Musa’ya olan akrabalığı, diğerlerine nispetle oldukça yakındır. Yakın akraba da uzak akrabadan evlâdır. Hz. Peygamber, eşlerinin söylediği bu tür sözlere karşı tepkisini Zeyneb’in yanına gitmeyerek Hafsa’ya ise “Allah’tan sakın” demesiyle göstermiştir. Hafsa’ya söylediği bu söz, bir cahiliye âdeti olan kişiyi soyuyla yermeyi bırakması için bir azar niteliğindedir.³⁵⁹

Bu konudaki verilebilecek son örnek Ebû Zerr’in ile ilgilidir. Rivayette yer aldığına göre, Minâ’da Ebû Zerr’e: “Hz. Osman (ö. 35/656) namazı dört rekât kıldı” denildiğinde bu durum kendisine ağır geldi ve ona ağır sözler söyledi. (فاشند علي ابي ذر) وقال قولا شديدا Rasûlullah’ın, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in Minâ’da namazı hep iki rekât kıldığını haber verdi. Ancak Ebû Zerr, sonrasında kendisi de namazı Hz. Osman gibi dört rekât kılmış, bunun sebebi sorulduğunda ise Hz. Peygamber’in yöneticilere itaatsizlik etmeme yaşağına uyduğunu belirtmişti.³⁶⁰

2.1.5. Dînî Suç İşlemenin Etkisi

Sahâbe, İslâm’ın emir ve yasaklarına uyma konusunda üstün gayret göstermiştir. Ancak bununla birlikte içlerinde hata yapan ve günah işleyen kimseler de olmuştur. Zina ve

³⁵⁷ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 3.

³⁵⁸ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 3.

³⁵⁹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 10: 392-393.

³⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 35: 364.

komşu hakkının ihlali, bu tür davranışlara örnek olarak gösterilebilir. Sahâbeden bazılarının işledikleri bu suçlar, diğer sahâbîler tarafından hakaret edilmeyi gerektiren bir durum olarak algılanmıştır. Fakat Hz. Peygamber, şayet kişi bu dünyada işlediği suçun cezasını çekmiş ise bu tür hakaret ifadelerinin söylenmesine izin vermemiştir.

Sahâbeden el-Leclâc el-Âmirî (ö. ?)³⁶¹ ve diğer bazı sahâbîlerin, recm edilmesinden dolayı bir genç ile ilgili “الخبيث/Pis!” dedikleri nakledilmektedir. el-Leclâc, olayı şöyle anlatmaktadır: Ben çarşıdayken kucağında bir çocukla bir kadın geçti. İnsanların onunla beraber koştuğunu gördüm ve ben de onlarla birlikte gittim. Kadın Rasûlullah’ın yanına varınca Hz. Peygamber “*Bu çocuğun babası kim?*” diye sordu, fakat kadın cevap vermedi. Bunun üzerine orada bulunan bir genç: “Babası benim” dedi. Hz. Peygamber aynı soruyu tekrarladığında genç yine: “Babası benim” diye cevap verdi. Rasûlullah daha sonra gence evli olup olmadığını sordu. Genç evli olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber bir çukur kazılmasını ve gencin recm edilmesini emretti. Genç recm edildikten sonra bir adam gelip onu sordu. Biz de onu Rasûlullah’ın yanına götürüp “Bu adam o pis herifi soruyor” dedik. (هذا جاء يسأل عن الخبيث) Rasûlullah ise: “*Şüphesiz o, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir.*” buyurdu.³⁶²

Ashâbın bir gence karşı “Pis adam” demeleri olaydan anlaşıldığı üzere onun dinen büyük bir suç olan zinayı işlemiş olmasındandır. Rasûlullah ise onun çektiği ceza ile bu günahı temizlendiğini ifade ederek ona hakaret edilmesine müsaade etmemiştir.

Aynı şekilde Mâiz b. Mâlik recm edildikten sonra bir sahâbî yanındaki arkadaşına: “Allah gizlediği halde nefsi kendisini bırakmayıp durumu açıklayan ve köpekler gibi taşlanan şu adama bak!” demişti. Bunu duyan Rasûlullah onlara bir şey söylememiş, biraz yürüdükten sonra bir eşek leşine rastladığında o iki kişinin çağırılmasını emretmiş ve: “*Şu eşeğin leşinden yiyiniz*” buyurmuştur. O iki adam “Bu eşeğin leşinden kim yer ki?” diye cevap verdiklerinde Hz. Peygamber: “*Az önce kardeşinizin onuru hakkında kötü konuşmanız bunu yemekten daha ağırdır! (نلتما من عرض اخيكما) Canım elinde olana yemin olsun ki o, şu an Cennet nehirlerine dalmaktadır.*” buyurmuştur.³⁶³ Bir diğer rivayette ashâbın Mâiz b. Mâlik hakkında hakaret etmeye başladığı, Hz. Peygamber’in onları bunu yapmaktan nehyettiği, bunun üzerine ashâbın Mâiz için istiğfar dilemeye

³⁶¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 6.

³⁶² Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 23.

³⁶³ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 23.

koyulduğu, Allah Rasûlü'nün bundan da nehyettiği ve: “*O günah işleyen bir adamdır. Allah ona yeter*” buyurduğu nakledilir.³⁶⁴

Rivayette iki kişinin Mâiz b. Mâlik ile ilgili söyledikleri ifadeleri Hz. Peygamber, “*نال من عرض*” ifadesi ile anlatmaktadır. Bu ifade aynı zamanda hakaret etmek manasına da gelmektedir.³⁶⁵ Önceki rivayetteki ismi bilinmeyen genç de Mâiz de zina suçu işlemişlerdir. Ashâb da işledikleri günah sebebiyle onlar hakkında hakaret anlamına gelebilecek ifadeler kullanmışlardır. Hz. Peygamber ise onların bu davranışlarını tashîh ederek aslında zîna suçu işlese de bunun cezası kendisine uygulanmış olan kişi için bunun kefareti olacağını ifade etmiş ve ashâbı bu sözlerinden dolayı uyarmıştır.³⁶⁶

Konuyla ilgili diğer bir rivayet ise şöyledir; Ashâbdan biri, bir komşusunu Hz. Peygamber'e şikâyet etmiş, Rasûlullah da ona sabretmesini tavsiye etmişti. Fakat ikinci veya üçüncü kere şikâyete geldiğinde Hz. Peygamber ona: “*Git ve kendi evindeki eşyalarını yola at!*” buyurdu. Kendisine söyleneni yapan sahâbîyi gören insanlar ne olduğunu sorduğunda onlara durumu anlattı. Bunun üzerine insanlar: “Allah ona şöyle şöyle yapsın!” (*فعل الله به و فعل و فعل*) diyerek lanet etmeye başladılar. Sonunda komşusu gelerek: “Eşyalarını evine koy. Bundan sonra benden hoşlanmayacağın bir şey görmeyeceksin” dedi.³⁶⁷

Rivayette geçen insanların lanet ederken kullandıkları ifadeler, eziyet veren komşuna karşı beddua olarak açıklanmaktadır.³⁶⁸ Lanet de beddua da hakaretin anlam kapsamına dâhil olan ifadelerdir.

2.1.6. Kişisel Tartışmaların Etkisi

Sahâbe arasında yaşanan tartışmalardan bazılarının dünyevî sebeplerden kaynaklandığı görülmektedir. Şu rivayetler, bu konuya örnek olarak verilebilir:

Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94) bir gün, önünde bir sûtire varken namaz kılıyordu. Bu sırada Benî Ebî Muayt kabilesinden bir genç geldi ve Ebû Saîd'in tam önünden geçmek istedi. Ebû Saîd onu eliyle engelledi. Fakat genç, başka bir yer bulamadığı için tekrar

³⁶⁴ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 23.

³⁶⁵ Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, 12: 111.

³⁶⁶ Kurtubî, *el-Müfhim*, 5: 94.

³⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 123.

³⁶⁸ Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, 14: 62.

oradan geçmeyi denedi. Ebû Saîd bu sefer ilkinden daha şiddetli bir şekilde onun göğsüne vurarak geçmesine engel oldu. Bunun üzerine genç, Ebû Saîd'e hakaret etti ve insanları sıkıştırarak geçip oradan ayrıldı. (فقال من أبي سعيد) Akabinde Mervân b. Hakem'e (ö. 65/ 685) giderek Ebû Saîd'i şikâyet etti. Mervân ise Ebû Saîd'i çağırarak: "Şu kardeşinin oğluyla ne alıp veremediğin var? Seni şikâyete gelmiş" diye sorduğunda Ebû Saîd Hz. Peygamber'in: *"Biriniz kendisini insanlardan koruyan bir şeye karşı namaz kılar ve önünden biri geçmek isterse onun göğsüne eliyle vursun. Eğer direnirse onunla savaşsın zira o şeytandır."* buyurduğunu işittim dedi.³⁶⁹

Ebû Saîd el-Hudrî'ye hakaret eden genç ile ilgili rivayetlerde farklı isimler yer almaktadır. Bu gencin, Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt (ö. 61/680-81) veya Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm (ö. 43/663-64) olduğu ilgili rivayetin farklı tariklerinde yer almaktadır. Kesin olarak kim olduğu konusunda ise bir ittifak yoktur.³⁷⁰ Bu kişi, şayet Velîd b. Ukbe ise sahâbî, Abdurrahman b. Hişâm ise tabiîndendir.

Rivayette geçen "تال من" ifadesinden gencin Ebû Saîd el-Hudrî'nin onuruna hakaret ettiği çıkarılmıştır.³⁷¹ Anlaşıldığı kadarıyla Ebû Saîd el-Hudrî'nin gence olan tavrının nedeni Hz. Peygamber'den duyduğu bir hadistir. İlgili hadisi bilmeyen ya da başka geçecek bir yer olmamasından dolayı mecbur kalarak bu tavrı sergileyen genç, Ebû Saîd'in aynı davranışı iki defa tekrarlamasından dolayı bu duruma öfkelenmiş ve ona karşı bazı ifadeler kullanmış olmalıdır. Onun, hangi sözleri söylediği sarih olarak bilinmemektedir.

Bir diğer örnekte ise biri Hadramevt'ten diğeri Kinde'den iki kişi Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek aralarındaki ihtilafı anlattılar. Buna göre Hadramevtli olan şahıs, babasının arazisini Kindelinin gasp ettiğini iddia etti. Kindeli ise o arazinin kendi ekip biçtiği bir yer olduğunu ve Hadramevtlinin orada bir hakkı olmadığını söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah davacıya bu konuda bir delili olup olmadığını sordu. Olmadığını öğrenince davalının yemin etmesi gerektiğini söyledi. Hadramevtli: "O bir yalancıdır/günahkârdır. Ettiği yemine aldırış etmez ve günahdan da sakınmaz!" dedi.³⁷² (إن الرجل فاجر لا يبالى على ما حلف و ليس يتورع من شيء)

³⁶⁹ Müslim, "Salât", 230; Buhârî, "Salât", 100.

³⁷⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 4: 424-425.

³⁷¹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 4: 425.

³⁷² Müslim, "İman", 223; Tirmizî, "Ahkâm", 12.

Hız. Peygamber'in Hadramevtli sahâbîyi engellememesi, tartışmalı olan kişilerin mahkemede birbirlerine hakaret etmelerinin caizliğine delil olması açısından tartışılmıştır.³⁷³ Sahâbî olduğu anlaşılan bu iki kişi arasındaki anlaşmazlıkta, kendisine haksızlık yapıldığını düşünen ve arsa üzerinde hak iddia eden kişinin diğer şahsa hakaret ettiği görülmektedir. Bunun nedeni, elinde bir delili olmadığı için yemin etmesi karşılığında arazinin diğer şahsa geçmesine öfkelenmesidir.

Hız. Ebû Bekir ile ilgili bir rivayette şöyle anlatılmaktadır: "Rasûlullah ashâbıyla birlikte otururken bir adam Hız. Ebû Bekir'e hakaret etti. (وقع رجل بابي بكر) Hız. Ebû Bekir ise ona karşılık vermedi. Sonra o adam bu davranışı ikinci defa yaptı. Hız. Ebû Bekir yine karşılık vermedi. Üçüncü defa yaptığında ise Hız. Ebû Bekir ona gereken cevabı verdi. Bunun üzerine Rasûlullah ayağa kalktı. Hız. Ebû Bekir: "Ey Allah'ın Rasûlü, yoksa bana kızdın mı?" deyince Rasûlullah: "(O adam sana atıp tutmaya başlayınca senin adına ona cevap vermek üzere) gökten bir melek inip onun sana karşı söylediği sözleri yalanlamaya başladı. Sen ona karşılık vermeye başlayınca bir şeytan çıkıp geldi. Ben de şeytanın bulunduğu yerde oturmam." buyurdu.³⁷⁴

Rivayette yer alan "وقع رجل بابي بكر", "Bir adam Hız. Ebû Bekir'e hakaret etti" anlamındadır.³⁷⁵ O, şahsına yapılan hakaret karşısında önce ses çıkartmamış, ancak üçüncü defada karşılık vermiştir. Rivayette yer alan kişinin Hız. Ebû Bekir'e hangi ifadeleri kullandığı bilinmemektedir. Hız. Peygamber'in oradan ayrılması ve söylediği söz, Hız. Ebû Bekir'in hiç karşılık vermemesinin daha evlâ olacağı anlamındadır.

Bir diğer rivayette bir adam halife Hız. Ebû Bekir'e hakaret etmiş, (أغظ رجل لابي بكر) yanında bulunan Ebû Berze el-Eslemî (ö. 65/685) de: "Onu öldüreyim mi?" diye sormuştu. Hız. Ebû Bekir ise onu azarladı ve: "Rasûlullah'tan başka bir kişi için adam öldürülmez" dedi.³⁷⁶ Rivayetin başka tariklerinde Hız. Ebû Bekir'in o kişiye hakaret ettiği, onun da buna karşılık verdiği yer almaktadır.³⁷⁷

Rivayette yer alan "أغظ" kelimesi, kaba ve sert konuşmak anlamındadır.³⁷⁸ Ebû Berze'nin söz konusu kişiyi öldürmek istemesi, Ebû Bekir'e söylenen ifadelerin ağır

³⁷³ Kurtubî, *el-Müfhim*, 1: 349.

³⁷⁴ Ebû Dâvûd, "Edeb", 41.

³⁷⁵ Halîl b. Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezlû'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2006), 3: 303.

³⁷⁶ Nesâî, "Tahrîmu'd-dem", 16; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 1: 222.

³⁷⁷ Nesâî, "Tahrîmu'd-dem", 17.

³⁷⁸ İbn Manzûr, "Glz", 7: 449.

hakaret ifadeleri olduğunu göstermektedir. Rivayetle ilgili yapılan bir yoruma göre ise, Hz. Ebû Bekir, işlediği bir suçtan dolayı söz konusu kişiyi tehdit etmiş, o da Hz. Ebû Bekir'e hakaret lafızlarıyla çirkin bir şekilde karşılık vermiştir. Hz. Ebû Bekir'in o kimsenin öldürülmesini istememesi ise, Hz. Peygamber dışında bir kişiye hakaret edildiğinde bunun öldürülmeyi gerektirmeyen bir durum olmasından dolayıdır.³⁷⁹

Bir diğer rivayette isimleri bilinmeyen iki kişinin Hz. Peygamber'in huzurunda birbirlerine hakaret ettikleri nakledilmektedir. (إستب رجلان عند النبي صلى الله عليه وسلم) Bu iki kişiden birinin öfkesi o kadar şiddetlenmiştir ki yüzü kıpkırmızı olmuştur. Rasûlullah ise: “Ben bir söz biliyorum ki, öfkeli kişi onu söylerse öfkesi gider. O da: “Eûzu billâhi mine’ş-şeytânir’racîm” sözüdür” buyurdu. Orada bulunanlardan biri³⁸⁰ öfkeli adama gidip Hz. Peygamber'in sözünü ilettiğinde adam: “Ben de bir hastalık mı var? Sen beni deli mi zannediyorsun? Hadi işine git!” dedi.³⁸¹

Rivayette ismi yer almayan iki kişi öfkelerinden dolayı birbirlerine hakaret etmektedirler. Nevevî (ö. 676/1277), Hz. Peygamber'in tavsiyesine karşı “Ben deli miyim?” diyen kişinin münafıklardan ya da Arapların katı, sert tabiatlı kimselerinden biri olabileceğini ifade etmektedir.³⁸² Bu kişi öfkesinden dolayı Hz. Peygamber'in kendisine olan tavsiyesini reddetmiştir. Fakat bu konuda bilmediği şey öfkenin, şeytanın vesvese ve kışkırtmalarından insana karşı kurduğu tuzaklarından biri olduğudur. Nitekim Rasûlullah da: “Öfke şeytandandır ve şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ateşi de ancak su söndürür. Biriniz öfkeleniği zaman abdest alsın” buyurmuştur.³⁸³ İnsan öfke anında normal şartlarda yapmayacağı şeyleri yapabilir, söylemeyeceği şeyleri söyleyebilir. Hz. Peygamber, öfke anındaki bu durumdan kurtulmanın en büyük silahının ise istiâze olduğunu ifade etmektedir.³⁸⁴

Bir başka örnekte bir kişi Hz. Peygambere gelerek: Benim yalan söyleyen, hainlik yapan ve isyan eden kölelerim var. Ben de onlara hakaret ediyor ve onları dövüyorum. Bu yaptıklarımın dolayı benim durumum nasıl olur diye sormuş. Rasûlullah ise cevaben: “Onların sana yaptıkları hainlikleri, yalanları, isyanları ile senin onlara

³⁷⁹ Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, 16: 9.

³⁸⁰ Ebû Dâvûd'un naklettiği rivayette öfkeli adama giderek Hz. Peygamber'in tavsiyesini ileten kişinin Muâz b. Cebel olduğu yer almaktadır. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3.

³⁸¹ Buhârî, “Edeb”, 44, 76; Müslim, “Birr”, 109; Tirmizî, “Deavât”, 52; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3.

³⁸² Nevevî, *el-Minhâc*, 16: 163.

³⁸³ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3.

³⁸⁴ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 9: 38-71; Nevevî, *el-Minhâc*, 16: 163.

verdiği ceza hesaplanacaktır. Senin verdiği ceza ile onların yaptıkları suçlar eşit ise ne alacağın ne de vereceğin olacaktır. Verdiği ceza suçun altında kalmışsa onlardan alacağın olacaktır. Fakat ceza suçtan fazla ise o zaman fazlası senden kısas olarak alınacaktır.” buyurmuştu. Bunun üzerine adam bir kenara çekilip ağlamaya başlayınca, Rasûlullah, onun yanına giderek: *“Kur’ân’ı okumuyor musun? Allah: “Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz.” (Enbiyâ, 21/47) buyuruyor.”* demişti. Bu söz üzerine adamın, “kölelerimden ayrılmaktan başka bir yol bulamıyorum” diyerek onların hepsini azat ettiği belirtilmektedir.³⁸⁵

Rivayette bahsi geçen kölelerin hainlikleri, sahâbînin malında yaptıkları hainlik, isyanları ise verdiği emir ve yasaklara olan itaatsizlikleri olarak açıklanmıştır. Rasûlullah, hatalı davranışları sebebiyle kölelere hakaret etme ve onları dövme konusunda kesin bir yasaklama getirmemiştir. Fakat Allah’ın bu konudaki ince hesabını hatırlatmıştır. O sahâbî, kölelerinin işlediği suçlar ile kendi verdiği ceza arasındaki hassas hesabı yapamayacağını düşünerek onları azat etmiş olmalıdır.³⁸⁶ Bu rivayette sahâbînin kölelerine karşı hangi ifadeleri kullandığı bilinmemekle birlikte Hz. Peygamber’e gelerek bu durumu sorması, içindeki vicdan azabının bir yansıması olarak kabul edilebilir. Ayrıca burada sahâbînin hakaretine etki eden unsur, kişisel tartışmalardan çok kölelerin vazifelerini ihmal etesidir.

2.1.7. Siyasi Olayların Etkisi

Hiz. Peygamber’in irtihalinden sonra ashâb arasında yaşanan tartışmalardan biri de hilafet mevzusudur. İlk halifenin seçiminde ensar ve muhacir arasında yaşanan tartışmalarda ve Hiz. Ali ile Hiz. Muâviye arasındaki hilafet çekişmesinde sahâbenin birbirlerine hakaret ifadeleri kullandıkları görülmektedir.

Sahâbenin siyâsi nedenler ile birbirlerine hakaret etmesine gösterilecek örneklerden biri ilk halifenin seçimi esnasında yaşanan bir olaydır. Ensar ve muhacir arasında halifenin kim olacağı konusunda yaşanan tartışmalar esnasında ensardan bir kişi kendilerinden bir halife muhacirlerden de bir halife olmasını teklif etti. Bunun üzerine bir kargaşa meydana geldi. Hiz. Ömer, fitne çıkmasından korktuğundan Hiz. Ebû Bekir’e uzat elini

³⁸⁵ Tirmizî, “Tefsîr”, 22; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 43: 406.

³⁸⁶ Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 9: 3-4.

diyerek biât etti. Ondan sonra muhacirler ve ensar da Hz. Ebû Bekir'e biât etti. Ensardan bir kişi bu esnada "Siz Sa'd b. Ubâde'yi öldürdünüz (onu yok saydınız)!" dedi. Hz. Ömer ise ona: "Allah Sa'd b. Ubâde'nin canını alsın!" dedi.³⁸⁷ (قتل الله سعد بن عبادة)

Hz. Peygaber'in vefatından sonra ensar, Sakîfetü Beni Saîde'de toplanarak hilafete gelecek olan kişinin kedilerinden olması gerektiğini düşündüler. Zira onlar, muhacirlere evlerini açmış ve tüm imkanlarıyla onlara yardım etmişlerdi. Hazrec kabilesinin lideri olan Sa'd b. Ubâde'ye biat etmeye karar verdiler. Söz konusu olayı duyan Ebû Bekir ve Ömer oraya giderek toplantıya katıldılar.³⁸⁸ Sonrasında yaşanan olayda Hz. Ömer'in söylemiş olduğu, "Allah Sa'd b. Ubâde'nin canını alsın!" ifadesi iki şekilde açıklanmıştır. Birincisi Hz. Ömer, bu sözü Sa'd b. Ubâde'nin hilafetten men edildiğini haber verme amacıyla söylemiştir. İkincisi ise meselede haklı olana yardım etmediği için Sa'd'a beddua etmiştir.³⁸⁹ Hz. Ömer'in kullandığı ifadenin, olayın yaşandığı ortamın hararetiyle birlikte düşünülmesi daha uygun olacaktır.

Bir başka olayda ise, bir gün Mugîre b. Şu'be, şehit edilmiş olan Hz. Ali'ye hakaret edince, orada bulunan Zeyd b. Erkam, Hz. Peygamber'in ölülere hakaret edilmesini yasakladığını ona hatırlatıp Hz. Ali'nin de şehit edilmiş olduğunu söylemiştir.³⁹⁰ Bu rivayette Zeyd b. Erkam, Hz. Peygamber'in hakaret ile ilgili yasağını bildiğinden Mugîre'nin yaptığı davranışı engelleyerek onu kınamıştır. Mugîre'nin emir/komutan oluşu, Zeyd b. Erkâm'ı bunu yapmaktan vazgeçirmemiştir.³⁹¹

Rivayetlerde Hz. Ali'ye hakaret ettiği geçen Mugîre'nin, yanında Hz. Ali'ye hakaret edildiğinde de herhangi bir tepki göstermediği nakledilmektedir. İlgili rivayet şöyledir: Kufe halkından Kays b. Alkame (ö. ?) adında biri Mugîre'nin yanına gelip birine hakaret etmeye başladı, Mugîre ise ona bir şey demedi. Orada bulunan Saîd b. Zeyd (ö. 51/671?) Mugîre'ye, adamın kime hakaret ettiğini sordu. Mugîre de Hz. Ali'ye hakaret ettiğini söyledi. Bunun üzerine Saîd b. Zeyd, bu duruma karşı çıkarak Hz. Ali'nin de içerisinde bulunduğu aşere-i mübeşşereyi saydı. Ayrıca: "Size Nuh'un ömrü kadar bir

³⁸⁷ Buhârî, "Hudûd", 31.

³⁸⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (Mısır: Dâru'l-Meârif, ts.), 3: 205-206; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Sakîfetü Benî Saîde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 12.

³⁸⁹ Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, 23: 219; Kastallânî, *İrşâdu's-sâri*, 10: 24.

³⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32: 43.

³⁹¹ Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, 8: 50.

ömür verilse bile onların Hz. Peygamber ile birlikte savaşta yüzlerinin tozlanması sizin ömrünüz boyunca yapacağınız amellerden daha hayırlıdır.” dedi.³⁹²

Zikredilen örneklerin ilkinde Mugîre'nin hakaret ettiği bilgisi yer almakla birlikte hangi ifadeleri kullandığı bilinmemektedir. İkinci rivayette ise hakaret eden kişi Mugîre değil Kays b. Alkame'dir. Burada olaylara etki eden hususlar dikkate alındığında sövmekten ziyade siyâseten yerme ifadelerinin kullanılmış olabileceği akla gelmektedir.³⁹³

Siyasi olayların etkisiyle sahâbenin birbirlerine hakaretine bir diğer örnek, Muâviye'nin, Sa'd b. Ebî Vakkâs'a: “Seni Ebû Turâb'a hakaret etmekten alıkoyan nedir?” (**ما منعك أن** **تسب** **أبا تراب**) diye sorduğu rivayettir. Sa'd ise, Hz. Peygamber'in Hz. Ali için üç şey söylediğini; bunlardan birinin kendisinde bulunmasının kızıl develere sahip olmaktan daha hayırlı olduğunu ifade ederek Hz. Ali'nin faziletlerini saymıştır.³⁹⁴

Muâviye, Sa'd'a, Hz. Ali'ye hakaret etmesi için emir vermemiş, sadece ona bir soru yöneltmiştir.³⁹⁵ Ancak Muâviye'nin bu sözlerinin, Benî Ümeyye'nin Hz. Ali'ye hakaret ettiğine ilişkin bir delil olduğu öne sürülmüştür.³⁹⁶ Kâdî İyâz ise, “سب” kelimesinin örfte “mezheb ve görüş değiştirme” anlamına geldiğini de belirterek rivayeti farklı yorumlar. Buna göre bir fırka, mezhebinde hata eder ve doğruya karşı çıkarsa onun için “ **إنها تسب** ” denilir. Yani bu ifadeyle Muâviye, Sa'd'a: “İnsanlar Hz. Ali'nin görüşünde hata ettiğini düşünüyorlar sen neden öyle düşünmüyorsun? Oysaki bizim görüşümüz daha isabetlidir.” demektedir.³⁹⁷

2.2. Sahâbenin Sahâbî Olmayanlara ve Hatalı Söylenen Sözlere Hakareti

³⁹² Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 8; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 174 *Müsned*'deki rivayette Mugîre b. Şu'be'nin yanına gelen kişi Kufe ehlinden biri olarak geçmektedir. Ebû Davud'un yer verdiği bir rivayette kişilerin isimleri gizlenerek bir kişi Kufe'ye geldiğinde birinin kalkıp hutbe okuduğu bunun üzerine orada bulunan Saîd b. Zeyd'in yine buna karşı çıkarak aşere-i mübeşşerenin isimlerini saydığı ve onların cennette olduğunu ifade ettiği yer almaktadır. (Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 8) Sindî, bazı usûl kitaplarının hamîşlerinde Kufe'ye gelen kişinin Muâviye b. Ebî Süfyan, hutbeyi okuyan kişinin de Mugîre b. Şu'be olduğunu yazılı olduğunu belirtmektedir. Ebû Dâvûd'un her ikisinin de sahâbî olması nedeniyle onların isimlerini vermeyerek “falan kişiyi” diye kapalı bir şekilde bahsetmesini ise takdir etmektedir. Bkz. Ebu'l-Hasen Nuruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, *Fethu'l-vedûd 'alâ Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Zeki el-Havlî (Mısır: Mektebet Lîne, 2010), 4: 446.

³⁹³ Mugîre b. Şu'be'nin Hz. Ali'ye sebbetmesi konusunda geniş değerlendirme için bk. Ömer Aktaş, *Mugîre b. Şu'be'nin Hayatı ve Kişiliği* (Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018), 254-283.

³⁹⁴ Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 32.

³⁹⁵ Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-Mu'lim*, 7: 414; Mâzerî, *el-Mu'lim bi fevâidi Müslim*, 3: 246-247; Nevevî, *el-Minhâc*, 15: 175.

³⁹⁶ Kurtubî, *el-Müfhim*, 6: 272.

³⁹⁷ Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-Mu'lim*, 7: 416.

Bu kısımda sahâbenin tâbiîne ve diğer din mensuplarına karşı kullanmış oldukları hakaret ifadeleri incelenecektir.

2.2.1. Sahâbenin Tâbiîne Hakareti

Sahâbenin sahâbî olmayan kimselere hakaretine örnek olarak, Hz. Âişe'nin yeğeni Kâsım b. Muhammed'e (ö. 107/ 725?)³⁹⁸, Cabir b. Abdullah'ın (ö. 78/697)³⁹⁹ Ubâde b. el-Velîd'e (ö. ?), Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/692)⁴⁰⁰ oğlu Bilâl b. Abdullah'a, Umâre b. Ruveybe es-Sekafi'nin (ö. ?) Bişr b. Mervân'a (ö. 75/694)⁴⁰¹ ve İbn Ömer'in Nafi' b. Ezrak'a (ö. 65/685)⁴⁰² kullanmış oldukları ifadeler verilebilir.

Yeğenleri İbn Ebî Atîk (ö. ?)⁴⁰³ ile Kâsım b. Muhammed'in konuşmasına şahit olan Hz. Âişe, annesi bir cariye olan Kâsım'ın telaffuzunun bozuk olduğunu görünce ona: “Sen neden kardeşimin oğlu gibi konuşmuyorsun? Ama ben bunun nedenini biliyorum. Onu annesi eğitti, seni de annen eğitti” dedi. Kâsım buna öfkelenildi, ancak cevap vermedi. Hz. Âişe için yemek sofrası getirildiğinde Kâsım, ayrılmak için kalktı. Hz. Âişe, bunun nedenini sordu. Kâsım namaz kılacağını belirtince Hz. Âişe ona oturmasını söyledi. Kâsım yine namaz kılacağını söylediğinde ise ona: “Otur vefasız! (إجلس غدر) Ben Rasûlullah'ın: “*Yemek getirildiği zaman namaz kılınmaz. Def-i hâcet için sıkışan kişi de namaz kılamaz*” buyurduğunu duydum” dedi.⁴⁰⁴

Hız. Âişe'nin yeğenine söylediği “غدر” çoğunlukla hakaret ile seslenmede kullanılan bir ifadedir.⁴⁰⁵ Kâsım'ın, Hz. Âişe'nin söylediği söze tahammül etmesi, kızmaması ve ona hürmet göstermesi gerekirdi. Zira Hz. Âişe müminlerin annesi olmakla birlikte onun da halası, büyüğü ve eğitimcisi konumundadır.⁴⁰⁶ Dikkati çeken bir husus ise sırf konuşmasındaki hata yüzünden Hz. Âişe'nin, yeğenini ve annesinin ona vermiş olduğu

³⁹⁸ Kâsım b. Muhammed için bk. Cengiz Kallek, “Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 545.

³⁹⁹ Câbir b. Abdullah için bk. M. Yaşar Kandemir, “Câbir b. Abdullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 6: 530-532.

⁴⁰⁰ Abdullah b. Ömer için bk. M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Ömer b. Hattâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 126-128.

⁴⁰¹ Bişr b. Mervân için bk. Abdülkerim Özyayın, “Bişr b. Mervân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 222-223.

⁴⁰² Nafi' b. Ezrak için bk. Mustafa Öz, “Nafi' b. Ezrak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 289-290.

⁴⁰³ Asıl adı, Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Bekir'dir. Ebû'l-Haccac Cemalüddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal fî esmai'r-ricâl*, thk. Beşşar Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1983), 16: 65.

⁴⁰⁴ Müslim, “Salât”, 67.

⁴⁰⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 5: 47.

⁴⁰⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 5: 47.

eğitimi ayıplamasıdır. Hz. Âişe'nin bu tutumunun nedeni konusunda şerhlerde bir bilgiye rastlanmamıştır.

Bu konudaki bir diğer rivayette Câbir b. Abdullah'ın, sorduğu bir soru sebebiyle tâbiînden Ubâde b. el-Velîd'e "ahmak" dediği bilgisi yer almaktadır: Câbir b. Abdullah yanında kaftanı varken tek parça elbise ile namaz kılıyordu. Bunu gören Ubâde b. el-Velîd ona: "Allah sana rahmet etsin! Yanı başında kaftanın varken neden tek bir kıyafetle namaz kılıyorsun?" diye sordu. Bunun üzerine Câbir: "Senin gibi bir ahmağın yanıma girip nasıl namaz kıldığımı görmesini ve aynı şekilde kılmasını istediğim için" şeklinde cevap verdi.⁴⁰⁷

Câbir'in kullandığı "ahmak" kelimesi cahil anlamında olmalıdır. Çünkü ahmak, kendisine zarar vereceğini ve çirkinliğini bildiği halde bir işi yapan kimseye denir. Câbir b. Abdullah normal şartlarda bir kişiye söylendiğinde hakaret anlamı taşıyacak olan bu ifadeyi bir nevi te'dîb, ta'zir ve azarlama amacıyla kullanmıştır. Ahmak ve zalim gibi ifadeler daha çirkin ifadeleri kullanmayan kimselerin te'dîb için kullandıkları ifadelerdir. Aslında o, kişinin yanında iki elbise olsa da tek bir kıyafetle namaz kılınabileceğini göstermek için tek kıyafetle namaz kılmıştır.⁴⁰⁸ Bu sebeple buradaki ahmak sözcüğünü bir öğretmenin öğrencisine karşı kullanabileceği bir te'dîb ifadesi olarak anlamak mümkündür.

Sahâbenin tâbiîne hakaretine bir diğer örnek ise Abdullah b. Ömer ile oğlu Bilâl arasında yaşanan şu olaydır: İbn Ömer, Hz. Peygamber'in: "*Kadınlarınız mescide gitmek için sizden izin istediklerinde onları bundan men etmeyiniz*" buyurduğunu işittim dediğinde oğlu Bilâl: "Vallahi de biz onları men ederiz" dedi. Abdullah ise Bilâl'e dönerek daha önce kendisinden işitilmemiş bir hakaret ediverdi ve ona: "Ben sana Rasûlullah'tan bir hadis söylüyorum sen ise biz kadınları men ederiz diyorsun" dedi.⁴⁰⁹

Bu rivayette İbn Ömer'in, hakaret ederken hangi ifadeleri kullandığı yer almamaktadır. Ancak rivayetin diğer tariklerindeki bilgilere göre "لَعَنَكَ اللَّهُ/Allah sana lanet etsin!"⁴¹⁰, "يَا" "فَعَلَ اللَّهُ بِكَ وَفَعَلَ اللَّهُ بِكَ" Allah sana şöyle şöyle yapsın!"⁴¹² ve "عَدُوُّ اللَّهِ/Allah'ın düşmanı"⁴¹¹ ve "فَعَلَ اللَّهُ بِكَ وَفَعَلَ اللَّهُ بِكَ" Allah sana şöyle şöyle yapsın!"⁴¹²

⁴⁰⁷ Müslim, "Zühd", 74.

⁴⁰⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 18: 136.

⁴⁰⁹ Müslim, "Salât", 135; Ebû Dâvûd, "Salât", 52.

⁴¹⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 12: 326.

⁴¹¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 12: 326.

⁴¹² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 12: 399.

ifadelerini kullandığı anlaşılmaktadır. İbn Hacer ise hakaret esnasında “أف لك/Öf sana!” ifadesinin kullanıldığını belirtmektedir.⁴¹³ İbn Ömer’in, oğluna hakareti, onun herhangi bir delile dayanmaksızın kendi görüşüyle sünnete karşı çıkması sebebiyledir. O, bu sözleri te’dîb ve ta‘zir amaçlı söylemiştir. Nitekim bu rivayet çocuğun yaşı büyük bile olsa babası tarafından hakaret ifadeleri kullanılarak te’dîb edilebileceğine dair delil kabul edilmiştir.⁴¹⁴ Ayrıca Bilal, zamanın değiştiğini, insanlar arasında fâsıkların çoğaldığını gerekçe göstererek meramını anlatsaydı belki de İbn Ömer ona bu denli kızmayacaktı.⁴¹⁵

Sahâbenin tâbiine hakaretine bir diğer örnek sahâbî Umâre b. Rueybe’nin, Mervân b. Hakem’in oğlu Bişr’e hakaretidir. Umâre, Bişr’in cuma günü minberde dua etmek için ellerini kaldırdığını gördüğünde Hz. Peygamber’in sadece işaret parmağını kaldırdığını belirterek ona hakaret etmiştir.⁴¹⁶ Bazı rivayetlerde Umâre’nin kullandığı ifadeler: “قبح لعن الله هاتين اليدين/ Allah o iki eli rezil etsin!”⁴¹⁷ ve “لعن الله هاتين اليدين/ Allah o iki ele lanet etsin!”⁴¹⁸ şeklinde açıkça zikredilmiştir.

Rivayetten anlaşıldığı kadarıyla Umâre, Bişr b. Mervân’ın yaptığı davranışı sünnete muhalif bularak ona hakaret etmiştir. Umâre’nin kullandığı, “Allah o iki eli rezil etsin!” ifadesi Allah’ın Ebû Leheb için söylediği, “تبت يدا أبي لهب” (Tebbet, 111/1) ifadesine benzemektedir.⁴¹⁹

İbn Ömer’den nakledilen bir başka hakaret olayı şöyledir: Bir adam İbn Ömer’in yanına gelerek Hz. Osman’ı sordu. İbn Ömer, onun amellerinin güzelliğinden bahsetti. Daha sonra adama: “Sanırım bu senin hoşuna gitmedi” deyince adam: “Evet” cevabını verdi. Bunun üzerine İbn Ömer ona: “أرغم الله بأنفك/Allah senin burnunu yere sürtsün!” dedi. Adam bu sefer Hz. Ali’yi sordu. İbn Ömer onun da güzel amellerinden bahsettikten ve Hz. Ali’nin evinin Rasûlullah’ın evlerinin ortasında olduğunu belirtti. Sonrasında yine: “Sanırım bu da hoşuna gitmedi?” diye sordu. Adam: “Evet” karşılığını verince İbn

⁴¹³ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2: 348. Bu diyalogdan sonra İbn Ömer’in, oğluyla ölene kadar da konuşmadığı nakledilmiş (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8: 527) ve buna ilişkin çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2: 349.

⁴¹⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 4: 162; Azîmâbâdî, *Avnu’l-ma’bûd*, 2: 275; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2: 348-349.

⁴¹⁵ Necati Yeniçeli - Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1988), 2: 401-402; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2: 348-349.

⁴¹⁶ Nesâî, “Cum’a”, 29.

⁴¹⁷ Müslim, “Cum’a”, 53.

⁴¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30: 231.

⁴¹⁹ Azîmâbâdî, *Avnu’l-ma’bûd*, 3: 454.

Ömer tekrar: “Allah burnunu yere sürtsün! Git ve benim hakkımda elinden ne gelirse geri durma!” diye karşılık verdi.⁴²⁰

İlgili olayda soru soran kişinin Hâricîlerden Ezârika fırkasının lideri Nâfi‘ b. Ezrak olduğu söylenmiştir.⁴²¹ Şerhlerde İbn Ömer’in, Hz. Osman’ın Tebük gazvesinde yaptığı yardım ile Rûme kuyusunu satın alarak halkın istifadesine açması gibi salih amellerini, Hz. Ali’nin ise, Bedir gazvesi ve Hayber’in fethinde göstermiş olduğu başarılar ile Hayber’de yahudi Merhab’ı öldürmesi gibi güzel amellerini zikretmiş olabileceği belirtilmektedir.⁴²²

İbn Ömer, yüz ifadesi ve tavırlarından Hz. Osman ve Hz. Ali’nin meziyetlerinden hoşlanmadığını anladığı Nâfi‘ b. Ezrak’a beddua etmiştir. İbn Ömer’in kullandığı beddua ifadesinde yer alan “الرغام” kelimesi “toz, kum, toprak” demektir. Bu söz ile “Allah seni yere düşürsün ve yüzün de toprağa yapışsın” manası kastedilmektedir. Kişinin yere düşüp yüzünün toprağa bulanmasından kasıt, “Allah seni kötülüğe düşürsün” anlamındadır. İbn Ömer’in, sahâbîlerin faziletlerinin sayılmasından memnun olmayan kişiyi kovduğu bilgisi de mevcuttur.⁴²³

Zikredilen örneklerde, sahâbenin tabîîne hakaret ifadeleri kullandıkları görülmektedir. Bu konuda Hz. Âişe’nin yeğenine, Abdullah b. Ömer’in de oğluna söyledikleri sözler, onların hatalı davranışlarına öfkelenmeleri sonucu te’dîb amaçlı söylenmiştir. Câbir b. Abdullah’ın ve Umâre b. Rueybe’nin sözleri ise dînî bir konuda yanlış bilinen hususları düzeltme amacıyladır. Abdullah b. Ömer’in bedduası ise Hz. Osman ve Hz. Ali’nin faziletlerinin sayılmasından hoşlanılmaması nedeniyledir.

2.2.2. Sahâbenin Gayr-i Müslimlere Hakareti

Bir kısım sahâbînin muhtelif zamanlarda bazı münafık, müşrik, yahudi ve hristiyanlara hakaret ettikleri de rivayetlere yansımıştır. Bu rivayetlerde dikkat çeken en önemli husus, sahâbenin gayr-i müslimlere karşı kullandıkları ifadelerin birbirlerine karşı kullandıklarından çok daha ağır ve galiz oluşudur.

2.2.2.1. Sahâbenin Müşriklere Hakareti

⁴²⁰ Buhârî, “Fedâilu’s-Sahâbe”, 9.

⁴²¹ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, 6: 116.

⁴²² İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 7: 72-73; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, 6: 116-117.; Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 16: 300.

⁴²³ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 7: 72-73; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, 6: 116-117; Kirmânî, *el-Kevâkibu’d-derârî*, 14: 244; Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 16: 300.

Sahâbenin, müşrik birine veya müşrik olduğu dönemdeki birine hakaret ettiğiyle alakalı birçok rivayet vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Bir rivayette Ebû Zerr, Hz. Peygamber ile tanışmak için Mekke'ye geldiğini ve Rasûlullah'ı sorduğu için müşriklerin kendisini dövdüğünü anlatmaktadır. Bu sırada Kâbe'nin yanında bir süre baygın kaldı. Müşriklerin uyuyup kimsenin Kâbe'yi tavaf etmediği bir sırada iki müşrik kadın Kâbe'yi tavaf ediyor ve İsâf ve Nâile adındaki iki puta dua ediyorlardı. Ebû Zerr iki kadına: “Bu ikisini nikahlayın” dedi. Kadınlar ise dua etmeye devam ettiler. Ebû Zerr bu sefer onlara: “Odun gibi bir şey, yalnız ben kinaye yapmıyorum” dedi. (هن مثل الخشبة غير أني لا أكني) Bunun üzerine kadınlar velvele kopararak gittiler. Sonrasında Rasûlullah ve Ebû Bekir'le karşılaştılar. Onlar kadınlara ne olduğunu sorduklarında Kâbe'nin örtüsü altında bir adamın kendilerine ağız dolusu laf söylediğini anlattılar. (قال لنا كلمة تملأ الفم) Rivayetin devamında Hz. Peygamber'in Ebû Zerr ile konuştuğu ve onun müslüman olduğu anlatılmaktadır.⁴²⁴

Ebû Zerr'in kadınlara söylediği sözde yer alan “هَنْ” kelimesi kinaye yoluyla her şey için kullanılan bir ifade olmakla birlikte ekseriyetle ferc, zeker ve avret için kullanılır. Ebû Zerr bu ifadeyi İsâf ve Nâile'ye hakaret etmek ve kâfirleri bu sözüyle öfkelenlendirmek için söylemiştir.⁴²⁵ Ebû Zerr, anlatılan bu rivayette henüz müslüman olmamış fakat bu niyetle Rasûlullah'ı aramaktadır. Müşriklerin taptığı putlara böyle ağır bir sözü söylemesi onun bedevî bir yaşam biçiminden gelmesi ve henüz Hz. Peygamber'in terbiyesinden geçmemiş olmasına hamledilebilir.

Vahşî b. Harb (ö. 23/644), Hamza'yı nasıl şehit ettiğini anlatırken Hamza'nın müşrik saflarında yer alan Sibâ' b. Abdüluzza el-Huzâî'ye (ö. ?) karşı kullandığı bir ifadeyi aktarmaktadır. Bu ifade rivayette şöyle yer almaktadır: Uhud savaşı esnasında Sibâ' b. Abdüluzza ortaya çıkarak kendisiyle savaşıacak bir kimsenin olup olmadığını sordu. Bunun üzerine Hamza ona: “Ey Sibâ'! Ey kız sünnetçisi olan Ümmü Enmâr'ın oğlu! Allah ve Rasûlüne muhalefet mi etmek istiyorsun?” (يا سباع يا ابن أم أنمار مقطعة البظور) dedi ve onu öldürdü.⁴²⁶

⁴²⁴ Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 132.

⁴²⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 16: 29; Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dîbâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, thk. Ebû İshak el-Huveynî (b.y.: Dâru İbn Affân, 1996), 5: 439; Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-Mu'lim*, 7: 507.

⁴²⁶ Buhârî, “Meğâzî”, 24.

Sibâ' b. Abdüluzza'nın annesi Mekke'de kızları sünnet eden bir kişidir. Araplar bir kişiyi yermek veya ona hakaret etmek istediklerinde “مقطعة البظور/Kız sünnetçisi” ifadesini kullanırlardı. Bu işi meslek edinmiş birinden hakaret amacı gütmekten bahsedeceklerinde ise “الخاتنة” ifadesini kullanırlardı. Hz. Hamza'nın bu ifadeyi, Sibâ'ya hakaret amacıyla kullandığı anlaşılmaktadır.⁴²⁷ Savaşın harareti ve Siba'nın müslümanlara meydan okumasının, Hamza'nın bu tür bir ifadeyi söylemesinde etkili olduğu görülmektedir.

Bir diğer örnek Hz. Ebû Bekir'in, Kureyşli müşriklerin Hudeybiye antlaşması için gönderdiği ve o dönemde müşrik olan Urve b. Mes'ûd'un (ö. 9/ 630) ashâba yönelik bazı ithamları karşısında öfkelenmesi ve ona hakaret etmesidir. Urve b. Mes'ûd, Hudeybiye antlaşmasında Hz. Peygamber ile konuşurken orada bulunan sahâbîlerin savaş esnasında kaçıp Rasûlullah'ı yalnız bırakacağını düşündüğünü söyledi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: “Hadi sen git de Lât'ın bızırını em! (امصص بيطر اللات) Biz mi kaçıp Rasûlullah'ı yalnız bırakacak mışız?” dedi. Urve ise Ebû Bekir'in bu ifadesine: “Eğer üzerimde henüz ödeyemediğim bir hakkın olmasaydı muhakkak ben sana cevabını verirdim.” diyerek karşılık verdi.⁴²⁸

Hız. Ebû Bekir'in kullandığı bu ifadeyi Araplar asıl olarak, “امصص بيطر أمه” şeklinde yerme ve hakaretleşmede kullanırlar.⁴²⁹ Hz. Ebû Bekir ise anne ifadesinin yerine Kureyş ve Sakif kabilelerinin taptığı Lât putunun ismini koyarak Urve'ye hakaret etmiştir. Urve b. Mes'ûd'un babası fîcar savaşlarında Sakif kabilesinin kumandanlığını yapmıştı. Annesi ise Kureyş kabilesine mensup olan Sübey'a bt. Abdüşems b. Abdümenâf'tır.⁴³⁰ Urve'nin her iki kabileye de mensubiyetinden dolayı Hz. Ebû Bekir, iki kabilenin de taptığı bir putun ismiyle ona hakaret etmiştir. Ayrıca hakaret ifadesinin aslında yer alan anne ifadesinin yerine Urve'nin taptığı putun ismini kullanarak aslında onun taptığı putu annesi kadar yücelttiğine atıf yapmaktadır. Hz. Ebû Bekir'in bu derece ağır bir hakaret ifadesi kullanması, Urve'nin, ashâbı savaştan kaçmakla itham etmesine öfkelenmesi sebebiyledir. Urve'nin karşılık vermeyişi kendisinin de belirttiği üzere Ebû Bekir'in kendisine yaptığı bir iyilik sebebiyledir. Zikredilen iyilik, Ebû Bekir'in Urve'nin bir

⁴²⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7: 369; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 6: 305; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 17: 213.

⁴²⁸ Buhârî, “Şurût”, 15.

⁴²⁹ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 4: 446.

⁴³⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4: 238; Hâbil Nazlıgöl, “Urve b. Mes'ûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 183.

diyet meselesindeki borcuna yardım ettiği veya ona on deve verdiği şeklinde açıklanmaktadır.⁴³¹

Sahâbenin müşriklere hakaretinin görüldüğü bir diğer hadise şöyledir: Uhud savaşı esnasında Ebû Süfyân: “Muhammed aranızda mı?” diye seslendi. Rasûlullah, ashâbına ona cevap vermemelerini emretti. Daha sonra o: “İbn Ebî Kuhâfe aranızda mı?” diye sordu. Rasûlullah yine cevap verilmemesini emretti. “İbnu’l-Hattâb aranızda mı?” diye sordu ve yine cevap gelmeyince: “Bunlar öldürülmüş. Hayatta olsalardı cevap verirlerdi.” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer kendini tutamadı ve: “Yalan söyledin ey Allah’ın düşmanı! Allah seni üzecek şeyleri bâkî kıldı!” dedi.⁴³² (كَذَبْتَ يَا عَدُوَّ اللَّهِ أَبْقَى اللَّهَ)
(عليك ما يخزيك)

Abdullah b. Mes‘ûd da, Ebû Cehil’i öldürdüğünü anlattığı olayda Hz. Ömer’in yukarıda söylediği ifadelerin bir benzerini kullanmaktadır. Buna göre İbn Mes‘ûd, Ebû Cehil’i yere yığılmış bir vaziyette gördüğünde: “Ey Allah’ın düşmanı! Ey Ebû Cehil! Allah sonunu rezil kıldı!” demiş, sonra onu öldürmüştür.⁴³³

Bu konudaki bir diğer rivayette Peygamber şairi Hassân b. Sâbit’in (ö. 60/ 680 ?), Hz. Peygambere hicvedici şiirler söyleyen Ebû Süfyân b. Hâris’e (ö. ?) cevap vermek için izin istediği ve kendisine bu konuda izin verilmesi üzerine okuduğu beyitler zikredilmiştir. Ebû Süfyân, Hz. Peygamber’in amcası Hâris b. Abdulmuttalib’in (ö. ?) oğludur. Rasûlullah, peygamberliğini ilan edene kadar onu çok seven Ebû Süfyân, İslâm’ın gelişinden sonra ona karşı düşmanca tavır alarak yaklaşık yirmi yıl boyunca ona eziyet etmiştir. Bunun yanı sıra Ebû Süfyân, Rasûlullah ve müslümanlar hakkında onları hicveden şiirler söylemiştir. Mekke’nin fethinden önce müslüman olmuş ve bundan sonraki hayatı boyunca iyi bir müslüman olarak yaşamıştır.⁴³⁴ Müslim’in yer verdiği bir rivayette Hassân b. Sâbit’in o sıralarda müşrik olan Ebû Süfyân’ı hicvetmek üzere Hz. Peygamber’den izin istediği yer almaktadır. Rasûlullah ise: “Ben onun akrabasıymı bunu nasıl yapacaksın?” diye sorduğunda Hassân: “Hamurdan kıl çeker gibi seni onlardan çekip çıkaracağım” dedi ve şu şiiri okudu:

بنو بنت مخزوم و والدك العبد

و إن سنام المجد من آل هشام

⁴³¹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 5: 340; İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, 8: 128; Kirmânî, *el-Kevâkibu’d-derârî*, 12: 43; Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 14: 13.

⁴³² Buhârî, “Meğâzî”, 17.

⁴³³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 132.

⁴³⁴ Hayati Yılmaz, *Hz. Muhammed’in Aile ve Akraba Atlası*, (Nun Yayıncılık, 2012), 143-144.

“Şerefin zirvesi, Mahzûm’un kızının soyundan gelen Hişâm ailesindedir.

Senin baban ise bir köledir.”⁴³⁵

Nevevî, Müslim’in şiirin devamını zikretmediğini oysa asıl faydanın orada olduğunu belirterek eksik olan kısma yer vermiştir:

و من ولدت أبناء زهرة منهمو كرام و من يقرب عجائزك المجد

“Onlardan Zühre oğullarını doğuranlar o şerefli olanlardandır

Senin kocakarılının ise şerefe yaklaşamazlar bile!”

Şiirin birinci kısmında yer alan ve şerefin en yücesine sahip olduğu zikredilen Mahzûm’un kızı, Abdulmuttalib’in eşi ve Abdullah, Zübeyr ve Ebû Tâlib’in anneleri olan Fâtıma bt. Amr b. Âiz b. İmran b. Mahzûm’dur. İkinci kısımda yer alan ve Zühre oğullarını doğuran şerefli kimse ise Hz. Hamza ve Hz. Safiyye’nin anneleri Hâle bt. Vehb b. Abdimenâf’tır. Ebû Süfyan’ın babasına köle demesinin nedeni ise Ebû Süfyan’ın babaannesinin Sümeyye bt. Mevheb oluşudur. Çünkü Mevheb, Abdimenaf oğullarının kölesidir. Hassân bu sözüyle Ebû Süfyan’a hakaret etmektedir.⁴³⁶ Bu rivayette değinilmesi gereken bir husus da, Rasûlullah’ın Hassân’a Ebû Süfyan’ı hicvedecek şiirler söylemesi konusunda izin vermesidir. Bu durum şiiri hakaret amacıyla kullanan müşriklere karşılık müslümanların da belirli ölçülerde onlara karşılık verdiklerini göstermektedir.

Müşriklere hakaret konusunda Hz. Fâtıma’nın çocuk yaştayken Hz. Peygamber’e yapılan bir saygısızlıktan dolayı müşriklere yaptığı hakaret de zikredilmelidir. Buna göre: Rasûlullah Kâbe’de namaz kıldığında sırada müşriklerden bir grup da onun yakınında oturuyorlardı. İçlerinden biri yeni kesilen bir devesi olduğunu söyledi ve: “Kim o devenin işkembesini getirir de Muhammed secdeleyken onu iki kürek kemiğinin arasına koyar?” diye sordu. Aralarından biri gidip deve işkembesini getirerek tam da Rasûlullah secdede iken onun iki kürek kemiği arasına koydu. Bunun üzerine Hz. Peygamber hiç kımıldamadan secdede kalmaya devam etti. Müşrikler ise bu duruma gülmeye başladılar. Oradan birisi Hz. Fâtıma’ya gidip haber verdi. O zamanlar küçük bir kız olan Hz. Fâtıma koşarak geldi ve babasının üzerindeki işkembeyi attı. Sonra da

⁴³⁵ Müslim, “Fedâilu’s-Sahâbe”, 156.

⁴³⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 16: 47-48; Süyûtî, *ed-Dibâc*, 5: 454.

dönüp müşriklere hakaret etti. Rasûlullah ise namazını tamamladıktan sonra üç defa: *“Allahım! Kureyş’i sana havale ediyorum”* dedi. Ardından orada bulunup kendisine bu fiili yapanların isimlerini tek tek sayarak şöyle buyurdu: *“Allahım! Amr b. Hişâm’ı, Utbe b. Rabîa’yı, Şeybe b. Rabîa’yı, Velîd b. Utbe’yi, Ümeyye b. Halef’i, Ukbe b. Ebî Muayt’ı ve Umâre b. Velîd’i sana havale ediyorum.”*⁴³⁷

Bezzâr’ın (ö. 292/905) *Müsned*’indeki rivayette Hz. Fâtıma’nın hakaretine karşılık müşriklerin ona cevap vermedikleri ifadesi yer almaktadır.⁴³⁸ Söz konusu iki rivayette Hz. Fâtımâ’nın müşriklere hakaret ettiği⁴³⁹ bir diğer rivayette ise beddua ettiği⁴⁴⁰ aktarılmaktadır. Onun hangi ifadeleri kullandığı ise bilinmemektedir. Babasına yapılan bu ağır saygısızlıktan dolayı öfkelenmesi onun müşriklere bazı ağır ifadeler kullanmasına sebep olmuştur.

Bir başka örnekte Hz. Ömer’in Hendek savaşı esnasında ikinci namazını kılamadığı için Kureyş kâfirlerine hakaret ettiği zikredilmektedir.⁴⁴¹ Hz. Ömer’in müşriklere hakaret ederken hangi lafızları kullandığı bilinmemektedir. Aynı olay karşısında Hz. Peygamber’in müşriklere şu şekilde beddua ettiği rivayetlerde yer almaktadır: *“Allah bu müşriklerin kabirlerine ve evlerine ateş doldursun! Çünkü onlar bizi güneş batıncaya kadar ikinci namazını kılmaktan alıkoydular.”*⁴⁴²

Bir başka rivayete ensardan bir kişinin Hz. Abbas’ın cahiliye döneminde yaşamış olan babasına hakaret ettiği yer almaktadır. Bunun üzerine Hz. Abbas ona bir tokat attı. (*أن رجلا وقع في أب كان له في الجاهلية*) Durumu öğrenen sahâbînin akrabaları Abbas’ın vurduğu gibi onun da Abbas’a vurması gerekir dediler. Olayı haber alan Hz. Peygamber ise: *“Abbas benim ailemden ben de onun ailesindenim. Ölmüşlerimize hakaret etmeyin ki yaşayanlarımız alınmasın”* buyurdu. Bu söz üzerine Hz. Abbas’a karşı ayaklananlar Rasûlullah’a gelerek: *“Seni öfkelenlendirmekten Allah’a sığınırız. Bizim için istiğfar et”* dediler.⁴⁴³

⁴³⁷ Buhârî, “Cizye”, 21; Müslim, “Cihad”, 107. Bu konuda bk. Ulu, *Hz. Peygamber ve Beddua*, 85-96.

⁴³⁸ Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *el-Bahru’z-zehhâr*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh (Medine: Mektebetu’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1993), 5: 241.

⁴³⁹ Buhârî, “Salât”, 109; Müslim, “Cihad”, 107.

⁴⁴⁰ Buhârî, “Cizye”, 21.

⁴⁴¹ Buhârî, “Mevâkîtu’s-salât”, 36; Müslim, “Mesâcid”, 209.

⁴⁴² Buhârî, “Deavât”, 58. Bu konuda bk. Ulu, *Hz. Peygamber ve Beddua*, 140-147.

⁴⁴³ Nesâî, “Kasâme”, 22-23. Nesâî’de bir adamın Hz. Abbas’ın cahiliye döneminde yaşamış olan babasına hakaret ettiği yer almaktadır. Bir diğer rivayette bu kişinin ensardan bir kimse olduğu yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 466.

Hadiste yer alan “وقع في” ifadesi hakaret etmek ve ayıplamak anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁴ Fakat sahâbînin Hz. Abbas’ın babasına hangi olay nedeniyle hakaret ettiği ve hangi ifadeleri kullandığı bilinmemektedir. Hz. Peygamber’in uyarısı ise, ölmüş dahi olsa bir kimseye hakaretin kişinin hayatta olan yakınlarını üzeceğine dikkat çekmektedir.

Örneklerde de görüldüğü üzere bir savaşın içinde olmak ve karşı taraftan gelen kışkırtıcı söylemler sahâbenin müşriklere hakaret etmelerine ve ağır ifadeler söylemelerine neden olmuştur. Görüldüğü kadarıyla bunlar, sahâbenin bir diğer sahâbîye karşı kullandıklarından çok daha galiz ifadelerdir. Sahâbe, hakareti bazen hicv yoluyla yapmıştır. Bazı rivayetlerde ise sebb kelimesi yer almakta fakat sahâbenin söylediği sözler bilinmemektedir. Hz. Fâtımâ ve Hz. Ömer’in müşriklere hakaretleri buna örnektir.

2.2.2.2. Sahâbenin Münafıklara Hakareti

Sahâbenin, münafıklara yönelik hakaretlerine ilişkin rivayetlerden tespit edilebilen örnekler şunlardır:

Hz. Ömer, Medine’deki münafıkların lideri konumundaki Abdullah b. Übey İbn Selûl (ö. 9/631) hakkında “الخبيث/Pis herif!” ifadesini kullanmıştır. Olay şöyledir: Muhacirlerin ensara göre sayıca fazla olduğu bir sefer esnasında muhacirlerden şakacı bir sahâbî ensardan bir kişinin arkasına vurdu. Ensardan olan kimse buna çok öfkeleni ve aralarında kavga çıktı. Bunun üzerine ensardan olan sahâbî, Medinelileri yardıma çağırdı. Muhacir olan da muhacirleri yardıma çağırdı. Sesleri duyan Hz. Peygamber: “*Cahiliyet ehlinin çılgılığı ile bağırarak da ne oluyor?*”⁴⁴⁵ diye sordu. Hadise kendisine anlatılınca Rasûlullah, bir kavga esnasında cahiliyet çılgılığı ile kişinin soyunu yardıma çağırmasının kötü bir şey olduğunu belirtti. Abdullah b. Übey de: “Bunlar muhacirleri Medine ehli üzerine ayaklandırmak mı istiyorlar? Eğer biz Medine’ye dönersek Medine’nin en aziz olanı en zelil olanını oradan çıkaracaktır” dedi. Bu söz üzerine Hz. Ömer, Hz. Peygamber’e: “Şu pis adamı öldüremez miyiz?” diye sordu. (ألا نقتل يا رسول الله)

⁴⁴⁴ Sââtî, *el-Fethu’r-rabbânî*, 22: 316.

⁴⁴⁵ Metinde cahiliye çılgılığı ile şeklinde yer alan ifade aslen “cahiliye davası”dır. O da cahiliye döneminde bir kimsenin mensubu olduğu kabileden yardım isteyerek: “Ey falanoğulları yetişin!” şeklinde bağırmasıdır. Bu çağırışı işiten kabile üyeleri ise seslenen kişinin zalim, mazlum, haklı veya haksız olduğuna bakmadan ona yardım ederlerdi. İslâm bu cahiliye âdetini kaldırmış ve suçun ferdiliği prensibini esas alarak cahiliye çılgılığını büyük günahlardan saymıştır. Mustafa Fayda, “Câhiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 18.

(هَذَا الْخَبِيثُ؟) Rasûlullah ise: “İnsanlar, Muhammed kendi ashâbını öldürtür oldu, demesinler” diyerek ona izin vermedi.⁴⁴⁶

Bu rivayet, bir hakarete karşı verilecek cevabın nasıl olması gerektiğine örnek olarak zikredilmiş, ancak örneğin mahiyeti açıklanmamıştır.⁴⁴⁷ Muhtemelen Hz. Peygamber’in İbn Selûl’ün öldürülmesine izin vermemesine dikkat çekilmek istenmiştir.

Ashâbın, müslümanlar aleyhinde konuşan münafıklardan bahsederken “الْخَبِيثُ” sözünü kullanmasının bir diğer örneği şudur: Büşeyr b. Übeyrik adındaki bir münafık, ashâbı hicveden şiirler söyler ve bunları “Falan şair böyle dedi. Falan şair şöyle dedi” diyerek Arap şairlerine mal ederdi. Onun şiirlerini duyan sahâbîler: “Bu şiiri ancak şu pis adam söylemiştir.” (هَذَا الشَّعْرُ إِلَّا هَذَا الْخَبِيثُ) ya da “Übeyrik oğlu söylemiştir.” diyerek hakaret içeren bu kelimeyi onun için kullanmışlardır.⁴⁴⁸

Sahâbenin hakaret sözü kullandığı kimselerden biri de dini durumu konusunda çeşitli tartışmaların mevcut olduğu İbn Sayyâd’dır. Abdullah b. Ömer’in ve Ebû Saîd el-Hudrî’nin ona hakaret ettiğiyle ilgili iki ayrı rivayet söz konusudur. Bunlardan birine göre yolda İbn Sayyâd ile karşılaşan İbn Ömer onu kızdıracak sözler söyledi. (فَقَالَ لَهُ قَوْلًا) (أَغْضَبَهُ) Bunun üzerine İbn Sayyâd yolu dolduracak kadar şişti. Bu olay Hafsa’ya ulaştığında İbn Ömer’e: “Allah sana merhamet etsin! İbn Sayyâd’dan ne istedin? Rasûlullah’ın: “Deccâl bir öfkeden dolayı ortaya çıkacaktır.” buyurduğunu bilmiyor musun? dedi.⁴⁴⁹ Bu rivayette İbn Ömer’in, İbn Sayyâd’ı kızdıracak hangi sözleri söylediği bilinmemektedir.

Ebû Saîd el-Hudrî’nin ona yönelik kullandığı hakarete dair hadiseyi kendisi şöyle anlatır: “Hac veya umre için yola çıktığımızda yanımızdaki herkes dağıldı ve ben İbn Sayyâd ile baş başa kaldım. Hakkında söylenenlerden dolayı ondan çekiniyordum. Eşyalarını getirip benim eşyalarımın yanına koyduğunda havanın sıcak olduğunu söyleyerek onları ağacın gölgesine koyabileceğini söyledim, o da öyle yaptı. Daha sonra oradan geçen bir koyun sürüsünden süt sağıp getirdiğinde onun elinden bir şey içmek istemediğimden kabul etmedim. Bir ara İbn Sayyâd bana: “İnsanların hakkımda söylediklerinden dolayı bazen intihar etmek istiyorum. Sen Rasûlullah’ın hadislerini en

⁴⁴⁶ Buhârî, “Menâkıb”, 8.

⁴⁴⁷ Azîmâbâdî, *Avnu ’l-ma’bûd*, 13: 223.

⁴⁴⁸ Tirmizî, “Tefsir”, 5.

⁴⁴⁹ Müslim, “Fiten”, 98.

iyi bilenlerden birisin. O, Deccâl kâfir olacak demedi mi? Oysa ben müslümanım. Çocuğu olmayacaktır demedi mi? Ben çocuğumu Medine’de bırakıp geldim. Medine’den Mekke’ye giremeyecektir demedi mi? Oysa ben Mekke’ye doğru gidiyorum.” dedi. Tam onu mazur görecektim ki: “Ben Deccali tanıyorum ve onun nerede doğduğunu ve şu an nerede olduğunu da biliyorum” dedi ben de ona: “Günün kalanında işin rast gitmesin emi!” deyiverdim.”⁴⁵⁰ (تبا لك سائر اليوم)

“تبا” kelimesi, helak ve hüsrân olmak manasındadır.⁴⁵¹ Bu rivayette Ebû Saîd el-Hudrî’nin, İbn Sayyâd’a olan öfkelerini ifade etmek için kullandığı anlaşılmaktadır.

2.2.2.3. Sahâbenin Yahudilere Hakareti

Sahâbenin yahudilere karşı hakaret ifadeleri kullanmasına şu örnekleri zikretmek mümkündür:

Bir müslüman ile yahudi birbirlerine hakaret ettiler. (استب رجلان رجل من المسلم و رجل من اليهود) Müslüman yahudiye: “Muhammed’i âlemler üzerine seçkin kılan Allah’a yemin ederim ki” dedi. Bunun üzerine yahudi de ona: “Musa’yı âlemler üzerine seçkin kılan Allah’a yemin ederim ki” şeklinde cevap verdi. Bu söz üzerine müslüman yahudiye tokat attı. Yahudi bu olayı Hz. Peygamber’e haber verdiğinde o, müslümanı huzuruna çağırıp olayı ondan da dinledikten sonra: “*Bana Musa’dan fazla değer atfetmeyiniz! Kıyamet günü insanlar ile birlikte ben de bayılacağım. Fakat ilk uyanan ben olacağım. Uyandığımda Musa’yı arşın bir köşesine tutunmuş olarak göreceğim. Musa da bayılanlar içerisinde miydi yoksa Allah onun bayılmadığını mı bilmiyorum*” buyurdu.⁴⁵²

Rivayette yer alan müslümanın Hz. Ebû Bekir, yahudinin ise Finhâs adında bir kişi olduğu şerhlerde yer almaktadır. Hz. Ebû Bekir’i öfkelenendirip yahudiye tokat atmasına sebep olan asıl şeyin, onun Hz. Mûsâ’yı Hz. Peygamber’den üstün sayması olduğu belirtilmiştir.⁴⁵³ Nitekim birbirlerine karşı kullandıkları yemin lafızlarında Hz. Musa ile Hz. Peygamber arasında bir üstünlük mücadelesine girdikleri görülmektedir. Bir başka rivayette Hz. Peygamber, yaşanan olay sonrasında tartışanlara peygamberler arasında üstünlük mücadelesi yapmamaları gerektiğini belirterek uyarıda bulunmuştur.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Müslim, “Fiten”, 91; Tirmizî, “Fiten”, 63.

⁴⁵¹ Süyûtî, *ed-Dibâc*, 6: 242; Kâdî İyâz, *İkmâlu’l-Mu’lim*, 8: 472.

⁴⁵² Buhârî, “Husûmât”, 1; Müslim, “Fedâil”, 160.

⁴⁵³ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, 4: 31; Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 1: 351. Bir başka rivayette bu kişinin Hz. Ebû Bekir değil ensardan bir kimse olduğu nakledilir. Müslim, “Fedâil”, 159.

⁴⁵⁴ Müslim, “Fedâil”, 159.

Rivayetlerde Hz. Ebû Bekir ile yahudi Finhâs'ın tartışma esnasında hangi lafızlar ile birbirlerine hakaret ettiklerine dair bir bilgi yer almamaktadır.

Bir diğer rivayette⁴⁵⁵ Yahudiler'in Hz. Peygamber'e "es-Sâmu Aleyke/ Ölüm senin üzerine olsun" şeklindeki hitabını duyan Hz. Âişe'nin maksatlarını anlayarak onlara hakaret ettiği zikredilmiştir. (فَفَطَنْتُ بِهِمُ عَائِشَةَ فَسَبَّتَهُمْ) Hz. Peygamber ise Allah'ın çirkin sözü sevmediğini belirterek onu uyarmıştır.⁴⁵⁶ Başka rivayetlerde ise Hz. Âişe'nin yahudilere: "Bilakis sâmu/ölüm ve zâm/kusur sizin üzerinize olsun"⁴⁵⁷ ya da "Sâm/ölüm ve lanet sizin üzerinize olsun"⁴⁵⁸ dediği yer almaktadır. İlk rivayette Hz. Âişe'nin yahudilere hakaret ederken hangi ifadeleri kullandığı açık değildir. Fakat aynı olayı anlatan diğer rivayetlerde onlara, tahrif ettikleri selamlaşmanın aynısıyla ve lanet ederek karşılık verdiği anlaşılmaktadır.⁴⁵⁹

Yahudilere hakaretin bir başka örneği Hz. Ömer'in Hayber Yahudilerine söylediği "Allah'ın düşmanı!" ifadesidir. Bu olay şöyledir: Abdullah b. Ömer, bir gece Hayber'de malının yanına gitmek için çıktığında kendisine saldırılıp kolları ve ayakları kırılmıştır. Hz. Ömer de bunun üzerine orada yahudilerden başka düşmanları olmadığını belirtmiştir. Bu olay üzerine onları Hayber'den çıkaracağını söylediğinde bir yahudi buna karşı çıkarak Hz. Peygamber'in kendilerini mallarında ortaklık şartıyla Hayber'de bıraktığını söylemiştir. Hz. Ömer ise, Hz. Peygamber'in yahudiye: "*Hayber'den çıkarıldığın ve geceler boyu yürüyüşe dayanıklı deven seni oradan oraya sürüklediğinde ne yapacaksın?*" dediğini unutmadığını hatırlatmıştır. Yahudi bunun Rasûlullah'ın yapmış olduğu bir şaka olduğunu söylediğinde ise Hz. Ömer: "Yalan söyledin ey Allah'ın düşmanı!" demiş ve onları Hayber'den çıkarmıştır.⁴⁶⁰

Üç rivayette de ortak husus, yahudilerin sahâbeyi öfkeliendirecek fiil ve söylemlerde bulunmalarıdır. Hz. Ebû Bekir ile Hz. Âişe'nin hakaretlerinde sebb kelimesi yer almakla birlikte hangi ifadeleri kullandıkları bilinmemektedir.

2.2.2.4. Sahâbenin Hristiyanlara/Mecûsîlere Hakareti

⁴⁵⁵ Daha önce bu rivayet Hz. Peygamber'e hakaret ile ilgili kısımda değerlendirilmişti. (Tez sayfa 37) Ancak ilgili başlıkla alakası nedeniyle ayrıntılı bir şekilde tekrar incelenecektir.

⁴⁵⁶ Müslim, "Selâm", 11.

⁴⁵⁷ Müslim, "Selâm", 11.

⁴⁵⁸ Buhârî, "Edeb", 35.

⁴⁵⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, 14: 147; Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-Mu'lim*, 7: 51.

⁴⁶⁰ Buhârî, "Şurût", 14.

Sahâbenin hristiyan/mecûsî biri için hakaret ifadesi kullandığının tespit edilebilen tek örneği Hz. Ömer'in, kendisini hançerle yaralayan hristiyan veya mecûsî⁴⁶¹ Ebû Lü'lüe (ö. ?) için kullandığı bir ifadedir. Hz. Ömer bir sabah namazında hançerlendiğinde, İbn Abbas'dan gidip kendisini kimin yaraladığını öğrenmesini istedi. İbn Abbas, o kişinin Mugîre b. Şu'be'nin kölesi Ebû Lü'lüe olduğunu haber verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Allah onun canını alsın! (قَاتِلْهُ اللَّهُ) Ben ona iyiliği emretmişim. Ölümümü müslüman olduğu söylenen birinin elinden yapmayan Allah'a hamdolsun" dedi.⁴⁶²

Hz. Ömer'in kullandığı, "قَاتِلْهُ اللَّهُ" ifadesi söylenen kişinin helak olması için bir beddua anlamına gelmekle birlikte,⁴⁶³ "Allah ona lanet etsin, onu rezil etsin" gibi anlamlara da gelmektedir.⁴⁶⁴ Ayrıca söz konusu ifade, arapların kullanageldiği fakat aslında hakiki manasını kastetmedikleri ifadelerden biridir.⁴⁶⁵ Kullanıldığı yere göre yeme, teşvik, söyleneni inkâr etme, azarlama ve şaşıрма gibi anlamlara gelebilmektedir.⁴⁶⁶ Burada Hz. Ömer'in bu ifadeyi kendisini hançerleyen köle için beddua amacıyla kullanması daha muhtemel görünmektedir.

2.2.3. Sahâbînin Hatalı Söylenen Sözlere Hakareti

Hz. Peygamber'in veda haccı için ihrama Medine'nin güneybatısında yer alan Zülhuleyfe'de girdiği nakledilmektedir.⁴⁶⁷ Rasûlullah, Medine'den hacca gelecek olanların da ihrama Zülhuleyfe'den girmeleri gerektiğini belirtmektedir.⁴⁶⁸ Fakat bazı sahâbîler, Hz. Peygamber'in ihrama girip telbiyeye başladığı yer konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları onun Zülhuleyfe'de⁴⁶⁹ bazıları ise Beydâ'da⁴⁷⁰ telbiyeye başladığını nakletmektedirler. Beydâ, Mekke ile Medine arasında bulunan düzlük bir

⁴⁶¹ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fînûni'l-edeb*, thk. Abdulmecid Turhaynî (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 19: 235.

⁴⁶² Buhârî, "Fedâilu's-Sahâbe", 8.

⁴⁶³ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 7: 107.

⁴⁶⁴ Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, 14: 92.

⁴⁶⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3: 589; İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, 3: 397.

⁴⁶⁶ Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, 2: 160.

⁴⁶⁷ Buhârî, "Hac", 106. Mîkât, fıkıh terimi olarak umre ve hac için ihrama girilecek zaman ve mekânı ifade etmektedir. Mekân olarak mîkât, hac için yola çıkanların ihrama girecekleri yerlerdir. Mîkât yerleri, Hz. Peygamber tarafından beş yer olarak belirlenmiştir. Bunlar; Zülhuleyfe, Cuhfe, Zâtûrk, Karnülmenâzil ve Yelemlem'dir. Salim Ögüt, "Mîkât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 48-49.

⁴⁶⁸ Buhârî, "Hac", 10.

⁴⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10: 143.

⁴⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20: 397.

yer⁴⁷¹ veya Zülhuleyfe'ye bitişik bir yükseklik⁴⁷² olarak tarif edilmektedir. Hz. Peygamber'in Zülhuleyfe'de ihrama girdiğini rivayet eden İbn Ömer'in, Hz. Peygamber'in Beydâ'da telbiye getirdiği konusu açıldığında bu söylenenlere hakaret⁴⁷³ veya lanet ettiği⁴⁷⁴ nakledilmiştir.

Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) bu ihtilafın, hac esnasında insanların Hz. Peygamber'e gruplar halinde gelmeleri ve her grubun Rasûlullah'ı farklı yerlerde telbiye getirirken görmelerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Onun anlattığına göre Hz. Peygamber ilk olarak Zülhuleyfe'de iki rekât namaz kılıp telbiye getirmeye başlamıştır. Onu burada gören insanlar ilk telbiye yeri olarak Zülhuleyfe'yi kabul etmişlerdir. Rasûlullah devesine binerken Beydâ denilen yerde telbiye getirmiş, bunu görenler de onun telbiyeyi Beydâ denilen yerde getirdiğini söylemişlerdir.⁴⁷⁵

Hz. Peygamber'in bir defa hac yapması ve insanların ona grup grup gelmeleri bu ihtilafa neden olmuştur.⁴⁷⁶ Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in telbiye getirdiğini Beydâ denilen yerde görmüş olacak ki Rasûlullah'ın orada telbiyeye başladığını aktarmıştır. Bu da onun Zülhuleyfe'deki telbiyeyi görmemiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.⁴⁷⁷ Ancak İbn Ömer, Hz. Peygamber'in telbiyeye Beydâ'da başladığına dair söylenenlere öfkenlenmiş ve hakaret veya lanet etmiştir.⁴⁷⁸ İbn Ömer'in hakaret ifadeleri olarak hangi lafızları kullandığıyla ilgili bir bilgi mevcut değildir.

2.3. Sahâbî Olmayanların Sahâbeye Hakareti

Bu kısımda tabîîn, dînî durumu bilinmeyen bazı kimseler, müşrikler ve yahudilerin sahâbeye hakarete kullanmış oldukları ifadeler incelenecektir. Müşrikler ve yahudilerin sahâbeye hakaretleri ise düşmanlık ve aralarında yaşanan bazı hadiseler neticesinde olmuştur.

2.3.1. Tabîîn'in Sahâbeye Hakareti

⁴⁷¹ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 1: 523.

⁴⁷² Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, 11: 89.

⁴⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10: 143.

⁴⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8: 437.

⁴⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 188-189.

⁴⁷⁶ Ahmed b. hanbel, *el-Müsned*, 4: 188-189.

⁴⁷⁷ Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, 11: 120.

⁴⁷⁸ Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, 11: 121.

Tabîinden bazı kimselerin dînî veya kişisel sebepler neticesinde sahâbeye hakaret ettikleri görülmektedir. Bu konuda tespit edilen rivayetler şöyledir:

Haricîlerle mücadeledeki katı tutumu ve Kerbelâ'da şehit edilen Hz. Hüseyin'in başını elindeki sopayla oynamakla bilinen Emevî valisi Ubeydullah b. Ziyâd'ın⁴⁷⁹ (ö. 67/686) iki sahâbîye hakaret ettiği tespit edilmiştir. Bunlardan birinde ashâbtan Âiz b. Amr (ö. 61/680-81) Ubeydullah b. Ziyâd'a: "Ey oğulcuğum! Rasûlullah'ın: *"En kötü yönetici yönettiği kimselerin dağılmasına sebep olandır"* dediğini işittim. Sakın sen de onlardan olma!" demişti. Bunun üzerine Ubeydullah: "Otur! Sen Rasûlullah'ın ashâbının işe yaramayan kimselerindensin." (إجلس فانما أنت من نخالة أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم) dedi. Âiz ise: "Rasûlullah'ın ashâbı arasında işe yaramayanlar mı vardı? Asıl işe yaramayanlar onlardan sonra gelenler ile onların dışındakilerdir." diyerek ona cevap verdi.⁴⁸⁰

"النخالة" un eleme işleminde eleğin üstünde kalan kepek ve çer çöptür. Ubeydullah b. Ziyad, Âiz b. Amr'a bu ifadeyi kullanarak sen ashâbın seçkin ve meşhur kimselerinden değil; önemsiz ve işe yaramayanlarındansın demektedir. Oysaki Âiz b. Amr'ın da ifade ettiği üzere Rasûlullah'ın ashâbından işe yaramayan önemsiz kimse yoktur. Tüm ashâb, kendilerinden sonra geleceklerden daha faziletli ve onlar için örnek kimselerdir.⁴⁸¹ Ubeydullâh'ın bu sözü, Allah'ın: "O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler."(el-Feth 48/29) ayetinde hayırlılık konusunda hepsini kapsayan topluluğa çirkin bir saldırı olarak görülmüştür.⁴⁸²

⁴⁷⁹ Ahmet Turan Yüksel, "Ubeydullah b. Ziyâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 29-30.

⁴⁸⁰ Müslim, "İmâre", 23. Âiz b. Amr ile ilgili Diyanet İslam Ansiklopedisinde yer alan maddede aynı olay anlatılırken bir tercüme hatası yapıldığı tespit edilmiştir. İlgili maddede rivayet şu şekilde yer almaktadır: (Âiz b. Amr) "Bir gün Basra valisi ve Hz. Hüseyin'in katili Ubeydullah b. Ziyâd'ın huzuruna girdi ve, 'Zalimler en kötü idarecilerdir' hadisini bizzat Hz. Peygamber'den duyduğunu söyleyerek zulümden sakınmasını tavsiye etti. Valinin ona, 'Peygamber'in seçkin ashâbındansın' diye yer göstermesi üzerine ashap arasında seçkinlik diye bir şey olmadığını, böyle şeylerin sonradan meydana çıktığını söyledi (bk. Müslim, 'Fezâilü's-sahâbe', 170)" Ubeydullah b. Ziyâd Âiz b. Amr'a: "أنت من نخالة أصحاب رسول الله" demiştir. "نخالة" aslen un eleme işleminde üstte kalan kepek ve çer çöptür. Ubeydullah b. Ziyâd burada Âiz'e seçkinlik değil tam zıddı olan seçkin olmama anlamında bir ifade kullanmıştır. Ayrıca rivayet Müslim, "İmâre", 23'de geçtiği halde ilgili maddede Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 170'de geçtiği bilgisi yer almaktadır. Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 170'de bu rivayet değil Âiz b. Amr ile ilgili başka bir olay yer almaktadır. Ali Yardım, "Âiz b. Amr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 207.

⁴⁸¹ Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-Mu'lim*, 6: 232.

⁴⁸² İbnü'l Cevzî, *Keşfu'l-müşkil*, 2: 31.

Ubeydullah b. Ziyâd'ın bir başka sahâbî, Ebû Berze el-Eslemî'ye de hakarete varan ifadeler kullandığı rivayette yer almaktadır. İlgili olayda Ubeydullah b. Ziyâd, Ebû Berze'yi gördüğünde onu işaret ederek etrafındakilere: “İşte sizin Muhammed'e mensup olan sahâbîniz şu kısa boylu ve şişman adamdır” dedi. (إن محمدكم هذا الدحاح) Ebû Berze ise ona cevaben: “Muhammed'e olan sohbetimden dolayı ayıplanacağım bir topluluğun içinde kalacağımı zannetmezdim” dedi. Bunun üzerine Ubeydullah: “Muhammed'in sohbetinde bulunmak senin için bir zînettir ayıp değildir.” dedi. Sonra havz konusunda Hz. Peygamber'in bir şey söyleyip söylemediğini sormak için kendisini çağırdığını ifade etti. Ebû Berze ise pek çok kez Hz. Peygamber'in havz konusundaki hadislerini işittiğini ifade ettikten sonra: “Bu konudaki hadisleri yalanlayan kimseye Allah ondan içermesin!” diyerek oradan öfkeli bir şekilde ayrıldı.⁴⁸³

Ebû Berze, fâsıklardan biri olan Ubeydullah'ın istihzâ maksadıyla söylediği kısa ve şişman anlamındaki “الدحاح” ifadesine değil Hz. Peygamber'e olan sohbetinden dolayı ayıplanmasına öfkelenmiştir. Zira burada Hz. Peygamber'in zatına hakaret söz konusudur.⁴⁸⁴ Nitekim Ebû Berze'nin Ubeydullah'a verdiği cevap da bu görüşü desteklemektedir. Çünkü o İbn Ziyâd'a verdiği cevapta kısa ve şişman ifadesiyle ilgili bir karşılık vermemiş Hz. Peygamber'e olan sohbetinin ayıplanmasına tepki göstermiştir.

Bazı rivayetlerde ashâba hakaret eden bir takım kimseler zikredilmekle birlikte onların kim olduğu konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu rivayetlerden birinde bir Haricî'nin Ebû Berze el-Eslemî'ye hakaret ettiği bilgisi yer almaktadır. Ebû Berze, binek hayvanının yuları elindeyken namaz kılıyordu. Hayvan onu çekiştirdi. Ebû Berze'de onun arkasından gittiği sırada Haricîlerden bir kişi: “Allahım şu ihtiyara cezasını ver!” dedi. (اللهم إفعل بهذا الشيخ) Bunu duyan Ebû Berze, namazını bitirdikten sonra o kişiye: “Senin sözünü duydum. Fakat ben Rasûlullah ile beraber pek çok gazveye katıldım ve onun namazlarda kolaylaştırma gösterdiğine şahit oldum. Bu hayvanın yularını tutmam bıraktığımda onun otlağa gidip de bana meşakkat vermesinden daha evladır.” dedi.⁴⁸⁵

⁴⁸³ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 23.

⁴⁸⁴ Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, 13: 170.

⁴⁸⁵ Buhârî, “el-Amel fi's-salât”, 11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 33: 16-17.

Rivayetin diğer tariklerinde haricilerden olan kişinin Ebû Berze'ye: "Allahım şu ihtiyarı rezil et!" (اللهم إخر بهذا الشيخ)⁴⁸⁶ veya hakaret ettiği⁴⁸⁷ yer almaktadır. İlk rivayetdeki "Allahım şu ihtiyara cezasını ver!" (اللهم إفعل بهذا الشيخ) ifadesi de Ebû Berze'ye karşı bir beddua⁴⁸⁸ ve hakaret⁴⁸⁹ olarak değerlendirilmiştir. Haricinin bu sözü söylemesine sebep olan durum, Ebû Berze'nin namazda iken hayvanın onu çekiştirmesi sonucu onun peşinden gitmesidir. Fakihler, namaz sırasında çok yürümenin namazı bozacağına dair ittifak halindedirler. Fakat burada Ebû Berze'nin yürüyüşü kısa ve az bir yürüyüş olup Kibleye arkasını dönmeyecek ve namazı iptal ettirmeyecek bir yürüme olmalıdır.⁴⁹⁰ Ebû Berze de bunu Haricî'ye açıklarken kendisinin Hz. Peygamber dönemine yetiştiğini, onun din konusundaki emirlerini bildiğini anlatarak yaptığı bir yanlışlık olmadığını belirtmektedir.⁴⁹¹ Rivayetten anlaşıldığı kadarıyla Ebû Berze'ye hakaret eden kişi onun yaptığı işin nedenini anlamamıştır. Bu sebeple Ebû Berze kendisine hakaret eden kişiye yaptığı işin maslahatını açıklamaktadır.

Bedensel kusurlar, kimi zaman hakaret maksadıyla dile getirilmiştir. Nitekim Nihavend Savaşı'na takviye kuvvet olarak gelen Ammâr b. Yâsir'in (ö. 37/ 657) de aralarında bulunduğu Kûfeli askerler, ganimetten paylarını istemişlerdi. Basralılar onlarla ganimeti paylaşmak istememiş, içlerinden biri Ammâr b. Yâsir'e: "Ey kulağı kesilmiş! (أيها العبد الأجدع) Sen ganimetimize ortak mı olmak istiyorsun?" diye çıkmıştı. Ammâr'ın kulağı Hz. Peygamber ile beraber bulunduğu bir savaşta kopmuştu. Ammâr bu adama: "En hayırlı kulağıma hakaret ettin" diye cevap vermişti. Durum Hz. Ömer'e haber verilince o, savaşa katılan herkese ganimetten pay verilmesini emretti.⁴⁹²

Tâbînden olan Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın (ö. 86/705), hilafet iddiasında bulunan Abdullah b. ez-Zübeyr'e (ö. 73/692) yönelik bir ifadesi de hakaret olarak değerlendirilmiştir. Abdullah b. ez-Zübeyr, zaman içinde hasar gören Kâbe'yi yıkarak bazı değişikliklerle birlikte yeniden inşa etmişti. Kendisi öldürülünce vali el-Haccâc b. Yûsuf, Abdülmelik b. Mervân'a bir mektup yazarak Kâbe'de yapılan değişiklikleri haber vermiş, o da yazdığı cevapta: "Biz İbn Zübeyr'in berbat ettiği bir şeyde yokuz. (إنا

⁴⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33: 16-17.

⁴⁸⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, (y.y.: Dâru Hicr, 1999), 2: 140-141.

⁴⁸⁸ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 2: 357; Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, 7: 29.; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 7: 421.

⁴⁸⁹ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 2: 357.

⁴⁹⁰ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 2: 357.

⁴⁹¹ Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, 4: 114.

⁴⁹² Taberânî, *el-Mu'cem u'l-kebîr*, 8: 321.

(لسنا من تلطيخ ابن الزبير في شيء) Yüksekliğine yaptığı ilaveyi değiştirme. Fakat Hicr'den eklediği kısmı iptal ederek eski haline getir. Açtığı kapıyı da kapat” diye emretmiş, bu şekilde Kâbe eski haline getirilmişti.⁴⁹³ Abdülmelik b. Mervân'ın kullandığı bu ifadeler, sahâbî İbnü'z-Zübeyr'e hakaret olarak açıklanmıştır. Rivayette yer alan “تلطيخ” kelimesi, kirletmek, pisletmek anlamındadır.⁴⁹⁴ Abdülmelik b. Mervân bu sözüyle Abdullah b. Zübeyr'e hakaret etmiş ve yaptığı işi yani Kâbe ile ilgili değişiklikleri ayıplamıştır.⁴⁹⁵ Rivayetten anlaşıldığı kadarıyla Abdülmelik b. Mervân ile Abdullah b. Zübeyr Kâbe ile ilgili değişikliklerde karşı karşıya gelmişlerdir. Abdülmelik b. Mervân'ın onun Kâbe ile ilgili tasarruflarına öfkelenmiş ve ona hakaret etmiştir.

Tâbiîn'in sahâbeye hakaretinin bir diğer örneği Urve b. ez-Zübeyr'in şair sahâbî Hassân b. Sâbit'e hakaret ettiğine dair gelen rivayettir. Buna göre. Urve, ifk hadisesinde Hz. Âişe aleyhinde konuşanlardan biri olan Hassân'a hakaret etmiş, ancak Hz. Âişe: “Yeğenim! Ona hakareti bırak! Zira o Hz. Peygamber'i müdafaa ederdi.” diyerek onu uyarmıştır.⁴⁹⁶ Bu örnekte Urve'nin, Hassân b. Sâbit'e hakaret etmesinin sebebi, teyzesi Hz. Âişe'ye atılan iftira konusunda konuşmasından dolayıdır.⁴⁹⁷ Urve'nin hakaret ederken hangi cümleleri kullandığı bilinmemektedir. Hz. Âişe'nin Hassân'a hakareti engellemesinin nedeni ise onun, müşriklere karşı söylediği şiirleri ve hicivleriyle Hz. Peygamber'i korumasından dolayıdır.⁴⁹⁸

Bir diğer rivayette Hz. Hasan (ö. 49/ 669) ve Hz. Hüseyin'in (ö. 61/ 680) Mervân b. Hakem ile tartıştıkları ve birbirlerine hakaret ettikleri nakledilmiş, bu tartışma esnasında Mervân'ın: “Lanetlenmiş Ehl-i Beyt!” (أهل بيت ملعونون) dediği kaydedilmiştir. Rivayetin devamında Hz. Hasan'ın da Mervân'a öfkelenerek: “Sen lanetlenmiş Ehl-i Beyt mi

⁴⁹³ Müslim, “Hacc”, 402. Mekke'yi kuştan Emevî ordusunun mancınıkla attığı taşlar ve bu olay neticesinde çıkan yangından dolayı İbn Zübeyr Kâbe'nin kalan kısımlarını da yıktırarak Hz. İbrahim'in temelleri üzerine binayı tekrar yaptırdı. Kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarını hatım ile birleştirerek hicri binaya dahil etti. Böylece binanın uzunluğu 27 arşına çıktı. Ayrıca çatının altına üç direk koyarak on bir arşın boyunda çift kanatlı iki kapı yaptırdı. İpekten bir örtü giydirip etrafını da çepeçevre taş döşedi. Sadettin Ünal, “Kâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 16-17.

⁴⁹⁴ Kurtubî, *el-Müfhim*, 3: 438.

⁴⁹⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 9: 94; Süyûtî, *ed-Dîbâc*, 3: 382; Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-Mu'lim*, 4: 432.

⁴⁹⁶ Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 154.

⁴⁹⁷ Buhârî, “Meğâzî”, 35; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 6: 344; Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, 14: 132.

⁴⁹⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8: 486; Hattâbî, *A'lâmu'l-hadîs*, 3: 1726; Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, 22: 23; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 9: 94.

diyorsun? Sen daha babanın sulbündeyken Allah Peygamberinin diliyle sana lanet etti!” diye cevap verdiği zikredilmiştir.⁴⁹⁹

Mervân, Hz. Peygamber’in “لعين/lanetlenmiş” dediği Hakem b. Ebu’l-Âs’ın oğludur. Bir defasında da Âişe Mervân’a: “Rasûlullah senin babanı lanetledi. Sen de onun sulbündensin” demiştir.⁵⁰⁰ Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit de bir şiirinde Hakem’in diğer oğlu Abdurrahman’a ithafen: “إن اللعين أبوك/Lanetlenmiş olan babandır!” ifadesini kullanmaktadır.⁵⁰¹ Hz. Hasan, kendi ailesine karşı söylenen lanetlenmiş ifadesine Hakem’in daha layık olduğunu belirtmektedir. Zira Hz. Peygamber onun babası Hakem için aynı ifadeyi kullanmıştır.

Sahâbeye hakaret konusunda hatırlanması gereken bir diğer örnek de Hz. Âişe’nin ashâba hakaret edenler hakkında yeğeni Urve’ye söylediği: “Yeğenim! Onlara Rasûlullah’ın ashâbına istiğfar etmeleri emredildi onlar ise hakaret ettiler” dediği rivayettir.⁵⁰² Rivayette ashâba hakaret eden kişilerin kimler olduğuyla ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Hz. Âişe’nin bu sözleri, Mısırlıların Hz. Osman, Şamlıların da Hz. Ali aleyhinde söylediklerini duyduktan sonra söylemiş olabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca Hz. Âişe onlara istiğfar emriyle: “Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.”(el-Haşr, 59/10) ayetine işaret etmiştir.⁵⁰³

Tabiînin sahâbeden birine hakaret etmesi, siyasi, kişisel, dînî vb. pek çok nedenden kaynaklanmıştır. Bununla birlikte bazı rivayetlerde ise hakaretin sebepleri bilinmemektedir. Ubeydullâh b. Ziyâd’ın iki sahâbîye ve Mısır ile Şam ehlinin sahâbeye hakaretleri buna örnektir. Bazen de yapılan hatalı davranışlar nedeniyle bir sahâbîye hakaret edilmiştir. Hassân b. Sâbit’in ifk hadisesindeki durumu ve İbnü’z-Zübeyr’in Kâbe’de yaptığı değişiklikler karşısında yapılan hakaretler bu türdendir.

2.3.2. Dînî Durumu Bilinmeyen Kişilerin Sahâbeye Hakareti

⁴⁹⁹ Ebû Ya’lâ Ahmed b. Alî el-Mevsîlî, *Müsnedu Ebî Ya’lâ el-Mevsîlî*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimeşk: Dâru’l-Me’mûn li’t-Turâs, 1988), 12: 135.

⁵⁰⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 29; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 21: 48.

⁵⁰¹ İbnü’l-Esîr, *Üsdu’l-gâbe fî ma’rifeti’s-sahâbe*, 1: 515.

⁵⁰² Müslim, “Tefsir”, 15.

⁵⁰³ Kâdî İyâz, *İkmâlu’l-Mu’lim*, 8: 583; Nevevî, *el-Minhâc*, 18: 158.

Bazı rivayetlerde ise sahâbeye hakaret eden kişilerin dînî durumlarıyla ilgili bir bilgi tespit edilememiştir. Buna dair örnekler şunlardır:

Rivayetlerde sahâbî olduğu anlaşılan birine hakaret eden bir adamın bu hakareti neticesinde o sahâbî tarafından öldürüldüğü nakledilmektedir. Söz konusu rivayette, bir adam bir başka adamı urganla bağlı olduğu halde Rasûlullah'ın huzuruna getirerek kardeşini bu kişinin öldürdüğünü iddia etti. Hz. Peygamber kendisine o kişinin kardeşini öldürüp öldürmediğini sorduğunda o da öldürdüğünü itiraf etti. Olayı anlatması istendiğinde öldürdüğü kişiyle beraber bir ağaçtan dal kestiklerini bu sırada o kişinin kendisine hakaret ederek kızdığını bu nedenle baltayla kafasına vurarak onu öldürdüğünü anlattı. Rasûlullah, adama öldürdüğü kişinin diyetini kendisinin ya da kavminin ödeyip ödemeyeceğini sordu. Adam kendisinin ödeyemeyeceğini kavmi için de kendisinin değersiz olduğunu ifade etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, katili getiren adama onu alıp gidebileceğini söyledi. Adam dönüp giderken: “*Onu öldürürsen onun gibi olursun*” buyurdu. Bu sözü duyan ashâptan bazı kimseler adama yetişerek Rasûlullah'ın sözünü haber verdiklerinde adam geri dönerek Hz. Peygamber'e bu sözü sordu. O da affettiği takdirde onun kardeşinin ve kendisinin günahlarını götüreceğini söylediğinde adam kardeşinin katilini affetti.⁵⁰⁴

Rivayetten anlaşıldığına göre maktulün hakareti, karşısındaki kişiyi öfkelenendirip öldürülmesini sebep olmuştur. Aralarında yaşanan tartışmanın kaynağı, mahiyeti ve söylenen sözler hakkında bilgi sahibi olamasak da hakaretin anlam alanına giren ağır sövme ifadelerinin kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Zira hafif bir ta'riz ifadesinin bir kimsenin ölümüne yol açması daha zayıf bir ihtimaldir.

Bir rivayette Ammâr b. Yâsir'in yanında bulunan bir kimse Hz. Âişe'ye hakaret etti. (*أن* *أغرب مقبوحا و منبوحا أو تؤذي حبيبة رسول*)⁵⁰⁵ Bunun üzerine Ammâr ona: “Alçalmış ve yerilmiş olarak git buradan! Rasûlullah'ın sevdiğini mi incitiyorsun?” dedi.⁵⁰⁵ (*رجلا نال من عائشة*) İsmi rivayette yer almayan kişinin Hz. Âişe'yi kötü sözlerle andığı ve dedikodusunu yaptığı aktarılmaktadır. Ammâr ise Hz. Âişe'nin Rasûlullah nezdindeki konumunu da hatırlatarak o kimseyi engellemiştir.⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ Müslim, “Kasâme”, 32; Nesâî, “Kasâme”, 6.

⁵⁰⁵ Tirmizî, “Menâkıb”, 63.

⁵⁰⁶ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 10: 384.

2.3.3. Gayr-i Müslimlerin Sahâbeye Hakareti

Mekke döneminde müşrikler, müslümanlara fiilî ve sözlü saldırılarda bulunmuşlardır. Medine döneminde Yahudiler ve münafıklar İslâm'a ve müslümanlara düşmanca tavırlar sergilemişlerdir. Münafıkların müslümanlara sözlü hakaretlerine dair bir rivayet tespit edilemediğinden bu kısımda müşrikler ve yahudilerin sahâbeye hakaretleri, kullandıkları ifadeler ve buna etki eden sebepler incelenecektir.

2.3.3.1. Müşriklerin Sahâbeye Hakareti

Mekke döneminde müşriklerin sahâbeye yönelik hakaretlerine şu örnek zikredilebilir: Bir gün müşrikler Rasûlullah'ı kendinden geçinceye kadar dövmüşlerdi. O sırada Hz. Ebû Bekir: “Yazık size! Rabbim Allah'tır diyen birini öldürecek misiniz?” diye bağırdı. Birileri bunu söylenin kim olduğunu sordu. “Ebû Kuhâfe'nin aklını yitirmiş oğlu!” (ابن أبي قحافة المجنون) dediler. Bunun üzerine müşrikler, Rasûlullah'ı bırakarak Ebû Bekir'e saldırdılar.⁵⁰⁷

Rasûlullah, bir sahâbîyi Arap kabilelerinden birine gönderdiğinde ona hakaret ettikleri ve hatta onu dövdükleri nakledilmektedir. O sahâbî bu olayı Hz. Peygamber'e haber verince Rasûlullah: “*Sen Uman ehline gitseydin seni dövmezler ve sana hakaret etmezlerdi*” buyurmuştur.⁵⁰⁸ Bu rivayette geçen sahâbînin kim olduğu, hangi bölgeye gönderildiği ve kendisine karşı kullanılan hakaret sözcükleri hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

Bir diğer rivayette Hz. Ömer'in bir adam ile karşılaştığı onun Uman ehlinde olduğunu öğrendiğinde ise ona Hz. Peygamber'in Uman ahalisiyle ilgili “*Benim bir elçim oraya gitse ona ne bir taş ne de bir ok atarlar*” sözünü aktarmıştır.⁵⁰⁹

Hız. Peygamber'in kendisine elçilik vazifesi vermesi ve onunla konuştuğuna dair ifadelerinden sahâbî olduğu anlaşılan bu elçinin kim olduğu rivayetlerde yer almamaktadır. Bununla beraber sahâbînin muhtemelen İslâm'a davet için gönderildiği Arap kabilesinin ismi de bilinmemektedir. Rivayetin devamında yer alan Uman ise Arap yarımadasının güneydoğusunda yer alan bir ülkedir. Bugün itibarıyla Batı'da Suudi Arabistan, kuzeybatıda Birleşik Arap Emirlikleri ve güneybatıda Yemen ile

⁵⁰⁷ Ebû Ya'îla, *el-Müsned*, 6: 362.

⁵⁰⁸ Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 228; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33: 38.

⁵⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1: 398.

komşudur. Doğusu, güneydoğusu ve kuzeyi ise Uman körfezi ve Hint okyanusu ile çevrilidir.⁵¹⁰ Kaynaklarda Hz. Peygamber'in bu yere H. 8. yılda Amr b. el-Âs'ı İslâmiyete davet için bir mektup ile birlikte gönderdiği yer almaktadır. O dönemki hükümdarları Abd ve Ceyfer b. Cülenda'nın, Amr b. el-Âs'ın getirdiği mektubu okuduktan sonra bir gün düşünmek için mühlet istedikleri daha sonra müslüman oldukları nakledilmektedir.⁵¹¹ Uman ahalisinin yumuşak ve naif kalpli⁵¹² ayrıca müslüman olma davetini kabul etmede en hızlı insanlar oldukları⁵¹³ onların vasıflarından bazılarıdır. Hz. Peygamber'in gönderdiği elçiler neticesinde kısa bir zamanda İslâm'ı kabul etmeleri de bunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in kendisine hakaret edilen sahâbîye Uman ahalisini örnek göstermesi ise Amr b. el-Âs'ın o dönem Uman'a gitmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Medinede Huveyyisa (ö. ?) ve Muhayyisa (ö. ?) adlarında iki kardeş vardı. Bunlardan Muhayyisa müslüman olmuş, diğeri ise henüz İslâm'ı kabul etmemişti. Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'nda ihanet eden Nadîroğulları hakkında: “*Yahudilerin erkeklerinden bulduğunuzu öldürün!*” buyurması üzerine Muhayyisa kendisiyle ticari ilişkiler yaptığı genç bir yahudi tüccarı öldürdü. Bunu öğrenen abisi Huveyyisa, kardeşini: “Ey Allah'ın düşmanı! (يا عدو الله) Karnındaki yağların çoğu onun malındandır” diyerek dövmüştü.⁵¹⁴

Müslümanların Bedir savaşında kazandıkları başarıyı hazmedemeyen yahudiler, müslümanlara karşı tavır alarak aralarındaki barış antlaşmasını ihlal etmişlerdir. Bunun üzerine Rasûlullah ise yahudilere karşı savaş emri verdi. Bu emir üzerine onlara saldıranlardan ilki Muhayyisa b. Mes'ûd olmuştur. Muhayyisa arasındaki ticari ilişkilerden dolayı öldürülen yahudi genç sebebiyle kazanç elde etmiştir. Bu nedenle Huveyyisa, ona “Allah'ın düşmanı!” diyerek kızmış ve bir nevi ondan elde ettiğin kazanç sebebiyle bu durumdasın demektedir. Huveyyisa henüz müslüman olmadığı için

⁵¹⁰ Mustafa L. Bilge, “Uman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 140.

⁵¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1: 226.

⁵¹² Kurtubî, *el-Müfhim*, 6: 502.

⁵¹³ İbnü'l Cevzî, *Keşfu'l-müşkil*, 2: 95.

⁵¹⁴ Ebû Dâvûd, “Harac”, 22. İbn İshâk'ın (ö. 151/ 768) verdiği ilave bilgede Muhayyisa, Huveyyisa'ya, yahudilerin öldürülmesinin kendisine emredildiğini aynı emir ona karşı da verilse onun da boynunu vuracağını söylemiş, Huveyyisa da bu yüce bir dindir, diyerek kardeşinden kendisini Rasûlullah'a götürmesini istemiş, nihayetinde müslüman olmuştur. Rivayetin devamında Muhayyisa'nın, müslüman olan kardeşi için söylediği bir şiir de yer almaktadır. Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 328-329.

kardeşinin yaptığı davranışın Rasûlullah'ın emri ve uygulaması gereken bir şey olarak değerlendirmemesi ise doğaldır.⁵¹⁵

2.3.3.2. Yahudilerin Sahâbeye Hakareti

Sahâbîler, Medine'de bir arada yaşadıkları bazı yahudilerden da hakaret görmüşlerdir. Bu konuda tespit edilen rivayetler şunlardır:

Medine'de kıtlık yaşandığı bir gün Hz. Ali bir deri parçasını boynundan geçirip belini de ipe bağlamıştı. Yiyecek bir şey bulamamış vaziyetteyken bir yahudinin kuyudan su çekerek hurmalarını suladığını gördü. Yahudi onu görünce: “Ne istiyorsun ey bedevî! (ما لك يا أعرابي) Kuyudan her bir kova su çekmen karşılığında bir hurma almaya ne dersin?” dedi. Devamında Hz. Ali'nin teklifi kabul ettiği ve bir avuç hurma olana kadar yahudinin işinde çalıştığı anlatılan bu hadisede yahudinin “Bedevî!” diyerek Hz. Ali'yi aşağıladığı görülmektedir.⁵¹⁶

Yahudinin bu hitabı, Hz. Ali'nin giyim kuşamına istinaden söylenmiş olabilir. Zira Hz. Ali, kendi anlatımıyla bir deri parçasını boynundan geçirip giymiş durumdadır. Dolayısıyla Yahudi Hz. Ali'yi tanımıyor olabilir. Kullanılan ifadenin önemi, bir araba (أعرابي) a'râb (عرب) demenin onu öfkeliendirecek bir söylem olup⁵¹⁷ bir nevi hakaret anlamı taşımasıdır.

Babası yahudi bir âlim olan Abdullah b. Selâm'ın (ö. 43/ 663-64), kendisi de müslüman olmadan önce bir yahudi âlimiydi. Asıl adı Husayn olup müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber ismini “Abdullah” olarak değiştirmiştir.⁵¹⁸ İlgili rivayette Abdullah b. Selâm'ın müslüman oluşu ve sonrasında yahudilerin ona hakaret ettikleri yer almaktadır. Rivayet şöyledir: Abdullah b. Selâm, İslâm'ı kabul ettikten sonra Hz. Peygamber'den kendisini yahudilere sormasını istemiş ve bir yere saklanmıştı. Sonra bir grup yahudi Rasûlullah'a geldi. Rasûlullah onlara Abdullah b. Selâm'ı sordu. Yahudiler ise: “O en bilgilimiz, en hayırlımız ve en âlim ve hayırlı olanımızın oğludur” dediler. Hz. Peygamber, onun müslüman olduğunu açıkladığında ise: “O bizim en şerlimiz ve en şerlimizin oğludur” demeye başladılar ve ona hakaret ettiler.⁵¹⁹ (شَرْنَا وَابْنُ شَرَّنَا وَوَقَعُوا فِيهِ)

⁵¹⁵ Yeniél - Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, 11: 296.

⁵¹⁶ Tirmizî, “Sıfatu'l-kıyâme”, 34.

⁵¹⁷ İbn Manzûr, “Arb”, 1: 586; Zebidî, “Arb”, 3: 334.

⁵¹⁸ Mustafa Fayda, “Abdullah b. Selâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, t.y.), 1: 134-35.

⁵¹⁹ Buhârî, “Enbiyâ”, 1.

Bu rivayette yahudilerden bir topluluğun en âlimimiz diyerek methettikleri Abdullah b. Selâm'ın müslüman olduğunu öğrendiklerinde ona hakaret ettikleri görülmektedir. Rivayetteki “وقعوا فيه” ifadesi “ayıplamak, çekiştirmek gıybetini yapmak”⁵²⁰ anlamlarına gelmekle birlikte hadislerde “sövme” ve “hakaret” anlamında da kullanılmaktadır.

Yahudilerin hakaretiyle ilgili tespit edilen son örnek, yahudî Ebû Râfi'nin kendisine yapılan suikast esnasında söylediği sözlerdir. Hz. Peygamber kendisine eziyet eden ve düşmanlarına yardım eden Ebû Râfi'nin öldürülmesi için ensardan bir grubu göndermiş, başlarına da Abdullah b. Atîk'i (ö. 12/ 633) görevlendirmişti. Abdullah b. Atîk, onun ailesiyle birlikte kaldığı eve gizlice vardı. Karanlıkta onun yerini tam tespit etmek amacıyla: “Ey Ebû Râfi'!” diye seslendi. O: “Kim o?” der demez bir kılıç darbesi indirdi fakat isabet ettiremedi. Ebû Râfi' bağırınca da hemen evden dışarı çıkıp bir yere saklandı. Daha sonra onun yanına girerek niye bağırıldığını sordu. O da: “Anana yazıklar olsun!” (لأَمَكِ الْوَيْلُ) biri bana kılıcıyla vurmak istedi” dedi. Abdullah b. Atîk ansızın ona tekrar vurup onu öldürdü.⁵²¹ Ebû Râfi'nin sahâbî Abdullah b. Atîk'e söylemiş olduğu “لأَمَكِ الْوَيْلُ” ifadesinin bir beddua anlamına geldiği belirtilmiştir.⁵²²

⁵²⁰ Zebidî, “Vk'a ", 22: 356.

⁵²¹ Buhârî, “Meğâzî”, 16.

⁵²² Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 17: 184; Kastallânî, *İrşâdu's-sâri*, 6: 287.

SONUÇ

Hadislerde Hz. Peygamber ve sahâbenin bir takım olaylar karşısında kullandıkları bazı ifadeler, “سب/ sebbetti” şeklinde yer almaktadır. Sebb kelimesi Türkçe’ye sövdü, hakaret etti, azarladı gibi pek çok farklı şekilde tercüme edilebilmektedir. Bunun nedeni, içerisinde lanet, beddua, küfür, hafif ta’riz ifadeleri gibi pek çok anlamı barındırmasıdır. Mezkûr kelimenin yer aldığı rivayetler incelendiğinde neredeyse tamamında hangi ifadelerin kullanıldığı açık bir şekilde belirtilmemektedir. Hz. Peygamber ve sahâbenin kullanmış oldukları hakaret ifadeleri aktarılırken “sebbetti” denilerek çok geniş kapsamlı bir kelime kullanılmaktadır. Bu tür rivayetlerde sebbin anlam alanına dair ipuçlarını, olaya şahit olan kişilerin tavrı vermektedir. Fakat hal karinelerinden veya tepkilerden yola çıkarak yapılan değerlendirmeler kesin bilgi içermemektedir. Zira geçmişte yaşanan olaylar hakkında kaynaklarda yazılı olan ifadeleri hâdisenin gerçekleşme şeklini tam olarak bilmeden bu günden anlamlandırmaya çalışmak güçtür.

Değinilmesi gereken bir diğer husus, bazı olayların toplumun görebileceği bir yerde gerçekleşmesine rağmen sahâbîlerin isimlerinin zikredilmemesidir. Bu ifadelerin sahâbeye yakıştırılmayan sözler olduğu için edeben gizlendiği ve isimlerin nakledilmediği düşünülebilir. Bunun yanında râvî veya müellifler tarafından yapılan ihtisâr ya da başka nedenlerden dolayı bu durumların ortaya çıkmış olması da mümkündür.

Sebb kelimesiyle ilgili durum böyle iken bazı rivayetlerde hakaret ifadeleri açık olarak yer almıştır. Bu kullanımlar incelendiğinde Hz. Peygamber’in, hatalı davranışlarıyla kendisini öfkeliendiren kimselere karşı hakaretvârî sözler kullandığı görülür. Sahâbenin hakareti de genellikle öfkeden kaynaklanmaktadır. Sahâbenin başka bir sahâbîye hakaret ederken hafif ifadeler kullandıkları, diğer din mensuplarına karşı daha galiz kelimeler seçtikleri gözlenmiştir. Ayrıca ashâbın, ister münafık veya müşrik olsun ister müslüman olsun herhangi bir kimseye sebepsiz yere hakaret etmediği görülmüştür. Özellikle gayr-i müslimelere yapılan hakaretlerde onların İslâm’a ve müslümanlara yönelik düşmanca söz ve tutumlarının etkili olduğu açıktır. Dikkat çeken diğer bir husus, hem sahâbenin hem de gayr-i müslimlerin birbirlerine “Allah’ın düşmanı” ifadesini kullanmalarıdır. Her iki grup da Allah’ın düşmanı olarak gördükleri karşı tarafa bu ifadeyi kullanmıştır. Hakaret ifadelerinin kullanıldığı diğer bir alan, şiirdir. Cahiliye döneminin en güçlü silahı olan şiirler karşılıklı hakaret için kullanılmıştır.

Genel olarak, kullanılan hakaret ifadelerinde cahiliye döneminin izlerini görmek mümkündür. Çünkü bazı tabiat olaylarına ve kişilere hakaret etmek o günkü toplumun bir parçasıydı. Sahâbenin müşriklere hakaretini değerlendirirken, karşı taraftan gelen tahriğin veya olayın yaşandığı ortamın özellikleri dikkate alınmalıdır. Aynı şekilde sahâbenin bir diğer sahâbîye hakaretinde kişilerin ve olayın özellikleri göz ardı edilmemelidir. Zira en hayırlı nesil olan sahâbe, faziletli olmalarının yanı sıra birer insandır. Bunun için bazı şarihler, sahâbenin kullandığı hakaret sözlerini farklı şekillerde yorumlayarak bunların aslında hakaret anlamına gelmediğini ispata çalışmışlardır. Hatta kitaplardan bu gibi ifadelerin çıkarılması gerektiğini söyleyenler olmuştur. Bu durum sahâbe algısındaki aşırılığa bir örnektir. Oysa sahâbe, hiç günah işlemeyen, masum insanlar değildir. Onların da öfkeleri neticesinde bazı ifadeleri kullanmaları tabidir.

Hadislerde geçen hakaret ifadelerinin anlaşılması ve sahâbenin daha iyi tanınması için sosyoloji, psikoloji, tarih gibi diğer ilim dallarıyla ortak bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Cafer. “Risâlet Dönemi İlişkilerinde Bir Hakaret Unsuru Olarak Sebb ve Şetm”. *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 12/20 (2017): 21-36.
- Ağırakça, Ahmet. “Gassânîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 397-398. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaût-Adil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1995.
- Aktaş, Ömer. *Mugîre b. Şu’be’nin Hayatı ve Kişiliği*. Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.
- Âlûsî, Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *el-Ecvibetu’l-’Irâkiyye ‘ale’l-es’ileti’l-Lâhûriyye*. Thk. Abdullah b. Ebî Şuayb el-Buhârî. Riyad: Daru İbn Kayyim, 2007.
- Âlûsî, Mahmûd Şükrî. *Sabbü’l-azâb ‘alâ men sebbe’l-ashâb*. Thk. Abdullah el-Buhârî. Riyad: Edvâü’s-Selef, 1997.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *el-Furûku’l-lugaviyye*. Thk. Muhammed İbrahim Selim. Kahire: Dâru’l-İlm ve’s-Sekâfe, ts.
- Aydın, Mehmet Akif - Hamidullah, Muhammed. “Köle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 237-246. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed. *Umdetu’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*. Thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer. 25 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2001.
- Azîmâbâdî, Ebu’t-Tayyib Muhammed Şemsu’l-Hak. *Avnu’l-ma’bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Thk. Abdurrahman Muhammed Osman. 14 Cilt. Medine: el-Mektebetu’s-Selefiyye, 1969.
- Başaran, Selman. “Hakem b. Ebû’l-Âs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *el-Bahru’z-zehhâr*. Thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh. 20 Cilt. Medine: Mektebetu’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1993.
- Bilge, Mustafa L. “Uman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 140-144. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- Boynukalın, Mehmet. “Sövmeye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 397-398. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî. *et-Târîhu’l-kebîr*. 12 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî. *el-Câmi’u’s-sahîh*. Riyad: Daru’s-Selâm, 1999.
- Bûsîrî, Ahmed b. Ebû Bekir. *Misbâhu’z-zücâce fî zevâ’idi İbn Mâce*. Thk. Muhammed el-Müntekâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Arabiyye, 1403.
- Çağrı, Mustafa. “İbn Sayyâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20: 305-306. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Sihâhu’l-luğa*. 5 Cilt. Kahire: y.y., 1982.
- Davudoğlu, Ahmed. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. 9 Cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1978.
- Demir, Mahmut. *Hadis ve İdeoloji*. Otto Yayınları, 2015.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiyetu’d-Desûkî ‘ale’s-Şerhi’l-kebîr*. 4 Cilt. y.y.: Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-Arabî, ts.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Nesep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 573-575. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as b. İshak es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2005.
- Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Alî el-Mevsilî. *Müsnedu Ebî Ya’lâ el-Mevsilî*. Thk. Hüseyin Selim Esed. Dimeşk: Dâru’l-Me’mûn li’t-Turâs, 1988.
- Efendioğlu, Mehmet. “Hâlid b. Velîd’e Yönelik Tenkidlerin Mahiyeti Üzerine”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/4 (2004): 51-79.
- Elbânî, Nâsiruddîn. *Za’ifu Süneni İbn Mâce*. Riyad: Mektebetu’l-Meârif, 1997.
- Erul, Bünyamin. *Hadis Tetkikleri -Eleştirel Bir Yaklaşım-*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Erul, Bünyamin. *Sahâbe’nin Sünnet Anlayışı*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Erul, Bünyamin. “Ümmü Eymen”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Fayda, Mustafa. *Allah’ın Kılıcı Halid b. Velid*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007.

- Fayda, Mustafa. “Abdullah b. Selâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 134-135. İstanbul: TDV Yayınları, t.y.
- Fayda, Mustafa. “Câhiliye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7: 17-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr el-Basrî. *Kitâbu't-Tabakât*. Thk. Ekrem Ziya el-Ömerî. Bağdad: Matbaatü'l-Ânî, 1967.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'ayn*. Thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâî. b.y.: Dâru Mektebeti Hilâl, ts.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cem u'l-buldân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.
- Harman, Ömer Faruk. “Tübba”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim. *A'lâmu'l-hadîs fî şerhî Sahîhi'l-Buhârî*. Thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdirrahmân Âl-i Suûd. 4 Cilt. Mekke: Câmiatu Ümmü'l-Kurâ, 1988.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed. *Garîbu'l-hadîs*. Thk. Abdülkerîm İbrâhîm el-Azbâvî. Dîmeşk: Dâru'l-Fikr, 1982.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim. *Me'alimü's-Sünen*. Thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh. 4 Cilt. Haleb: Matba'atu'l-İlmiyye, 1932.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Keşfü'l-estâr 'an zevâ'idü'l-Bezzâr*. Thk. Habiburrahman el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1979.
- Hökelekli, Hayati. “Kıskançlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 496-497. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- İbn Battâl, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef. *Şerhu İbn Battâl 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*. Thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim. 10 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2003.

- İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen. *el-İştikâk*. Thk. Muhammed Abdüsselam Harun. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991.
- İbn Fâris, İbn Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. Thk. Abdüsselam Muhammed Harun. y.y.: Dâru'l-Fıkr, 1979.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-'Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-'Askalânî. *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sakka - İbrahim el-Ebyârî -Abdulhâfiz eş-Şelebî. 2 Cilt. Mısır: b.y., 1955.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî el-Kureşî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Edebu'l-kâtib*. Thk. Muhammed ed-Dâî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî er-Ruveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Hanbelî. *Fethu'l-bârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Medine: Mektebetu'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1996.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd. *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*. Thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. y.y.: Mektebetu'l-Hâncî, 2001.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî. *es-Sârimu'l-meslûl 'alâ Şâtimi'r-Resûl*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. b.y.: el-Hırsu'l-Vatanî es-Suûdî, 1983.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman. *Keşfu'l-müşkil min hadîsi's Sahîhayn*. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. *Garîbu'l-hadîs*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.

- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Kâmîl fi't-târih*. Thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî. 11 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed eş-Şeybânî. *en-Nihâye fi garîbi'l hadîs ve'l-eser*. 5 Cilt. Thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî. *Üsdu'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. y.y.: b.y., 1970.
- İmamoğlu, Abdulvahit - Çelik, Yılmaz. "Evlilik Hayatında Kıskançlık - Dindarlık İlişisine Psikolojik Yaklaşım". *Dini Araştırmalar* 12/35 (2009): 7-30.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. Thk. Safvân Adnan Dâvûdi. b.y.: Dâru'l-Kalem, 2009.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsa el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî. *İkmâlu'l-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*. Thk. Yahya İsmail. 9 Cilt. y.y.: Dâru'l-Vefâ, 1998.
- Kallek, Cengiz. "Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 545. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kandemir, M. Yaşar. "Haccâc b. İlât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14: 426. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kandemir, M. Yaşar. "Câbir b. Abdullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 530-532. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kandemir, M. Yaşar. "Abdullah b. Ömer b. Hattâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 126-128. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Karahan, Abdullah. "Zamana Sövmeyi Yasaklayan Hadisin Tenkid ve Tetkiki". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008): 463-518.
- Kastallânî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Hatîb. *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Bulak: el-Matbaâtu'l-Emîriyye, 1905.

- Katipoğlu, Bedri. “Din Psikolojisi Açısından Kişilik ve Karakter Analizi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/23 (2012): 341-348.
- Kirmânî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Kevâkibu'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 2. Baskı., 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1981.
- Komisyon. *el-Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Esâsî*. y.y.: Larus, 1988.
- Komisyon. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2006.
- Kurtubî, Ebû'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer el-Ensârî. *el-Müfhim li mâ eşkele min Telhîsi kitâbi Müslim*. Thk. Muhyiddîn Dîb Müstû - Ahmed Muhammed es-Seyyid - Yusuf Ali Bedyevî - Mahmud İbrahim Bezzâl. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1996.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Sakîfetü Benî Saîde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 11-12. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Makdîsî, Muvaffakuddîn İbn Kudâme. *el-Mukni' ve şerhu'l-kebîr ve'l-insâf*. Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî - Abdulfettah Muhammed el-Hulv. y.y.: Dâru Hicr, 1993.
- Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî. *el-Mu'lim bi fevâidi Müslim*. 3 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1988.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî. *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2005.
- Mizzi, Ebû'l-Haccac Cemalüddin Yusuf b Abdurrahman b Yusuf. *Tehzibu'l-Kemal fî esmai'r-ricâl*. Thk. Beşşar Avvâd Ma'ruf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1983.
- Mustafa, İbrahim - ez-Ziyâd, Ahmed Hasan - Abdulkadir, Hamîd - en-Neccâr, Muhammed Ali. *el-Mu'cemu'l-vasît*. Kahire: Mektebetu's-Şurûki'd-Devliyye, 1960.
- Mübârekpûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdirrahman b. Abdirrahîm. *Tuhfetü'l-ahvezi şerhu Câmi'i't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.

- Nas, Taha. “İslam Hukuku Açısından Saç Ekiminin Hükümü”. *İslâmî Araştırmalar* 26/1 (2016): 53-63.
- Nazlıgül, Habil. “Urve b. Mes’ûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 183. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî. *Sünenü’n-Nesâî*. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2009.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Sahihi Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. Kahire: el-Matbaatu’l-Mısıriyye, 1969.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *Riyâzü’s-Sâlihîn*. Trc. M. Yaşar Kandemir - İsmail Lütfî Çakan - Raşit Küçük. 8 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2009.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbu’l-esmâ ve’l-luğat*. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.
- Nüveyrî, Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed. *Nihâyetü’l-ereb fî fûnûni’l-edeb*. Thk. Abdulmecid Turhaynî. 33 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2004.
- Öğüt, Salim. “Mikât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 48-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Öz, Mustafa. “Nafi‘ b. Ezrak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 289-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özaydın, Abdülkerim. “Bîşr b. Mervân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 222-223. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Özkuyumcu, Nadir. “Nadîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir. *Muhtârü’s-sihâh*. Lübnan: Mektebetu Lübnan, 1986.
- Sââtî, Ahmed b. Abdurrahmân. *el-Fethu’r-rabbânî li tertîb-i Müsned-i Ahmed b. Hanbel ve mea’hû Bulûğu’l-emânî min esrâri’l-Fethi’r-rabbânî*. 24 Cilt. y.y.: Dâru İhyâi Turâsi’l-Arabî, ts.
- Sehârenfûrî, Halîl Ahmed. *Bezlü’l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 2006.

- Sâhib b. Abbâd, İsmâil b. Abbâd b. Vezîran. *el-Muhît fi'l-luga*. Thk. Muhammed Hasan el-Yasin. Beyrut: Alemu'l-Kutub, 1994.
- Sindî, Ebu'l-Hasen Nuruddîn Muhammed b. Abdilhâdî. *Fethu'l-vedûd 'alâ Süneni Ebî Dâvûd*. Thk. Muhammed Zeki el-Havlî. 4 Cilt. Mısır: Mektebet Lîne, 2010.
- Sindî, Ebu'l-Hasen Nuruddîn Muhammed b. Abdilhâdî. *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni'n-Nesâî*. 8 Cilt. Haleb: Matba'atu'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye, 1986.
- Sofuoğlu, Mehmed. *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*. 17 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dîbâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. Thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî. 18 Cilt. b.y.: Dâru İbn Affân, 1996.
- Taberânî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*. Thk. Muhammed Ebî'l-Fadl İbrahim. Mısır: Dâru'l-Meârif, ts.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsat*. Thk. Ebû Muâz Tarık b. İvadullah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1995.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. Thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiye, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Mısırî. *Şerhu Müşkili'l-âsâr*. Thk. Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1994.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd. *el-Müsned*. Thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. y.y.: Dâru Hicr, 1999.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye*. Beyrut: Dâru'l-Hadîs, 1988.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre . *el-Câmi'u's-sahîh*. Thk. Muhammed Nasuriddin Elbânî. Riyad: Mektebetu'l-Meârif, 2008.
- Toksarı, Ali. “Katâde b. Nu'mân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 24. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ulu, Arif. Hz. *Peygamber ve Beddua*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Uzundağ, Mehmet Sait. *Kastallânî ve İrşâdü's-Sârî İsimli Eserinin Hadis Şerhçiliği Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.

- Ünal, Sadettin. “Kâbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 14-21. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Vâhidî, Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü’rî. *Esbâbu’n-nuzûl*. y.y.: Dâru’s-Salâh, 1992.
- Varol, Bahaüddin. “Emevîler’in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine”. *İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 4/8 (2006): 83-108.
- Yardım, Ali. “Âiz b. Amr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 207. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Yeniçel, Necati - Kayapınar, Hüseyin. *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*. 12 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1988.
- Yılmaz, Abdulkadir. “Sebb-i Sahâbe Meselesi”. *Rihle Dergisi* 2/7 (Aralık 2009): 30-40.
- Yılmaz, Hayati. *Hz. Muhammed’in Aile ve Akraba Atlası*. Nun Yayıncılık, 2012.
- Yüksel, Ahmet Turan. “Ubeydullah b. Ziyâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 29-30. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Zebîdî, Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*. Kuveyt: b.y., ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mîzânu’l-i’tidâl fî nakdi’r-ricâl*. Thk. Ali Muhammed Bicavi. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, t.y.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*. Thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1981.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşaf an hakâiki gavâmizi’t-tenzîl ve uyûni’l-ekâvîl fî vucûhi’t-te’vîl*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü’l-Ubeykan, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Nergis KARAASLAN, 1990 yılında Sakarya’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Sakarya’da tamamladı. 2008 yılında Adapazarı Anadolu İmam Hatip Lisesi’nden, 2014 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2015 yılı Şubat-Eylül ayları arasında Hendek İmam Hatip Ortaokuluna atanarak yarım dönem öğretmenlik yaptı. Ekim 2015’te Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı’na Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2016 yılı Aralık-Haziran ayları arasında ÖYP Arapça Dil Kursu nedeniyle Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’nde altı ay süreyle bulundu. 2017 yılından bu yana Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir kız annesidir.